

Viatges de catalans al món arabomusulmà o catalans en terra de moros. Un inventari provisional fins el 2006

Francesc Espinet i Burunat (Universitat Autònoma de Barcelona)

Resum / Resumen / Abstract

Inventari provisional de i estudi introductorí sobre els relats dels viatgers del Paísos Catalans al Món arabomusulmà, escrits en qualsevulla idioma, des dels seus inicis medievals fins a l'any 2006. En la introducció s'aborda la distribució territorial dels llocs de viatge, l'origen de les denominacions d'aquests territoris, la càrrega egodocumental i documental dels escrits, els subgèneres i la tipologia dels escrits i els viatgers, i el valor de les paraules substantives dels títols d'aquests escrits i la seva variació temporal de l'edat mitjana a l'actualitat, alhora que es diferencia entre manuscrits, obres publicades en paper i obres en suport electrònic, entre d'altres extrems.

Inventario provisional de y estudio introductorio sobre los relatos de viajeros de los Países Catalanes en el mundo arabomusulmano, escritos en cualquier idioma, desde la época medieval hasta el año 2006. En la introducción se aborda la distribución territorial de los lugares de viaje, el origen de las denominaciones de estos territorios, la carga egodocumental y documental de los escritos, los subgéneros y la tipología de los escritos y los viajeros, y el valor de las palabras sustantivas de los títulos de estos escritos y su variación temporal desde la edad media a la actualidad. También se diferencia entre manuscritos, obras publicadas en papel y obras en soporte electrónico, entre otros extremos.

Provisional inventory of and introductory study about the writings of the Catalan Countries travellers to the Arabic and Muslim World, in any language, from its mediaeval beginings until 2006. In the introduction, the territorial distribution of the places of journey, the origins of the denomination of these territories, the egodocumentary and documentary value of the writings, the subgenres and the typology of the accounts and travellers, the value of the key words of the titles of these writings and this temporary variation from Middles Ages to the present ara approached; also it differs manuscrits, paper publications and works in electronic support, among other items.

109

Paraules clau / Palabras clave / Key Words

Viatgers, llibres de viatges, orientalisme, Paísos Catalans, Moros, Nord d'Àfrica.

Viajeros, libros de viajes, orientalismo, Países catalanes, moros, África del Norte.

Journeys, travelers, travel books, Orientalism, Catalan Countries, Moors, North Africa.

*A quin port
s'enrolà, serviola,
aquest nou timoner
tan estrany?*
Salvador Espriu¹

Hauria de fer tot un seguit d'advertiments i consideracions sobre les intencions de l'autor en escriure aquest article, sobre l'abast del mateix i sobre el seu títol, tot tenint en compte d'antuvi que es tracta d'un inventari provisional de fonts primàries.

Fa anys que em dedico a l'estudi dels gèneres egodocumentals, entre els quals els llibres de viatges en constitueixen un subgènere. D'altra banda, des de fa gairebé dues dècades m'he ocupat, com a historiador, del món arabomusulmà. No és estrany, doncs, que, combinant aquestes dues dedicacions, m'interessés pels viatgers cap a "terra de moros"². En aquest camí, un element essencial és fer un inventari d'aquests viatgers i dels seus escrits. És el que ofereixo ara en aquest article.

"Terra de moros". "Món arabomusulmà". Utilitzo aquestes dues etiquetes com a sinònimes. La primera tindria un aire popular i tradicional, tot essent alhora "políticament incorrecta". La segona seria acadèmica i "políticament correcta". Totes dues són, però, prou imprecises i questionables. M'explico.

"Arabomusulmà", mot compost amplament utilitzat, podria ben bé entendre's com a **àrab** i alhora **musulmà** (excloent els àrabs no musulmans i els musulmans no àrabs), mentre que la meua intenció en utilitzar-lo és que englobi els seus dos components, de manera que es referiria alhora a tot allò àrab (ètnia i llengua) i a tot allò musulmà (religió); cal, però, tenir ben clar que no tots els àrabs són musulmans (n'hi ha de **cristians** de ben diferents doctrines, des de **catòlics** fins a **coptes**; el Líban és de població àrab, però al segle XX al voltant d'un 50% ha estat cristiana, encara que en lent descens) i que la majoria de musulmans no són precisament àrabs (des d'**amazics** al Nord d'Àfrica, fins a **uigurs** al Xinjiang, dins de Xina, per donar un parell d'exemples ben allunyats geogràficament; els estats amb més presència musulmana són Pakistan i Indonèsia, on no hi ha àrabs).

110

"Terra de moros". D'antuvi políticament incorrecte, això de **moro**, sembla. Només un parell d'objeccions, però.

Primera: la paraula moro (**maurus**) és la denominació que segurament es donaven a sí mateixos a meitats del primer mileni abans de l'era actual els habitants amazics de l'Àfrica Menor central i occidental (fonamentalment, les terres de l'actual Marroc i de la major part de l'actual Algèria)³, que formaren el regne de Mauritània, conquerit per l'Imperi romà i dividit en distintes províncies, que conservaren el nom genèric de Mauritània (amb diversos adjectius com ara Tingitana, Sitifense, Secunda, Prima, Caesariana), fins a ser ocupades pels àrabs musulmans a finals del segle VII. Aquests **mauri** formaren el gros del contingent militar que, dirigit per

1. "Cançó de la mort resplendent", de *Cançons de la roda del temps*, a **El caminant i el mur**, 1954. Seria interessant que el lector pogués sentir cantar aquesta estrofa per en Raimon, amb la seva música. O que la cantés el mateix lector.
Hi ha les variants "va pujar" per "s'enrolà", i "mariner" per "timoner".
Manuel Cusachs va modelar una sèrie d'escultures sobre poemes d'Espriu. Aquesta correspon a "Cancó de la mort resplendent".
2. Un tast fou "Els viatgers catalans al món arabomusulmà", a **Avui. Cultura**, 28 gener 1999, pp. X-XI, fruit d'una presentació al barceloní Espai Mallorca de l'obra de Maria-Antònia Salvà, **Viatge a Orient**. Durant l'any sabàtic del que vaig gaudir en el curs 1999-2000 vaig formular hipòtesis i vaig desembaridar camins per a un estudi sobre "El conflicte en els escrits de viatgers catalans en terra de moros als segles XIX i XX", del que en donà testimoni la meua conferència "Viatgers catalans a terra de moros: la fascinació de l'Orient", dins del cicle **Literatura de viatges, literatura d'emocions**, al barceloní Palau Macaya de la Fundació "la Caixa", el 8 de març del 2001.
3. Pero és possible que el mot derivi del fenici **maurim**, occidental, o del grec **mauros**, fosc, negre.

àrabs musulmans, arribà a la Península Ibèrica a començaments del segle VIII, s'hi instal·là i la batejà amb el nom d'al-Andalus. Els cristians del nord d'aquesta península continuaren donant el nom de maures, moros, als habitants d'al-Andalus. I, generalitzant, als musulmans. El nom, en l'escenari d'una querrela religiosa generalitzada entre cristians i musulmans a la Mediterrània, adquirí un matís despectiu en ser utilitzat pels cristians. El conservà posteriorment i fins i tot l'augmentà durant l'edat moderna en l'escenari de la pirateria barbaresca, s'intensificà durant els segles XIX i XX en el marc de les guerres del Marroc entre espanyols i marroquins, no fou gens ben considerat (el nom) per l'antifranquisme, que l'associà a la "guàrdia mora" de Franco, i ha passat a ser proscrit per la societat benpensant en temps d'immigracions del sud, per a ser substituït pel de **magribí** (discutirem aquest terme més avall). D'altra banda, de manera ben curiosa **Mauritània** és la denominació d'un estat creat com a conseqüència de la descolonització de l'Àfrica occidental francesa el 1960, estat situat molt al sud de les terres més pròpies dels **mauri** d'ara fa dos milenis i escaig.

Segona: a les Filipines meridionals el grup independentista musulmà del que hem sentit a parlar tant aquests darrers anys s'autoanomena precisament "**Moro National Liberation Front**"⁴. Encara que hereus dels comerciants àrabs musulmans establerts a la zona abans de l'arribada dels espanyols, en l'actualitat aquests "moros" poc tenen d'àrab i són fonamentalment membres musulmans d'ètnies autòctones sense cap relació amb una ascendència nordafricana. Per què aquest nom, doncs? Perquè és el qualificatiu que els conqueridors espanyols donaren als musulmans filipins com a sinònim de musulmà, amb una connotació despectiva usual a l'època; ells, els moros, no obstant això, s'han apropiat el nom en positiu, tot reivindicant-lo.

Passem ara a discutir el terme **magribí**, tant generalitzat i tingut per tant políticament correcte. És el derivat de **Magreb** (o **Maghrib**), mot àrab que significa Occident, i que es refereix a les terres de l'oest conquerides pels àrabs musulmans. És a dir, magribí no significa altra cosa que **occidental** en àrab⁵ (en contraposició a **maixriqí**, de Maixriq, Orient)⁶. I l'àrab no és precisament la llengua autòctona dels habitants d'aquests territoris, coneguts també com a Àfrica Menor o Àfrica del Nord occidental. La seva llengua pròpia és el **tamazight** (o **tamazict**), llengua dels **amazics**, població que s'estenia des del Desert Líbic (a Egipte) fins a l'Atlàntic, i del sud del Sàhara fins a la Mediterrània⁷. Les actuals reivindicacions dels diversos pobles amazics (entre d'altres els cabilencs algerians, els tuaregs del Sàhara i els rifenys marroquins), rebutgen la denominació de magribins (que englobaria arabòfons i tamazigòfons de l'Àfrica del Nord), alhora que la més antiga de **berbers** (que significaria, segons els autors, o bé *bàrbar* o bé parlant d'una llengua incomprendible, el *ber-ber*, i seria aplicada només als

4. Té la seva pròpia web, on es pot ampliar la informació: mnlf.net

5. Com també pot ser que, com hem indicat més amunt, moro signifiqui exactament el mateix en fenici. De manera que fossin els cartaginesos "imperialistes" qui batejaren els amazics de l'oest amb aquest nom, **occidental**.

6. *Garb* o *gharb* (de l'arrel **grb**, *amagar-se*, *desaparèixer*, és a dir, *pondre's*), en àrab significa ponent, oest. *Al-Gharb* és la regió nordatlàntica del Marroc, com *Algarbe* és la regió sudatlàntica de Portugal. *Maghrib*, amb la *M* preclítica denotant territori, indica l'Occident del món musulmà, mentre *Maghrib al-Aksa* (Marroc) significa l'Occident Llunyà, el Llunya Oest, el *Far West*, diríem. En català tenim el *garbí*, occidental, vent del sudoest. *Gurba*, de la mateixa arrel, en àrab significa *exili*, de manera que l'aliteració *gurba garbiya* en àrab té el sentit d'"emigració cap a Occident".

7. Es pot veure Hassan Akioud i Eva Castellanos, *Els amazics*, Valls, Cossetània, 2007, on es troba un ampli (pp. 129-186) "Glossari de termes historicoculturals nord-africans", de Carles Castellanos i Francesc Espinet.

amazics, evidentment de manera despectiva)⁸. Ells, els amazics, ofereixen com a substitutiu de Magreb la forma **Àfrica del Nord** (i **nordafricans**), els més moderats, o **Tamazga** (Terra dels Amazics), els més radicals.

Un moment per a dos altres mots geogràfics que hem mencionat en el text. Hem parlat d'Àfrica i hem parlat de Desert Líbic. *Líbia* és el nom genèric donat pels grecs a les terres del sud de la Mediterrània a l'oest d'Egipte, a una indeterminada Àfrica; nom, el de Líbia, que ha acabat sent el d'un estat format per dos territoris que durant l'edat moderna eren denominats Tripolitània i Cirenaica (a més dels oasis del Fezzan, precisament un dels territoris nordafricans on s'han trobat més restes dels amazics protohistòrics), i no pas Líbia; nom del que se'n deriva el de Desert Líbic, el situat a l'oest del Nil fins al Sàhara propiament dit. Pel que fa a la paraula *Àfrica*: no és més que el nom donat pels romans al territori format per l'actual Tunísia (i una petita franja de l'actual est algerià), que en ésser conquerit es convertí en Província d'Àfrica (i que els àrabs conqueridors denominaren *Ifriqiya* des del segle VII); d'aquí ha passat a designar tot un continent. Encara una darrera constatació respecte a denominacions geogràfiques en relació a gentilícies, en el nostre àmbit d'estudi: el *Desert Àrab* és pas una part d'Àrabia, sinó el territori entre el Nil i el Mar Roig, que antigament era denominat Mar Àrab

I faltarien unes paraules sobre un altre terme, *Pròxim Orient*. Aquest terme no és l'utilitzat pels autòctons de la zona⁹, sinó pels occidentals que intervingueren colonialment a la zona (el seu Orient¹⁰). De primer fou introduït en el contexte de l'arqueologia i la història antiga (arqueologia i diplomàcia-espionatge foren sovint "professions" compartides per britànics i francesos ja des del segle XIX) amb el nom de *Pròxim Orient Antic*, per a referir-se a les civilitzacions antigues de Mesopotàmia, Egipte i terres adjacents, i més tard *Creixent Fèrtil*, denominació emprada per primer cop pel nordamericà James Henry Breasted en el seu llibre *Ancient Times* (1916), per a referir-se a l'arc format per Mesopotàmia (del grec, terra "Entreterius") i el Llevant. *Middle East* fou utilitzat per primera vegada per l'almirall britànic Alfred Thayer Mahan el 1902, a la *National Review* de Londres per a referir-se a les zones properes al Golf (entre Pèrsia, Mesopotàmia i Àrabia). Ja es feia servir aleshores, amb el secular *Llevant* (d'ascendència franca, o sia *rumi*, romana), el nou terme *Pròxim Orient*, el *Near East* britànic. Mark Sykes, un dels dos planificadors de l'apropiació per França i Gran Bretanya de gran part de les províncies àrabs de l'Imperi Otomà com a conseqüència de la primera guerra mundial (configurada en els acords Sykes-Picot del 1916), deia en l'article *The future of Near East* que aquest territori "may be defined as those parts of the world which could be compassed by an 800 mile radius centred on Jerusalem"¹¹.

Àsia Central seria un altre terme a discutir. Alexander Humbolt fou el que primer l'utilitzà el 1843 com a títol del seu llibre *Asie Centrale* (3 vols., traduït a l'alemany el 1844 com a *Central-Asien*), però foren molts els viatgers que també ho feren durant el segle XIX¹². El terme abasta de manera estricta les quatre repúbliques exsoviètiques que fan frontera amb Iran i l'Afganistan (Turkmenistan, Uzbekistan, Kirguizistan i Tadjikistan), però també pot incloure el nord d'aquests dos estats, Azerbaidjan, Kazakhstan i el Sinkhiang xinès, i fins i tot Mongòlia i el sud de Sibèria, i el nord del Pakistan i de l'Índia. Altres noms que s'han utilitzat per designar

8. Una altra possible etimologia, poc plausible, derivaria el mot *berber* del nom de les tribus amazigues *bavar* o *braver*.
9. Els àrabs –que no són els únics autòctons de la zona, però sí els majoritaris– l'anomenen *Maixriq*, Llevant, o *Bilad aix-Xam*, Terra de la Mà Esquerra (mirant cap a l'est des de La Meca), és a dir del Nord. *Maixriq* inclouria Àrabia, Iraq i Anatòlia, a més de la Gran Síria. Precisament la Gran Síria (Líban, Síria, Israel-Palestina i Jordània) és designada com *Bilad aix-Xam*, mentre que *Xam* a seques és la capital històrica d'aquest gran territori, Damasc, també anomenada *Dimaixq*.

la zona són *Àsia Interior* o *Alta Àsia*. Allò que cohesiona aquestes terres es pot fonamentar en qüestions climàtiques (precisament les adduïdes per Humbolt), però en el terreny humà consisteix en el territori des d'on es desfermaren les invasions turques i mongoles cap a l'oest, aquell que travessava la Ruta de la Seda, amb les seves múltiples conseqüències no solament econòmiques, sinó també polítiques i cultural-religioses, o, més recentment, la zona d'expansió britànica, des del sud, i russa, des del nord, al segle XIX, amb la topada entre ambdós imperialismes: el *Great Game*, Gran Joc¹³.

En definitiva, aquestes "qüestions de noms" (que en d'altres temps tant afectaren les "nostres terres", a "casa nostra", el "nostre país"... o "països": bona manera de fer-se fonedís) no són pas gens neutres, però les seves aparents sol·lucions no són ni eternes ni unívokes. Així, doncs, "món àrabomusulmà" o "terra de moros".

Viatgers catalans. No plantejaré ara ni la teoria del viatge¹⁴ ni la de Catalunya. Em limitaré a explicar quins criteris he seguit per a confegir l'inventari, i algunes de les conclusions que n'he tret. La meua definició de català (de catalana) als efectes d'aquest treball és molt senzilla: ciutadà (ciutadana) dels Països Catalans. Tampoc discutiré "ciutadà" i la seva adequació als diferents temps històrics. Com tampoc vull aquí discutir qüestions de gènere: em limitaré a constatar amb recança la nul·la presència femenina abans del segle XX entre els escriptors d'obres de viatges en terra de moros, i, amb alguna esperança, a constatar també la progressiva incorporació de les dones, encara molt escarransida, però, al llarg del segle XX i principis del XXI en els rengles del viatger escriptor.

Les obres aquí esmentades són les realitzades com a resultat del viatge del seu autor. Que no necessàriament han de constituir "relats de viatge" -o diaris de viatge- pròpiament dits. Encara que la immensa majoria dels escrits sí ho són de relats de viatge. Però també poden ser el resultat de llargues estades. O ser escrits no en forma de relat, sinó d'informe, o de guia, o d'assaig, o de poema. O contenir aspectes, fragments, d'una o altra mena. Uns viatges-estades que tenen característiques molt diverses: des del turisme més pur i dur al negoci, l'estudi, la fugida, el reconeixement colonitzador del territori, la religió (quanta peregrinació!), la guerra, la diplomàcia, la solidaritat, la pura voluntat de saber, de conèixer. I obres que constitueixen peces

10. *L'Orient* de molts escriptors, artistes i viatgers occidentals, que, amb els seus relats, assajos, representacions pictòriques i fotogràfiques, etc. creen una visió estafeta de l'alteritat arabomusulmana, l'*orientalisme* (recordem l'obra d'aquest títol d'Edward Saïd, en traducció catalana, Vic, Eumo, 1991; o la de Maxime Rodinson, *La fascinación del islam*, en traducció castellana Madrid, Júcar, 1989). Els orientalistes, però, tenen el "perill" de caure en una dialèctica amo-esclau (dialèctica anunciada pel *Jacques le Fataliste* de Diderot i aprofundida per Hegel i pel jove Marx, i feta cinema al *The Servant* de Joseph Losey-Harold Pinter, del 1963, amb Dirk Bogarde, o, amb el mateix Bogarde, a *Il portiere di notte* de Liliana Cavani, del 1974), que pot conduir a l'autodestrucció de l'amo). Seria el cas d'un Lawrence d'Àrabia (explicitat en gran manera en l'extraordinària peça literària (veure David Fromkin, "The importance of T. E. Lawrence", a *The New Criterion*, vol 10, núm. 1, set. 1991, 19 pp, també en xarxa), que no històrica, *The seven pillars of wisdom*, que potser seria hora de traduir al català, o d'una Gertrude Bell -en les seus *Diaries* i *Letters*, recollides ja des de mitjan anys vint, que es poden llegir en la web *The Gertrude Bell Project* (gerty.ncl.ac.uk). Com poden caure els colonitzats en les xarxes de l'amo, ja no només polítiques o econòmiques, sinó culturals, simbòliques, que reproduïxen el relat que convé a l'amo. El francotunisià Albert Memmi ens ho ben explica a *Portrait du colonisé precedé du portrait du colonisateur* (1957) i al més recent *Portrait du décolonisé arabo-musulman* (1997). També Saïd Aburish denuncia aquesta venda al colonitzador -neocolonitzador- per part de les elits a *A brutal friendship. The West and the arab elite* (1997).

que van des d'una extrema brevetat (alguna carta al director) a col·leccions de diversos volums. De manuscrits inèdits i material en xarxa (cada dia més abundós, fins i tot en forma de *blog*¹⁵) a articles en publicacions periòdiques i a llibres.

De tota manera, el gros de la meua aportació són els llibres. I, en aquest aspecte, l'intent és d'exhaustivitat, de l'edat mitjana a avui mateix. Hi haurà, però, segur, mancances, especialment en castellà (parlarem de seguida del tema de la llengua). Com he confegit aquest llistat? A base de repertoris bibliogràfics o de col·leccions de molt diversa mena, en la xarxa o en paper, començant per la meua biblioteca¹⁶. El buidatge d'articles de publicacions periòdiques és molt més aleatori i el resultat només es dona a títol indicatiu, però alhora significatiu. Hi ha revistes de societats geogràfiques o excursionistes buidades total o parcialment, n'hi ha també de caràcter general, gairebé sempre buidades de manera parcial, excepte algun cas com pot ser **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, D'ací i d'allà, Mirador, Destino, Altair** o **Boletín de la Sociedad Geográfica Española**; cap diari ha gaudit d'aquesta dedicació¹⁷.

Parlem de la llengua, com ara prometia. Hi ha dos grans apartats, els de llengua catalana i els de castellana. Era una opció sense cap sentit des d'un punt de vista literari (excepte si pretengués un estudi de literatura comparada, cosa que no pretenc), però l'única opció plausible en el meu cas, com a historiador. Hagués pogut no tenir en compte aquest factor a l'hora de confegir el llistat, barrejant totes dues llengües, però he cregut que aquest ítem tenia, precisament per a un historiador de la realitat catalana des de la cultura, una importància fonamental. Hi havia, però, problemes. Així, he situat en cadascuna de les llistes els autors que han escrit en ambdues llengües, segons la llengua de les obres considerades. D'altra banda, algunes obres han estat escrites en llengües diferents de la catalana i castellana (àrab, llatí, francès): apareixen en el llistat de la llengua en què ha estat traduïda l'obra, si és el cas. Si no (de fet, només hi ha un parell de casos francesos), apareixen en el llistat català, per no fer-ne un de tercer, que seria molt esquitit.

114

Així, tenim 260 autors en el llistat català i 219 el castellà¹⁸. Aquests autors han escrit un total de 712 obres, 395 en català i 317 en castellà. Descomptats manuscrits inèdits, articles i webs (o e-mails), ens queden 176 llibres en castellà i 157 en català: un total de 333.

Constatem, ara, els llocs d'edició dels **llibres** dels llistats català i castellà, sense comptar, és clar, ni manuscrits, ni escrits en publicacions periòdiques, ni obres a la xarxa virtual. En català, hi ha citada Barcelona com a lloc d'edició en 100 ocasions, Montserrat¹⁹ i Palma de Mallorca en 8, París, Vic i València en 4, Figueres i Lleida en 3, Valls i Madrid en 2, i en 1 ocasió Castelló

-
11. Al diari londinenc *The Daily News*, 18 setembre 1918. Hi adjunta un mapa que abasta la circumferència esmentada, que inclou la Tràcia oriental (amb Constantinoble), Anatòlia, Transcaucàsia (amb Armènia), els actuals Iraq (amb el rètol de Mesopotàmia), Líban, Síria, Jordània, Israel, Palestina i Aràbia Saudita fins a La Meca, Egipte, Cirenaica, les illes de l'Egeu (amb Creta) i Xipre. Significativament hi són representades les línees ferroviàries de Constantinoble a Medina i a Bagdad (i la que segueix el Nil), que en els esmentats acords francobritànics tenien un tractament específic.
 12. A manera d'exemple podem citar el coronel britànic Fred Burnaby (1876, en un viatge a Khiva en una acció d'espionatge en el context del Gran Joc) o de l'hongarès Arminius Vambery (1865, que utilitza el terme alemany *Mittelasien*, que fou traduït com *Central Asia* en anglès, el mateix 1865, i com *Asie Centrale* en francès el 1873), els francesos Guillaume Capus (d'origen luxemburgués, autor d' *À travers le Royaume de Tamerlan (Asie Centrale)*, 1892), Edgard Boulanger (*Voyage à Merv. Les russes dans l'Asie Centrale et le chemin de fer transcaspien*, 1888), Napoleón Ney (*En Asie centrale à la vapeur*, 1888) i Gabriel Bonvalot (*En Asie Centrale*, 1884), o el grec Panagiotis Potagos (que publicà en grec el relat dels seus viatges a l'Àsia Central i l'Àfrica Equatorial, traduït al francès el 1885)

de la Plana, Londres, Arenys de Mar, Moià, Nova Delhi, Oxford, Pamplona, Badalona, Sant Cugat del Vallès, Milà, Perpinyà, Benicull de Xúquer, Catarroja, Binisalem, Pedreguer, Weimar, Girona, Cerdanyola, Vilanova i La Geltrú i Viladrau. En el llistat castellà, Barcelona hi figura en 106 ocasions, Madrid en 37, València en 11, París en 5, Saragossa, Lleida i Palma de Mallorca en 3, Alacant en 2 i solament en 1 Ceuta, Valls, Burgos, Bilbao, Sabadell, Besançon, Sa Pobla, Rabat, Melilla, Alcoi, Móstoles, Mèxic, Zuera, Simancas, Cadis i Buenos Aires. En conjunt, doncs, Barcelona seria la capital editorial indiscutible d'aquesta mena de llibres tant en català com en castellà (206), mentre que Madrid no tindria cap importància en la producció en català (2), però en castellà ocuparia el segon lloc del rànking, amb prou força (37); vindrien després les capitals del País Valencià i de les Illes Balears (15 i 11, respectivament), seguides de París (9), de Montserrat (8), de Lleida (6), de Vic (4), de Figueres, Valls i Saragossa (3 en cada cas), d'Alacant (2) i d'una munió de fins a 34 localitats amb una sola menció. D'aquestes, 17 als Països Catalans (8 al Principat, 5 al País Valencià, 3 a les Illes i 1 a la Catalunya Nord), 7 a la resta de la Península, 5 a la resta d'Europa, 3 a Àfrica i 1 a Amèrica i a Àsia.

AUTORS PER PERIODES I SECTORS

Sectors	I Conjunt	II Àfrica del Nord	III Àfrica	IV Palestina	V Pròxim i Mitjà Orient, Àsia Central	Total
Inici-1800						
Català	5	4	0	8	1	18
Castellà	1	7	0	5	0	13
Total	6	11	0	13	1	31
Segle XX						
Català	4	1	0	1	1	7
Castellà	11	13	4	5	3	36
Total	15	14	4	6	4	43
1901-1938						
català	17	21	6	14	4	62
castellà	10	21	0	4	1	36
Total	27	42	6	18	5	98
1839-1975						
Català	7	7	1	3	0	18
Castellà	14	5	7	4	1	31
Total	21	12	8	7	1	49

13. Denominació apareguda per primera vegada en un llibre de viatges, el del militar britànic Arthur Conolly (*Journey to the North of India, overland from England, through Russia, Persia and Affghanistaun*, Londres, Richard Bentley, 1834, 2 vols) i popularitzada per Rudyard Kipling a la seva novel·la *Kim* (1901), anys més tard (1950) convertida en el film *Kim de l'Índia*, de Victor Saville. Tot el conjunt (el viatge en sí mateix, el llibre que ens el narra, la novel·la i el film) constitueix una de les mostres més reeixides de la cultura de l'imperialisme britànic. Podem trobar una cronologia del Gran Joc a la web *oxus.com*, dedicada a l'Àsia Central. Els llibres del periodista i historiador britànic Peter Hopkirk, especialment *The Great Game* (Nova York, Kodansha, 1992) i *Quest for Kim. In Search of Kipling's Great Game* (Nova York, Oxford University Pres, 1997), poden servir de guia per a aquesta qüestió i, en general, pels viatgers a l'Àsia Central.

Sectors	I Conjunt	II Àfrica del Nord	III Àfrica	IV Palestina	V Pròxim i Mitjà Orient, Àsia Central	Total
1976-2006						
Català	57	41	19	5	23	145
Castellà	35	24	16	4	23	102
Total	92	65	35	9	46	247
Inici 2006						
Català	90	84	26	30	30	260
Dones	8	13	4	2	4	
Castellà	71	70	27	22	29	219
Dones	5	5	4	1	7	22
Total	161	154	53	52	59	479
Total dones	13	18	8	3	11	53

OBRES (i només LLIBRES)

		Català	Castellà	Total	
General	220	(81)	136	(95)	
Nord d'Àfrica	72	(27)	74	(26)	
Àfrica	35	(19)	33	(20)	
Palestina	32	(20)	23	(15)	
Pròxim Orient	36	(10)	51	(20)	
Total	395	(157)	317	(176)	713 (333)

116

14. M'hagués agradat situar aquí el poema de Baudelaire, *Le voyage* (a la segona edició de *Les Fleurs du mal*, 1861) a manera de "teoria del viatge", però la seva extensió m'ho impedeix. Només dono, doncs, una de les webs on es pot trobar... i uns quants versos. La web: florilege.free.fr I els versos, aquestes tres estrofes, discontinües en l'obra: *Pour l'enfant, amoureux de cartes et d'estampes,/ L'univers est égal à son vaste appétit./ Ah ! que le monde est grand à la clarté des lampes !/ Aux yeux du souvenir que le monde est petit !./ Mais les vrais voyageurs sont ceux-là seuls qui partent/Pour partir ; cœurs légers, semblables aux ballons,/De leur fatalité jamais ils ne s'écartent,/Et sans savoir pourquoi, disent toujours : Allons !/ Amer savoir, celui qu'on tire du voyage !/ Le monde, monotone et petit, aujourd'hui,/Hier, demain, toujours, nous fait voir notre image :/ Une oasis d'horreur dans un désert d'ennui !.*

Walter Benjamin s'ocupa molt de Baudelaire al llarg de la seva obra, en escrits com els recollits a *Charles Baudelaire, un poète lyrique à l'apogée du capitalisme* (París, Payot, 1979) i en els seus "passatges" (*Libro de los Pasajes*, Madrid, Akal, 2005), però no entra gens a fons en el tema del viatger, sinó en el del passejant, el flâneur (malgrat *Il viaggiatore solitario e il flâneur*, Gènova, Il Nuovo Melangolo, 1998). Podríem trasposar la seva concepció del *passejant* (l'observador no compromès) en la ciutat capitalista burgesa, París, la capital del segle XIX, al *viatger* (al mercader, al viatjant, al migrant polític o econòmic, i, a la fi, al turista) en la societat-món, en la societat global i, més tard, globalitzada.

D'altra banda, cal deixar constància de la migradesa entre nosaltres de llibres de viatge d'emigrants o d'exilats als territoris araboislàmics (amb alguna excepció per als exilats republicans: per a un repertori dels escrits dels exilats republicans catalans es port veure el meu article "Sobre egodocuments i exili català republicà", en AA.DD., *L'exili republicà. Actes del Vè Colloqui República, Guerra Civil i Franquisme*, pp. 93-119, Barberà del Vallès, Ajuntament, 2002, pp. 93-119), però del seu considerable gruix en la literatura viatgera en general.

L'inventari és organitzat segons diverses zones geogràfiques: *Àfrica del Nord*, *Àfrica* en general -que inclou travessies del Sàhara i visites a països més o menys islamitzats de l'Àfrica subsahariana-, *Palestina*, *Pròxim Orient* en general -incloent-hi Turquia- i alguna altra zona més específica -Aràbia, Iran, Afganistan, Pakistan, Índia, Àsia Central-.

No obstant, aquest catàleg s'encapçala amb un apartat general que, sota l'epígraf de *Conjunt*, és dedicat als autors els escrits dels quals (en una sola o en diverses obres: 220 i 136 escrits, d'ells 81 i 96 llibres, respectivament en català i en castellà) abasten més d'una zona (90 autors en català i 71 en castellà, d'ells 8 i 5 dones), i en els que la *Mediterrània*²⁰ és l'àmbit més visitat (82 obres en català i 67 en castellà, en les que s'inclouen escrits sobre els Balcans i també sobre Malta o Xipre, i s'allarga fins al sud del Sàhara i a tot el Pròxim Orient), encara que alhora ens trobem amb diverses "voltes al món" (12 en català i 21 en castellà) o amb algun altre viatge de llarg recorregut cap a l'est (tot el Pròxim Orient, fins a l'Àsia Central, l'Índia, la Xina o les Filipines, per exemple: 24 obres en català i 21 en castellà), o el sud (més enllà del Sàhara), i fins i tot amb llibres de memòries que inclou algun capítol dedicat a narrar el viatge de l'autor "en terra de moros". D'altra banda, apareixen en aquest epígraf alguns llibres de viatge específics sobre l'Índia i sobre Xina, malgrat que no es faci especial menció del tema musulmà. Finalment, no es contemplen, si no és de manera escadussera i gairebé a títol d'exemple, les zones musulmanes del Pacífic, de Malàisia a Indonèsia o les Filipines.

Moltes de les obres que relaten el viatge a Palestina abasten un àmbit més gran, posat que solen referir-se als països visitats en el recorregut d'anada i tornada (Itàlia, Grècia, Turquia, Síria, Líban, Israel-Palestina, Egipte, serien els estats actuals que solen figurar en l'itinerari de la peregrinació, sigui religiosa, sigui iniciàtica o turística); malgrat això, les he situades totes en l'apartat especial de *Palestina*, ja que solen donar compte de viatges de peregrinació²¹, i per tant de gran especificitat (hi ha 31 autors en català i 22 en castellà, d'ells 2 i 1 dones, amb un total de 35 i 32 obres, d'elles 20 i 15 llibres).

L'apartat *Àfrica del Nord* inclou des de Mauritània, el Sàhara i Marroc, a l'Atlàntic, fins a Egipte, passant per Algèria, Tunísia i Líbia. Hi figuren 74 autors en català i 70 en castellà (respectivament 11 i 5 autores), que han escrit 73 i 84 obres, d'elles 27 i 26 llibres²². D'aquestes obres més de la meitat (42 i 52) es refereixen al Marroc, d'acord amb la proximitat geogràfica i política d'aquest país.

Cal tenir en compte, alhora, que els autors de l'apartat *Àfrica* (26 en català i 27 en castellà, d'ells 4 i 4 dones respectivament, amb un total de 35 i 37 escrits, d'ells 19 i 20 llibres) molt sovint també es refereixen a l'Àfrica del Nord (preferencialment en els relats de les diverses travesses del desert, normalment de nord a sud); no obstant això, crec útil pel lector la distinció entre el apartats *Àfrica del Nord* i *Àfrica*, doncs en aquest darrer apartat hi ha força obres que es refereixen exclusivament a la banda sahelosudanesa, des del Sudan i Etiòpia a les costes del Golf de Guinea, on la presència arabomusulmana és determinant.

15. Un d'aquest *bloguistes* (o *bitacolistes*, del mot *bitàcola*, que potser serà la traducció al català d'aquest neologisme) de l'àmbit territorial que estudiem (resideix a Turquia), Andrés Mourenza, estudiant de comunicació de la UAB, ha escrit un article sobre el sentit d'aquest nou gènere literariocomunicatiu a la revista *El Campus de l'Autònoma*, num. 33, maig 2006, p. 8, "Esperant la comunicació popular", dins del dossier dedicat al tema (pp. 2-9).

Finalment, l'apartat *Pròxim i Mitjà Orient i Àsia Central* (d'Aràbia i Turquia a l'Afganistan, el Pakistan i els països centroasiàtics) és el més pobre, degut en part a què en el de *Palestina*, com acabo de dir, hi figuren molts viatges pel conjunt del Pròxim Orient (serien 28 autors en català i 29 en castellà, d'ells 4 i 7 dones, amb un total de 36 i 51 escrits, d'ells 10 i 20 llibres respectivament, però la majoria d'obres i llibres són del darrer període, 23 i 6 en català i 45 i 16 en castellà), i en part també a què en l'apartat anomenat *Conjunt* hi figuren viatgers que travessen aquests territoris. Però, per l'època anterior al segle XX, una altra raó de l'escassetat de viatgers cap a aquestes zones, és la llunyania, més mental que no pas física, dels territoris situats més enllà del Llevant mediterrani.

L'ordre seguit en els diversos apartats de l'inventari és el cronològic de l'escriptura de l'obra, o bé el de la seva edició si entre aquesta i l'escriptura inicial el decalatge és ínfim. He cregut oportú utilitzar aquest sistema, ja que la meua intenció és històrica i no pas en primer lloc ni literària ni bibliogràfica. Constatem així, per exemple, que abans del segle XIX només comptem amb 18 autors en català i 13 en castellà (i 1 en àrab, l'obra del qual només és traduïda en castellà), fenomen indicatiu de la poca importància dels relats de viatge en el conjunt de la literatura escrita en els Països Catalans d'aquesta època, tant catalana com castellana, i alhora

16. Els papers específics que més útils m'han estat són:

- Bas Carbonell, Manuel. **Viajeros valencianos. Libros de viajes (siglos XII-XX)**, València, ajuntament, 2003.
- Domènech, Joan de Déu, **Mirant enfora. Cent anys de llibres de viatges en català**, Montserrat, Abadía, 1995; "El viatge continua. Nous llibres de viatges en català (1994-1998)", **Revista de Catalunya**, núm 138, març 1999, pp. 105-109.
- García Romeral Pérez, Carlos, **Bio-bibliografía de viajeros españoles (Siglo XIX)**, Madrid, Ollero y Ramos, 1995; **Bio-bibliografía de viajeros españoles (Siglo XVIII)**, Madrid, Ollero y Ramos, 1997; **Bio-bibliografía de viajeros españoles (1900-1936)**, Madrid, Ollero y Ramos, 1997; i **Diccionario de viajeros españoles. Desde la Edad Media hasta 1970**, Madrid, Ollero y Ramos, 2004.
- Garolera, Narcís, "La narrativa de viatges a Catalunya durant el segle XIX", a **Miscel·lània Joan Triadú**, Montserrat, Abadía, 1993.
- Jones, Joseph R (ed.), **Viajeros españoles a Tierra Santa (siglos XVI y XVII)**, Madrid, Miraguano/Polifemo, 1998.
- Vallverdú, Marta, "Visions d'Orient a la Catalunya d'entreguerres", **Revista de Catalunya**, núm 136, gener 1999, pp. 21-52.
- Córdoba Zoilo, Joaquín María; i Pérez Die, María del Carmen (eds.), **La aventura española en Oriente (1166-2006). Viajeros, museos y estudiosos en la historia del redescubrimiento del Oriente Próximo Antiguo**, Madrid, Ministerio de Cultura, Catàleg d'exposició, 2006.

Però les fonts utilitzades són, evidentment, moltes altres (com per exemple, l'article de Teresa Coso "Inventario de los libros de viajes existentes en la Biblioteca General d'Història de l'Art-Museum Nacional d'Art de Catalunya, a *VII Encuentro de Bibliotecas de arte de España y Portugal*, mcu.es/BAEP/encuentrosbaep7/libviaje.html; Papa Sow, "Les migrations des catalans en Sénégal durant les XIX e et XXe siècles. La présence catalane au Sénégal", *HMiC. Història Moderna i Contemporània*, seneca.uab.es/hmic/2004/dossier; la memòria d'investigació de Rosa Cerarols, "Orientalisme, viatges, gènere. Una visió postcolonial del Marroc a partir dels relats de viatges escrits per homes, UAB, mecanoscrit, 2005; o José Luis Villanova, "El excursionismo catalán exótico. El Norte de África (1876-1936)", *Scripta Nova*, X, 210, abril 2006, ub.es/geocrit/sn/sn-210.htm), que és impossible ressenyar aquí. Cal dir, no obstant, que m'han estat utilíssims els diversos webs de biblioteques assequibles des del portal de la UAB. I més útil encara la constant recerca en llibreries de vell i de nou, i en els seus catàlegs reals o virtuals, així com en les prestatgeries de les biblioteques reals, a més de la lectura de suplementos culturals i literaris de diaris i revistes generalistes, o de revistes sobre producció editorial; també les bases de dades sobre història local (dirigida per Borja de Riquer) i sobre literatura catalana (dirigida per Jordi Castellanos) de la UAB. No cal dir la utilitat d'internet i d'alguns dels seus cercadors, com ara el google.

L'article de Patricia Almárcegui, del núm 280 de la **Revista de Occidente**, "La metamorfosis del viajero a Oriente", té un interès més aviat teòric, però en deixem constància.

indicatiu de la primacia del català en aquest terreny en el llarg període medieval-modern, amb encara una notable presència del català escrit en temes religiosos en els segles XVII-XVIII (6 autors dedicats a relatar en català la peregrinació a Palestina entre 1672 i 1781, i 5 en castellà, tots ells del segle XVII), però alhora la seva substitució pel castellà en temes que fan referència a qüestions de política internacional (7 autors en castellà i cap en català dedicats a conèixer Marroc i Algèria en relació a la presència espanyola a la zona).

Constatem també que comptem només 7 autors en català que començaren a escriure durant el segle XIX, però, en canvi, en tenim 36 que ho feren en castellà, cosa que ens indicaria un clar retrocés de la llengua catalana com a idioma d'escriptura.

El tomb es produiria del 1901 al 1938 amb les següents xifres: 62 autors en català i només 36 en castellà. 49 d'ells s'ocuparien del Nord d'Àfrica –24 en català i 25 en castellà-, amb predomini de la qüestió marroquina, de la que s'ocupen 12 autors en català i 17 en castellà.

Més tard, durant el franquisme, la producció s'alentiria molt considerablement en ambdues llengües, de manera que fins el 1975 (trenta set anys, com el període anterior) només tindríem 18 autors en català i 31 en castellà (sols el 50% d'autors del període anterior, i, més significativament encara, només el 29% d'autors en català). Si dividíssim aquests anys en dos períodes (1939-1963 i 1964-1975²³), veuríem com els 25 primers anys encara són més esquifits: 7 autors en català i 15 en castellà²⁴, una veritable indignació!

Finalment, en els darrers trenta anys la collita ha estat de 158 obres en català i 151 en castellà (84 i 85 llibres), escrites respectivament per 120 i 84 autors; de lluny, el període més productiu en tots sentits. Cal tenir en compte, però, que hi ha molts més articles ressenyats que no pas en d'altres períodes, i, sobretot, que es fa present un tipus d'escriptura nova, la que figura a través de la xarxa virtual, en webs (30 autors i 43 relats en català, alhora que 18 autors i 24 relats en castellà) i fins i tot en algun e.mail; a més dels mecanoscrits de Bellaterra dels darrers anys, fruit de feines d'alumnes²⁵. Cal assenyalar que, per algunes d'aquestes raons, però també per la major quantitat de llibres publicats, hi ha una notabilíssima diferència entre la primera i la segona meitat d'aquests darrers 30 anys. La primera meitat (fins 1991) comptaria només amb 12 llibres en català i 15 en castellà (un ridícul 16% del total). Com acabo de dir, l'augment produït des del 1992 és atribuïble a algunes de les raons abans esmentades (webs, treballs d'alumnes, major nombre d'articles ressenyats), però el més important és el creixement de la quantitat de llibres publicats, degut sobretot d'una banda a la major atenció dedicada pel món editorial al fenomen del turisme cultural (amb la conseqüent edició no només de guies de turisme, sinó alhora de relats de viatgers cultes), i, de l'altra, a l'atenció del món de la comunicació als nombrosos i greus conflictes que s'han produït a la zona estudiada, atenció dedicada no només per part dels corresponsals habituals, sinó amb el reforç d'enviats especials *in situ*, assenyaladament per part de les televisions, atenció inicialment puntual en articles, cròniques i reportatges, que posteriorment sovint s'ha convertit en edició de llibres, entre ells, pel que a nosaltres ens interessa, de singulars relats de viatge. No ha estat la primera ocasió en

17. I els corresponsals de diaris haurien d'ocupar un lloc central en aquestes temàtiques. Recordem, a títol d'exemples excepcionals, Josep Carner escrivint per a **La Publicitat** mentre era cònsul a Beirut als anys trenta del segle XX, o Tomàs Alcoverro, corresposnal de **La Vanguardia** durant més de tres dècades al Pròxim Orient.

18. Cosa que no significa que calgui sumar-los per tal d'obtenir el total d'autors. Posat que molts d'ells han escrit alhora obres en un i altre idioma, i, per tant, figuren en ambdós llistats.

19. Malgrat que el lloc d'edició dels llibres de l'Abadia de Montserrat és Barcelona, crec més "identificador" atribuir-los-hi el topònim Montserrat.

la qual aquest fenomen s'ha esdevingut en el terreny del periodisme: sense televisió ni gairebé ràdio²⁶, un procés similar es produí amb les guerres del Marroc de finals del segle XIX i fins la dècada dels vint del segle XX.

D'altra banda, no fóra just deixar de consignar l'escassetat de la presència femenina entre els nostres autors, que, en el seu conjunt, és d'un 11%, amb els agravants que la immensa majoria d'aquestes dones escriptores ho són en el darrer dels períodes (50 de les 53 esmentades) i que sovint són de fet coautores amb algun home (9 i 7 casos, en català i castellà respectivament). És notable el contrast amb la importància de les escriptores viatgeres franceses, i sobretot britàniques, durant el segle XIX i primera meitat del XX (amb algun precedent anterior), entre les que figuraren algunes de les més notables figures de la literatura viatgera mundial²⁷. Cal dir, però, que, pel què fa a la qualitat dels escrits, entre les millors obres consignades en el nostre repertori hi figuren les d'algunes d'aquestes dones viatgeres catalanes, entre les que podríem esmentar, sense menystenir-ne d'altres, Maria Antònia Salvà, Aurora Bertrana, Maruja Torres, Rosa Regàs o Ana Maria Briongos.

Les fitxes dels escrits considerats contempen els elements habituals, però no inclouen ni el format ni l'enquadernació. Sovint, a més, fan alguna consideració sobre l'evolució dels escrits i sobre el seu contingut. Es fa expressa menció, en canvi, del fet d'estar o no il·lustrats, i sol esmentar-se l'autor de les il·lustracions.

Aquesta qüestió de les il·lustracions (fotografies, dibuixos, gravats, pintures²⁸, etc.) té una gran importància en els relats dels viatgers²⁹, i més en els dels autors des de finals del segle XIX, una època en la qual la imatge ha adquirit un pes específic propi. També cal deixar constància que molts dels viatgers "corrents i normals" de la nostra època han escrit poc sobre els seus viatges (a part del text de les postals, que segurament mereixeria un estudi), però han fotografiat o filmat (en els diversos suports i reproductors que la tècnica ha anat posant a la seva disposició al llarg del temps, des de cel·luloide i la càmera fins a les targes i els monitors mòbils) molt sobre ells mateixos i sobre l'entorn durant aquests viatges, i que aquesta tècnica d'apropiar-se

120

20. Consignem aquí el famós viatge d'universitaris de l'Estat Espanyol per la Mediterrània de l'any 1933. Organitzat per la Facultat de Filosofia i Lletres de Madrid, hi participaren molts universitaris catalans, entre ells Salvador Espriu, Bartomeu Rosselló-Pòrcel, Guillem Díaz Plaja, Lluís Pericot, Jaume Vicens Vives, Francesc Esteve Gálvez, Maria i Joaquima Comas Ros, Mercè Montañola, Roser Rahola, Concepció Taboada, Amàlia Tineo, Dolors Solà Creus, Josep Garcia Lòpez, Joan Maluquer de Motes, etc. Molts d'ells n'escrigueren relats o consignaren records: hem aconseguit identificar-ne onze, que assenyalem al seu lloc corresponent. Ja el 1934 es publicaren per Espasa-Calpe, a Madrid, els relats de Carlos A. Real, Julián Marías i Manuel Granell, **Juventud en el mundo antiguo. Crucero universitario por el Mediterráneo**. Tenim un catàleg de l'exposició celebrada a Madrid per la Residència de Estudiantes, el 1995-1996, **Crucero universitario por el Mediterráneo. Verano de 1933**. Entre d'altres, també l'article de Fernando Ágrede Burillo, "Recuerdos del crucero universitario por el Mediterráneo", *Revista de Filología de La Laguna*, núm. 17, 1999. I, recentment, el llibre de Francisco Guardia i Josep Maria Fullola, **El sueño de una generación. El crucero universitario por el Mediterráneo de 1933** (Barcelona, Universitat, 2006), del que *El País* del 10 de juny del 2006 publicà una intel·ligent crítica de Jacinto Antón. El llibre és profusament il·lustrat amb fotos de l'època. Hi ha un abrumador i enrevessat aparell crític en les 1121 notes a peu de plana, però cap apartat dedicat a les fonts i la bibliografia, com tampoc cap índex onomàstic o toponímic, cosa que en dificulta massa el maneig.

21. Degut al fet mateix de la peregrinació solen ser viatges col·lectius. Això possibilita que per a un mateix viatge es pugui donar més d'un relat. Seria el cas, per exemple, del de Costa i Llovera i Maria Antònia Salvà.

22. El fet que hi hagi més autors que obres és degut a que alguna obra és de dos i fins i tot tres autors.

d'una determinada realitat, de conservar-la com a memòria, que és el film documental i la fotografia, ha acompanyat el viatger des de fa un bon centenar d'anys. Institucions com el Centre Excursionista de Catalunya o l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya en conserven fons excepcionals, així com els arxius de publicacions periòdiques, com ara *La Vanguardia*³⁰. Un bon exemple de fotògraf-viatger afeccionat pel primer terç del segle XX³¹ seria el fabricant de les xocolates Amatller. Pel creuer universitari del 1933 a la Mediterrània tenim algunes col·leccions de gran interès com les de Josep Garcia Lòpez o de les famílies Fullola-Pericot o Díaz, Plaja Taboada, així com la obtinguda per Dolors Solà, amb el material fet amb la Leica que li va comprar el seu pare per a la ocasió. Per a les darreres dècades, fotògrafs més o menys professionals com Toni Catany, Jordi Esteva, Manuel Armengol, Jaume Balanyà, Ramon Villaró, Jordi Llorens, Laura Torrent, Cristina Magrané, Raimon Pla, Jordi Romera, Luís Monreal, Jordi Rodri o Glòria Giménez³² serien bons exemples. Però també viatgers afeccionats, com jo mateix.³³ És particularment atractiva l'entitat Kevlar Fotoperiodistes, amb seu a la Vila Universitària de la UAB a Bellaterra, que ha realitzat reportatges a Bòsnia, Burkina Faso o el Sàhara (fotoperiodistes.org). A internet hi ha moltes web que contenen il·lustracions fotogràfiques: és especialment interessant per a nosaltres la referida al concurs Tiramilles de la Diputació de Barcelona: diba.es/plajove/tiramilles. Són suggestives les fotos del Marroc fetes amb globus que es troben a la web de l'empresa Ultramagic. També es pot mencionar l'estrany "Mi album de Líbano" de Maruja Torres, de finals de juliol del 2006, dels dies anteriors i inicials de l'atac israelià al Líban³⁴. I tants blogs de les darreres fornades, com el de Kneita sobre els saharauis, inclòs tot just el febrer del 2007 (amb una abundosa documentació), d'en Joan Lleonart del 2006 a Etiòpia, els de Xavier i Enric del 2005 i 2006 i el d'Helena Ribera del 2005, , per a citar-ne alguna mostra³⁵.

I des dels anys deu del segle XX com a mínim ens trobem a casa nostra amb la cinematografia donant fe d'allò viscut i vist durant els viatges³⁶; en tenim constància en el cinema amateur, amb els germans Salvans³⁷ o Joan Marín, amb el mateix Rubió i Tudurí, que feu un film del viatge Sàhara-Níger, tot durant els anys trenta. O, ja a finals del segle XX i inicis del XXI, els reportatges en primera persona, cinematogràfics³⁸, televisius (entre ells, els de Goytisolo per a TVE, els de Toni Serra per a l'exposició **Fes ciutat interior** del 2002, el de Jordi Llompart inicialment per a TVC, el de Manuel Martorell i Joan Puighermana sobre els kurds o alguns del reportatges de TV·pel programa **30 Minuts**³⁹) o **directament produïts per a DVD**⁴⁰, així com dels innombrables videos casolans (com els realitzats per Mercè i Dolors Solà en sengles viatges a la Ruta de la Seda i a Egipte els anys noranta del segle passat, el d'Ivan Fernández Estudillo l'estiu del 2005 en un viatge a Síria i Jordània⁴¹). No parlem d'internet, del que donem força webs (i darrerament blogs) amb imatges fotogràfiques. Però tot això ja és un altre tema.

23. Cap al 1962-1966 s'inicia a Catalunya una etapa d'una notable recuperació cultural, tesi que mantinc en el meu article "Algunes consideracions sobre classes socials i ideologia lingüística a Catalunya. Anàlisi històrica (1875-1979)", a Toni Mollà ed., *Ideologia i conflicte lingüístic.*, Alzira, Bromera, 2001, i en la meua cronologia cultural del període 1938-1979 a Catalunya, inèdita en el seu conjunt, però en part recollida a "Memòria de la transició, 1966-1979", a HMiC. *Història Moderna i Contemporània* (publicació virtual del Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona), núm. 3, 2005, 50 pp. Les dades aquí adduïdes ho confirmarien.

24. Per 12 en català i 19 en castellà durant els 11 darrers anys: alguns autors publiquen en un i altre subperíode.

25. A les assignatures del "Món arabomusulmà contemporani" que a la UAB jo tinc encomanades, els alumnes han de fer alguna mena de treball de curs; entre els centenars que han presentat aquests darrers anys, hi figuren uns quants mecanoscrits de relats de viatge a la zona estudiada aquí.

Respecte al tipus de viatgers i de relats de viatge cal dir d'antuvi que ens trobem amb una gran varietat, com no podia ser d'altra manera.

Comencerem per estudiar els viatgers, la qualitat que els conforma com a tals, què hi busquen o hi troben en el viatge, quina és la raó per la qual el realitzen, quin punt de vista adopten davant l'objecte del seu desig, del seu viatge.

Continuarem després escatint les formes literàries que adopten els relats de viatge, tant des del punt de vista dels grans gèneres, bàsicament vers i prosa, narració i descripció, assaig i crònica...; com dels subgèneres egodocumentals, diari/dietari, autobiografia/memòria, epístola...

Un dels dits i fets del profeta Muhàmmad (els *hadith*) posa en la seva boca les següents paraules: "Per adquirir coneixement s'ha de viatjar, si cal, fins a la Xina." Kavafis, més modest, només es passeja amb Ulisses, com ens contà Homer, per la Mediterrània, amb fenicis i egipcis, amb lestrigons i cíclops, amb Posidó, per ports desconeguts, però desitjant "que el camí sia llarg, que duri molts anys, ple d'aventures, ple de coneixences", que el viatge li permeti "aprendre i aprendre dels qui saben", que li possibiliti esdevenir "ric de tot el que haurà guanyat fent el camí"⁴². D'aquesta raça de viatgers que cerquen el coneixement⁴³, els viatgers per sempre, en tenim només una immensa minoria en el nostre inventari, com ara Alí Bei (però tocat per un notable paternalisme polític il.lustrat i sense Itaca), Josep Pla (però sotmès a l'escriptura i, per a ella, fabulador si cal, amb una absorbent Itaca a l'Empordà), Sinibald de Mas o Eduard Toda (amb la feixuga càrrega de la diplomàcia professional), Aurora Bertrana (de residències múltiples i viatges puntuals) i, més propers a nosaltres, Ana Briongos (que, alhora i no obstant, ha fet de l'escriptura narrativa del viatge en gran mesura la raó del mateix viatge) o Muma Soler i Gabriel Pernau (1986 i 1997-2005, sengles viatgers amb un vehicle ben especial, la bicicleta, no particularment apte per a les seves llargues travessies, però potser sí per un amagat objectiu: l'auroreconeixement). N'hi ha alguns més d'aquests viatgers, que anirem trobant en el nostre camí.

26. També a través d'aquest mitjà s'han difós relats de viatge, sovint en forma d'entrevistes als viatgers. Molts d'ells s'han perdut en les ones, sense que ens en quedin rastres o amb simples mencions a través de les "escaletes" (programacions o guions). Recentment, amb la presència d'internet, podem trobar a la xarxa programes concrets, com seria el cas de la sèrie **Geografies**, de Joan Catà, emesa per **ComRàdio** els dijous de les 13 a les 14 hores des del 18 de setembre del 2004. Pel que a nosaltres fa, són rellevants els programes *Dues mirades de dona sobre Turquia*, amb Glòria Rubiol i Clara Bosch (20 novembre 2004); *Pintar al Senegal*, amb Carles Bros (23 abril 2005); *Terres, pobles i cultures del Sàhara*, amb Manuel Julivert (21 maig 2005); *Etiòpia*, amb Mònica Figueras i Albert Zorrilla (23 juliol 2005); el programa amb Alfred Bosch sobre alguns aspectes de Turquia, Iemen, Sudan o Etiòpia (27 octubre 2005); *Itineraris pel Iemen*, amb Gonzalo Aláez i Abdo Awadh (24 novembre 2005); *El camí de Damasc*, amb Víctor Bordas i Paquita Poch (9 febrer 2006); *L'Iran endins*, amb Raimon Pla (16 març 2006); *Camerun*, amb Jaume Rodri (6 abril 2006) i, fins al juny 2006, *De Tànger a Istanbul* amb Gabriel Pernau (20 abril 2006). En el mateix programa s'han donat a conèixer els Premis Tiramilles de la Diputació de Barcelona destinats a relats de viatge de persones ben joves (alguns d'ells són resenyats per nosaltres al lloc corresponent), i en un dels episodis Jaume Riudor va donar compte d'*Els primers turistes catalans* (19 febrer 2005). Un altre programa de ràdio on es parla de viatges i viatgers és el de Toni Arbonès **Els viatgers de la gran Anaconda**, emès per Catalunya Ràdio els diumenges de 9 a 10 del matí, que ha donat lloc als llibres resenyats al meu inventari. En ell col.labora el fotògraf de viatges Oriol Alamany.

Hi ha, però, d'altres espècies ben descrites. La dels pelegrins n'és una. Pelegrins a Terra Santa, que trobem descrivint el seu itinerari i narrant la seva aventura ja des de la fi de l'edat mitjana i que arriben fins ara mateix. En tenim una àmplia mostra per part de capellans i frares diversos durant l'edat moderna, tant en català com en castellà, però aquests materials continuen posteriorment, amb mostres tant significatives literàriament com el **Dietari d'un pelegrí a Terra Santa** d'en Jacint Verdaguer o els testimonis de tres mallorquins sobre una mateixa peregrinació, com són Costa i Llobera amb els seus poemes **Visions de Palestina**, Maria Antònia Salvà amb el seu **Viatge a Orient**, no editat fins fa poc, o l'obra d'un nebot del capellà poeta, el canonge Martí Llobera i Solivelles, **Terra Santa** (posteriorment un altre Llobera, Pere, publicarà en castellà un altre llibre de peregrinació: **Impresión de Tierra Santa**, 1915), tots tres escrits i/o publicats entre 1906 i 1908. Durant els anys vint i trenta dels segle XX hi ha una notable profusió d'aquesta mena d'obres, entre les que destaquen les de Josep Maria de Nadal, Francesc Blasi i Salvador Anticó, alhora que un considerable interès per aquesta terra bíblica per part del benedictins de Montserrat, encapçalats per Bonaventura Ubach⁴⁴. Després de la guerra, la nostra guerra, el nombre de relats de peregrinació disminueix, alhora que s'intensifica l'interès per la pugna Israel-Palestina (una mescla d'ambdós aspectes es troba en l'obra **Terra Santa, avui**, 1978, del jesuïta Isidre Burunat,), que en els darrers temps serà la pastura de periodistes, dins la temàtica general política del Pròxim Orient, sigui per part d'enviats especials o de corresponsals permanents. Ja en direm alguna cosa més avall.

I tenim també algun pelegrí a La Meca, des del valencià (nascut a Balansiya) medieval Ibn Djubair fins a Alí Bei.

27. Entre les britàniques podríem esmentar Mary Montagu, Freya Stark, Gertrude Bell, Anne Blunt...; en la literatura francesa destacaríem una Odette de Puigadeau o una Isabelle Eberhardt.

Hi ha força bibliografia sobre el tema, començant per la web *A celebration of women writers*, que dona raó de moltes de les dones escriptores viatgeres "en terra de moros" d'arreu del món. Les anàlisis crítiques o les antologies comentades sobre el tema són fonamentalment anglosaxones; entre elles podríem assenyalar:

Foster, Shirley, *Across new worlds. Nineteenth century women travellers and their writings*, NY, Harvester Wheatsheaf, 1990

Foster, Shirley; i Mills, Sara, *An anthology of women's travel writing*, Manchester, Manchester University Press, 2003.

Hodgson, Barbara, *Not place for a lady. Tales of adventurous women travellers*, Vancouver/Toronto, Greystone Books, 2002.

Women traveler. A journal, Vancouver/Toronto, Greystone Books, 2003.

Dreaming of the East. Women writings and the exotic allure of the Orient, Vancouver, Douglas & McIntyre, 2005.

Middleton, Dorothy, *Victorian lady travellers*, Chicago, Academy of Chicago Publishers, 1993.

Mills, Sara, *Discours of difference. An analysis of women's travel writing and colonialism*, Londres/Nova York, Routledge, 1991.

Morris, Mary, *Maiden voyages. Writing of women travelers*, Nova York, Vintage, 1993.

Robinson, Jane, *Wayward women. A guide to women travellers*, Oxford, OUP, 1990.

Insuitable for ladies. An anthology of women travellers, Oxford, OUP, 2001.

Searigh (ed.), *Women travellers in Near East*, Oxford, Oxbow Books, 2005.

Tuson, Penelope, *Playing the game. Western women in Arabia*, Londres, Tauris, 2003.

A casa nostra, Cristina Morató ha escrit tres llibres sobre dones viatgeres escriptores, el darrer dels quals s'ocupa directament del tema aquí tractat: *Las damas de Oriente. Grandes viajeras por países árabes*, Barcelona, Plaza & Janés, 2005.

Suara fèiem esment de la temàtica diplomàtica. Molts viatgers, en efecte, escriuen a rel de les seves missions políticossocials en terra de moros, des de militars a diplomàtiques o humanitàries, però sempre amb la intenció d'influir en la marxa del país visitat, d'intervenir-hi. Sovint un altre tipus de viatger, el periodista polític, també acabarà intervenint-hi de manera considerable, directament o indirectament .

I els exemples s'inicien també a l'edat mitjana. Ramon Muntaner amb la seva **Crònica** en seria el capdavanter; i força autors posteriors feran esment de la seva crònica en els relats del seu propi viatge per la Mediterrània, com ara Pin i Soler (**Orient**, 1906) o Lluís Nicolau d'Olwer (**El pont de la mar blava**, 1928, en la seva visita a Tunísia), fins arribar a Francesc Puigpelat, que dissenyarà el seu itinerari seguint la ruta dels almogàvers amb Muntaner com a principal guia (2001)⁴⁵. Hem vist més amunt missions diplomàtiques de certa rellevància en els casos de Mas i de Toda, però les referides al Nord d'Àfrica, especialment al Marroc, s'enduran la palma, des de les missions de Jordi d'Henin al segle XVII fins a les referides a les guerres d'Àfrica de la segona meitat del segle XIX i primera del XX, passant per les del valencià Jordi Juan al segle XVIII, la del metge Coll (1800) i la del mencionat Alí Bei, seguint els designis de la cort de Carles IV i del seu home d'estat, Godoy. De la darrera època esmentada, en català tenim pel Marroc, per exemple, els relats de Domènec Juncadella (1923), de Prous i Vila (1931 i 1936, que lluita contra els rifenys com a soldat de l'exèrcit espanyol, però té els indígenes per als seus veritables semblants), de Francesc Oliva (1934) o de Casas i Homs (1936, recuperant-se de les seves ferides de guerra a l'hospital militar d'Asilah). En castellà, les cròniques, reportatges o narracions de Josep Gatell (especialment, 1862 i 1867), de l'oficial de marina sogorbí Julio Cervera (1885), de Boada i Romeu (1895), de Rafael Mitjana (1905), d'August Riera (1909,1921-1922), d'Antoni Serra (1914), de Francesc Arbolí (1921) o de Vila San-Juan i Joan Guixé (tots dos del 1922). Menció especial hauria de tenir el diputat reformista per Vilafranca Josep Zulueta i Gomis, que en el report (1916) de la seva estada al Marroc intenta dibuixar una política colonial a la catalana per al Protectorat.

124

Tenim també, però, narracions d'intervenció en d'altres territoris, com poden ser l'Imperi del Gran Mogol (que visita, descriu i en part cartografia el jesuïta Antoni de Montserrat a finals del segle XVI), l'Algèria de la regència barberesca (amb l'expedició descrita per Antoni Desbrull el

28. Recents exemples de primer ordre serien els pintors baleàrics José Aranda Bosch, en els seus viatges a la Banya d'Àfrica (exposicions de 1998-1999) o a Palestina-Israel (exposició del 2005-2006); Biel Mercadal, en els seus viatges a Núbia (exposicions a Maó, Ciutadella o Alaior entre 2000 i 2006); o Miquel Barceló en les seves estades al Malí. Del segle XIX són els insignes valencians Josep Benlliure o Antoni Muñoz Degrain, i els reusencs Marià Fortuny i el seu amic Josep Tapiró, que visqué a Tetuan des del 1876 al 1913. Com els dibuixos de Josep Lluís Pellicer, corresponsal a Turquia el 1876: Pellicer, seguint les indicacions de Rivadeneyra, va pintar un gran oli (184x264) sobre l'arribada d'aquest a Dizful, que es conserva al Ministerio de Administraciones Públicas de Madrid. Però el tema de l'orientalisme gràfic i pictòric seria tota una altre qüestió, de ben segur molt útilment complementària.
29. I que, com a mínim des del segle XVI ha donat lloc a un subgènere del que parlarem més avall, el *quadern de viatge*, en que el dibuix té tanta o més importància que la lletra.
30. Rosa Cerarols en l'article "La significació del discurs fotogràfic colonial" ha estudiat la Col·lecció Marroc d'aquest darrer institut.
31. Tres exposicions recents han donat lloc a sengles catàlegs. D'una banda, **El museu domèstic. Un recorregut per les fotografies d'Antoni Amatller**, Barcelona, Fundació "la Caixa", 2002, que recull, entre d'altres, algunes fotografies del seu viatge al Marroc, Turquia i Egipte. De l'altra, **Le grand Tour. El viatge d'Antoni Amatller al Marroc de l'any 1903**, Barcelona, Fundació Amatller, 2005 (que de fet recull les seves fotografies a Andalusia i a Tànger) i **Le grand Tour II. Constantinoble 1905. Fotografies d'Antoni Amatller a Turquia**, ibid, 2006. Aquesta fundació té la intenció de realitzar més endavant una darrera exposició sobre el viatge del 1909 a Egipte.

1775), Tunísia (el relat de la visita de José Aguirre a la cort beilical, editat el 1866), Egipte (Toda, però també Hugolino Masiá, 1883), els confins russo-otomans (amb el militar reusenc Prim i la seva memòria militar del 1855 o les impressions del menorquí Esteve Amengual sobre el setge de Sebastopol, editades el 1859) o la Pèrsia descrita per Rivadeneyra (1880). Passant a les darreries del segle XX i inicis del XXI ens trobem amb relats periodístico-humanitaris referents a les intervencions dels egodocumentalistes en els conflictes (i/o les seves conseqüències) de Iugoslàvia a Palestina, de l'Afganistan a l'Iraq. Per a l'exIugoslàvia podríem assenyalar, en català, Alfons Cucó (1997), Josep Maria Palau (1998), Ramon Pujol (2001), Jordi Rodri (2002), Sandra Balcells (2002), Ramon Erra (2004) o Francesc Miralles (2004); i, en castellà, l'escriptor Juan Goytisolo (1993) o el militar J. M. Tomé (1998 i 1999). Per a l'Afganistan, en català, el periodista Toni Arbonès (2002); en castellà-català, la cooperant Anna Tortajada⁴⁶. Per a Palestina, en català, amb els precedents de l'escriptor Josep Pla (1957) i del jesuïta Isidre Burunat (1978), el periodista Esteve Soler (2005) i el polític Ferran Izquierdo (2005); en castellà, amb el precedent del novel·lista Gironella (1977), el diplomàtic Ramon Dezcallar (1998) o Lola Bañón i Pere Vidal (tots dos el 2002) i Pere Manuy (2005). Per a l'Iraq, el prevere Ramon Garcia respecte a la primera guerra del Golf (1991), així com Esteve Soler i Mertxe Parés, en català, per les conseqüències de la segona. Per al Sàhara, en català, Cristina Pla (1998), Salvador Pallarés i Paula Canet (1999), J.M. Maixé (també 1999), Eugeni Casanovas (2000) o Alfred Cela (2004); en castellà, Fernando Guijarro (1997), Àngel Ruiz (2001) o Adrià Brossa (2004). De la guerra interna d'Algèria se n'ha ocupat com a observador *in situ* Juan Goytisolo (1994), com de la guerra de Txetxènia (1994). Javier Nart ens ha explicat (2000 i 2004) les seves rocambolesques intervencions en conflictes bèl·lics. Manuel Martorell ens parla dels kurds al Pròxim Orient a través dels seus múltiples viatges per la zona (2005)⁴⁷. Tomàs Alcoverro (2006) ens ha ofert un tast dels més de trenta anys de la seva estada arreu del Pròxim Orient des del privilegiat observatori de Beirut, amb casa parada on rep tots els seus amics; arran de la publicació del seu llibre **Decano** ha estat objecte d'un munt d'entrevistes, entre les que destaca la publicada a la revista *Altair* i la televisiva de Mònica Terribas⁴⁸.

N'hi ha molts d'altres, però, que viatgen precisament per tal de poder convertir les seves experiències en un relat. Eça de Queirós ja ho observava a començaments de la dècada dels vuitanta del segle XIX quan escrivia: "Avui s'emprèn el viatge només per a escriure el llibre"⁴⁹. Pla, com ja hem dit (i n'hem assenyalat d'altres), pot ser l'exemple més paradigmàtic. Però en tenim molts més. I, eminentment, **La vuelta al mundo de un escritor**, de Blasco Ibáñez.

-
32. Alguns d'ell tenen web pròpia on es poden contemplar mostres de les seves fotografies. Especial interès poden tenir les webs **Finestra de Muntanya** (rutesmuntanya.iespana.es), de Xavier Sánchez (gsanchez@gmail.com), amb fotografies de l'Atlas Central (Marroc, agost 1997) o del Senegal (agost 2004), la de Jordi Esteva (jordiesteva.bidia.net), la de Ramon Villeró (ramonvillero.com), de la Cristina Magrané i Ramon Pla (origennet.com) o l'anònima allotjada a geocities.com/TheTropics/Paradise/2618/Marroc, amb fotografies del Marroc de l'any 2000. Igualment, les exposicions de fotografies de Glòria Giménez (des del 1991, **Gent de Tunísia, Desert, Dones de Sorra, La Piràmide d'Alexandria**), la darrera de les quals és la titulada **Síria**, al Museu Diocesà de Barcelona a l'edifici de la Pia Almoina (març-abril 2006). També la itinerant (2005-2006) de Raimon Pla i Laura Torrent, **Cases del món**, la de Luís Monreal, **Ummah. Imatges d'un islam plural** (Institut Amatller, octubre 2006-gener 2007). El *Documental* (plana central del suplement *Culturals*, publicat els dimecres per **La Vanguardia**) del 21 de març del 2007 titulat "Israel, se lo pregunté a sus gentes", obra d'Andreu Sitjes Tarrés, és una darrera mostra d'aquesta mena de fotoperiodisme viatger.
33. Sèries del Marroc, Algèria, Tunísia, Líbia, Egipte, Jordània, Síria, Malta, Xipre, el Xinjiang, el Pakistan o l'Índia.
34. **EP[S], El País Semanal**, núm 1561, 27 ag. 2006, pp. 18-23. En portada el reportatge fotogràfic porta el títol de "Mi album de fotos de Beirut".

Perucho, Gironella, Díaz Plaja o Pin i Soler en serien d'altres. I tenim ara mateix el cas d'Ana Briongos, que, després d'un primer viatge diríem "iniciàtic", sembla que ha convertit el viatge-estada en la seva manera de viure-escriure: la seva professió-vida és la de viatgera-escriptora.

Des del segle XVII, però, el viatge per excel·lència dels europeus ha estat el *tour*, el *grand tour*, inicialment entès com a viatge de coneixement-estudi, d'iniciació, per part dels joves de les famílies poderoses britàniques a l'Europa continental. Aquesta mena de viatges anà proliferant entre els europeus al llarg del segle XVIII i en el XIX s'estengué a les classes burgeses (amb el ferrocarril i Thomas Cook *adjuvantes*), per ja en el XX esdevenir freqüent entre un ampli ventall de classes mitjanes, que s'amplià definitivament a gran part de la població, en temps de pau, una vegada establertes les "vacances pagades" iniciades als anys trenta del segle XX per la pressió sindical i que es generalitzaren des dels anys seixanta: tot això a Europa. Aquesta fou l'evolució del *tour*, esdevingut *turisme* mesocràtic i finalment turisme de masses⁵⁰. El turisme ha estat una de les causes que han portat els nostres autors a viatjar a "terra de moros", i, com més va més, a escriure'n els relats, paral·lelament a l'ampliació del territori en què es desenvolupava aquest turisme, que, iniciat a la Mediterrània sud i est (de vegades encara en relació a peregrinacions), saltà cap al Sàhara i el seu sud i continuà orient enllà. Aquest turisme sovint es féu en grups, grans o petits, i en la seva versió mediterrània en forma de creuers en vaixell, de plaer o d'estudi-iniciació (recordem el famós dels universitaris als anys trenta). Des de les acaballes del segle XX proliferà també el viatge autoorganitzat o organitzat a través d'agències, però "personalitzat". En grups reduïts i amb el minibús o el 4X4 com a vehicles estrella. Molts dels nostres relats de les darreres dècades són fruit d'aquesta mena de circuits, que sovint comencen lluny de casa nostra, fins on s'hi ha arribat en avió. La majoria de relats que trobem a les webs són de viatges d'aquesta factura. Però encara perduren esperits aventurers que s'ho munten en bicicleta o que ens narren en els seus blogs uns viatges de perllongat alè... fins a la fi del món. Són els aventurers, una mena ben diferent del viatger turista. De relats de turistes i de relats d'aventurers en tenim des de mitjan segle XIX: del primer cas en serien bons exemples Ballester o Bacardí; del segon, Alí Bey, Sinibald de Mas o Rivadeneyra. L'aventura va continuar: la travessa del Sàhara dels anys trenta de Rubió i Tudurí (i d'Arístides Vallès) ens ho confirma, com la d'algun altre temerari creuador del Sàhara aprofitant les vacances, ja a les acaballes del segle XX (com ara Ferran del Campo, 1994).

126

El turisme també tingué des de finals dels segle XIX bons exemples, amb Verdaguer i Cullerell viatjant en vaixells de la Transatlàntica, propietat del seu mecenes el marquès de Comillas, Bertran i Güell (que mostrà el seu insultant menyspreu per "l'altre" en els seus

35. El de la gironina Kneita es titula *Un troçet[sic]del meu Sàhara* (kneita.blogspot.com; podem trobar d'altres blogs amb planes sobre aquest tema, com el del 2006 del mallorquí *El Blog d'en Potti*, potti.baleaerweb.net). El d'en Joan Leonart és ubicat a joanleonart.blogspot.com. Els de Xavier Tarafa i Enric Rodrigo tenen l'especial característica de referir-se a viatges en bicicleta: i des de *trans-tadji.info* ens refereixen un viatge d'ambdós a l'Àsia Central del 2005 i els de Tarafa al Caucas i de Rodrigo a Bangladesh (i d'altres llocs fora del nostre àmbit) del 2006. Finalment, el d'Helena Ribera Ponsa es refereix a un viatge a Turquia, dins del seu *Intensity's blog* (hribera.com).

També hauríem de citar els escrits i les fotografies del periodista que s'amaga sota el pseudònim de Jaume d'Urgell, encara que no són pròpiament un blog, sinó una sèrie de cròniques d'un viatge al Líban durant l'estiu del 2006 (del 28 d'agost al 16 de setembre), en plena guerra, allotjades a kaosenlared.net.

36. O fent viatges per a filmar, com és el cas del documental sobre *Tetuan* per a la Gaumont de Joseph Gaspar (1908) o la seva *La toma de Xauen* (1920). També ho feu Ramon de Baños per a filmar la *Campaña del Riff* (1909) o *Monte Arruit* (1925).

37. Es pot veure sobre ells l'article de Francesc Espinet "Un film amateur sobre la premsa: *Diaris* (Els germans Salvans i els cineistes terrassencs en temps republicans)", *Anàlisi*, n° 23, 1999.

escrits), Coma i Soley i Cambó (en el seu iot), durant els anys vint del segle XX, o, ja als anys cinquanta, Josep Maria Quadrada i, més tard, Joan Teixidor (fent conferències en un creur de luxe... cultural), Joan Manresa, Enric Vilacasas, Jean Serra i tants altres.

L'esport també ha estat un del motius de viatges narrats. Des de l'aviació (Ferrer Vidal o Rafael Martínez Esteve) a l'escalada (Anglada i Sallent –al Karakorum–, viatges a l'Atlas o a Wadi Rum de membres de la UAB) o les grans curses de cotxes (el “París-Dakar” de Salvador Servià), etc. Però, per sobre de tot, l'excursionisme, en un sentit cultural-explorador, com l'havien entès a Catalunya els descobridors del seu “paisatge”⁵¹ al darrer quart del segle XIX, el homes (i molt més tard, dones) del Centre Excursionista de Catalunya. Els anys vint i trenta del segle XX aquests homes ampliaren el seu peculiar excursionisme fora dels PPCC, especialment, pel tema del nostre estudi, al Nord d'Àfrica (i també a Palestina), i en donaren compte posteriorment en conferències i, pel que a nosaltres interessa, en algun llibre, però sobretot en articles del *Butlletí* de l'entitat⁵². Fou una manera d'apropiar-se, com a mínim a través del coneixement més o menys directe, més o menys estètic o més o menys acadèmic, de la realitat aliena, recurrent-la, trepitjant-la, una manera de fer-se amb l'altre tot fent-se un mateix... o viceversa.

Val a dir que durant aquesta època, especialment durant els primer anys trenta, moltes altres publicacions periòdiques publiquen relats de viatge al món arabomusulmà, des de diaris com *La Veu de Catalunya*, *La Publicitat*, *L'Opinió* o *El Correo Catalán* a revistes com *Mirador* o *D'Ací i d'Allà*.

Un altre conjunt de relats són el producte de viatges professionals o de negocis. De negocis propiament dits, amb finalitat econòmica comercial, ja en tenim des de l'edat mitjana al segle XIX, però són particularment explícits els del primer terç del segle XX, com el de Zuleta i Gomis a la segona dècada del segle, que pren mides per tal de poder realitzar un colonialisme econòmic “a la catalana” al Rif, als anys vint les estades al Senegal de Maluquer i Viladot, i durant els anys trenta, els de Ramon Sala i Roqueta per a conèixer l'estat de l'agricultura a Algèria o el de Francesc Grau i Ros al Pròxim Orient; de mitjan anys noranta és el *Viatge tèxtil al Marroc*, dels industrials terrassencs.

38. En seria un exemple paradigmàtic **El viatge de Mazin. Historia de una familia iraquí**, de Fèlix Merino, Barcelona, Agència Zoom, 2004, 55 minuts, sobre la família d'Hermes Mazin a Bagdad després de la criminal invasió angloamericana de l'Iraq, desencadenada per l'equip del govern neoconservador d'Estats Units, presidit per George Bush, el març del 2003. De la mateixa barcelonina Agència Zoom, sovint amb Merino com a guionista, tenim un munt de reportatges fotogràfics com ara **Àfrica en globo**, **El Sáhara en globo**, **Jemma al Fnaa**, **Mali la sonrisa de África**, **Indonesia el país de las islas**, **Mercados del mundo**, **Los kurdos al asalto de Bagdad**, **Senegal**, **Palestina palestinas**, **El Muro de la Vergüenza**, **Bazares en Irán**, **Irán ¿una amenaza?**, **Kazajstán el país de los hombres libres**, amb fotògrafs com Carlos Ortí, Jordi Micola, Francesc Melcion, David Fernández, Alfonso del Moral, Jordi Llorens, Ariel Mendieta, etc.; o tot un conjunt de reportatges sobre l'Iraq (**Operación Bagdad**, **Mujeres ante la guerra**, **Bagdad año cero**, **La generación perdida**, **Y sin embargo vivir**), tots ells de Merino i la fotògrafa Carme Secanella.

Del pintor José Aranda Bosch, és el curtmetratge **Corderos de Alá** (2005).

D'Oriol Múrcia i del 2006 són **Cruzando el Atlas. El Atlas marroquí** (4.41 minuts), **¿Tú crees que tenemos algo en común?** (2.07 minuts) i **De ruta por Marruecos** (3.41 minuts). Es poden trobar a youtube.com.

En un sentit ben diferent, de gran reportatge, la superproducció de gran format de Jordi Llopart, **El Misterio del Nilo**, estrenada el 2005, que li valgué un premi de la Sociedad Geográfica Española.

De caràcter més professional, o lligat a la professió del viatger, foren els relats de caràcter més o menys geogràfic d'un Norbert Font i Sagué, d'un Gonzalo de Reparaz o d'un Ramon Folch. Igualment, els arqueològics de Toda, Roig i Font o Miquel Molist. O la crònica del metge Pere Miret al Marroc de finals del Protectorat. Relacionats amb el món de l'art ho són els d'Oleguer Junyent (amb el seu *Roda'l món i torna al Born*, 1910), o els recents del balears Toni Catany (fotografia a la Mediterrània), Miquel Barceló (pintura i escultura a l'Àfrica Subsahariana), Biel Mercadal (pintura a Egipte) o José Aranda Bosch (pintura a Etiòpia), a més del periodisme televisiu cultural de Jordi Llompart.

Per raons de força són els viatges-estades dels exiliats del 1939 en camps de concentració nordafricans, així Riera Sorell, Muñoz Congost o Max Aub; semblantment obligada fou la mili de Rodríguez Méndez a l'Àfrica.

Molta de la literaturització del relat viatger acut com a font, com a autoritat, com a recurs estètic, etc., a autors que han escrit sobre allò visitat en el viatge, més que més si aquests autors són ells mateixos viatgers: és el text que certifica, és la bibliografia que avala i dóna pistes al lector. Però en alguns casos, aquest tenir a un autor precedent com a mentor, arriba a les darreres conseqüències, de manera que el viatger no fa altra cosa que seguir les passes d'alguns viatgers-estadants anteriors. Seria el cas parcial de Pablo Ignacio de Dalmases o de Piera seguint Ali Bei a Marràqueix, i el total de fer la ruta del almogàvers per part de Francesc Puigpelat, de seguir les passes d'Homer per Josep Cullell Ramis, les de Pierre Loti per Roberto Benito Vidal i les de Burton-Speke-Livingstone per Empar Barcons i Xavier Fàbregues, o l'itinerari de *Les cinc setmanes en globus* de Jules Verne, en un viatge també en globus, narrat per Jaume Llansana.

Finalment ens trobaríem amb el viatge en el sentit alhora recte i figurat del mot, el viatge com a busca, busca d'un mateix, com a escapada per a trobar-se, el viatge iniciàtic, d'iniciació a la vida mateixa, en un sentit no tant didàctic com mític-místic, o, si voleu, ascètic –en el sentit d'experiència de la mancança d'allò conegut, d'allò que ens manté i ens sosté; l'ascesi del desert o de l'altíssima muntanya, per exemple. I la trobada amb l'altre com a reconeixement d'un

39. Els tres primers han tingut versions escrites i, com a tals, figuren en aquest inventari. El quart, *El dilema kurd*, fou un programa de TV3 en la sèrie **30 minuts** emès el 20 de gener del 2005.

Sobre **30 minuts** és de gran interès el llibre de Montse Armengou i d'altres, **Darrera la càmera. Quinze anys de 30 minuts**, Sant Joan Despí, TVC, 1999, 265 pp, il + 1 DVD. Hi ha, per exemple, reportatges sobre Senegàmbia, la París-Dakar, Afganistan, els kurds, etc.

Un altre exemple fóra algun dels reportatges de la sèrie de TVE **Al filo de lo imposible** -conceptualment molt mediocre però visualment força reexida-, on figuren alguns catalans, per exemple el que va començar a emetre's el diumenge 12 de març del 2006, *El cristal de Tutankhamon*, una travessa del Desert Líbic (amb una i un catalans), farcit dels més usuals tòpics, alhora que lluint una ridícula ostentació dels expedicionaris europeus –els modelets i pentinats d'Ester Sabadell, la figura femenina de la sèrie, que semblava passejar un diumenge al matí de primavera pel Passeig de Gràcia en sortint d'una exposició de la Pedrera, més que no pas aguantar estoicament la torridesa del desert, em recordaren el capteniment de saló de té de Deborah Kerr a **Les mines del rei Salomó**, en mig de la selva africana- i mostrant una desconsideració gairebé racista envers els nadius -similar a la de la mateixa cinta i tants altres films de Hollywood envers els camàlics i bastaixos negres.

40. Com el relat audiovisual de Carme Torrades (amb Xavi Sardà, Jordi Baldrich, Pepi Mayordomo i Anna Colom), **Rutes per a viatgers intrèpids** (del Marroc a Benin, passant pel Sàhara Occidental, Mauritània, Mali, Burkina Faso, Ghana i Togo), editat per Voltamóns /Vernal Media / Enciclopèdia Catalana, el 2005, en quadre discs (13 capítols i alguns extres), d'unes 10 hores de durada.

41. Amb el títol **Síria i Jordània 2005**. De 2 hores 21 minuts 33 segons de durada. Parlo d'aquest viatge en el meu escrit en curs de redacció "He viatjat per terres de moros".

mateix, sense menystenir o utilitzar l'altre; ans al contrari, valorant-lo per sí mateix, reconeixent-lo empàticament com a persona-identitat, com a igual però diferent, com a simpàtic -és a dir, amb qui compartim sentiments-, com amable, -és a dir, digne de ser estimat.

Hi ha llibres de viatge dels ressenyats que tenen aquesta dimensió, o s'hi acosten o volen acostar-s'hi, o fragmentàriament hi són pròxims, si més no.

Ni ha d'altres -i n'hem assenyalat algun-, també, que són el pol oposat, que no veuen en l'altre sinó brutícia, garbuix, subordinació, manca de, és a dir, defecte. Són els llibres, o els fragments de llibre, dels viatgers d'esperit miserable, d'aquells que, sense saber-ho, són això, bruts, defectuosos.

Dels primers, dels que són empàtics i iniciàtics, en tindriem un bon exemple en les obres de Baldiri Ferrer cap a l'Índia, de Piera a Marràqueix, d'Ana Briongos, especialment a l'Afganistan, o del poeta Manuel Forcano per terres de Llevant. Malgrat les seves ínfulas en certa manera redemptoristes il·lustrades, també Alí Bei (disfressat, travestit o potser transformat en arabomusulmà) es mostra afí amb les figures dels seus paisatges. Com Toda, més distant, o Pernau, potser massa preocupat pel seu vehicle (que potser acaba sent-ho, de vehicle, a la manera indú), o Casanovas, al Marroc i al Sàhara, però ben confós a Líbia. Sens dubte també Catany fent fotos de monuments o Prous i Vila a la guerra del Rif, comprnent des del seu catalanisme la voluntat de llibertat dels rifenys. La Rosa Regàs vivint durant mesos a Xam-Damasc. Maruja Torres i Tomàs Alcoverro, cadascun pel seu compte, fent de Beirut la seva segona ciutat. Jordi Clos prenent Egipte com a finalitat professional o Terenci Moix com a iniciació vital, sensual, total potser, d'acord amb el seu apassionament cinematogràfic, però real. Aurora Bertrana al Marroc dels anys trenta, sola, potser fascinada en excés, potser caient en el tòpic, que per ella és una vivència, del "Marroc sensual i fanàtic"⁵³. Gironella xuclant des de la distància, diríem que a través d'una canya, sense xarrupar, però absorbint, en tot cas. Carme Vallbona, a la corba del Níger, fascinada. Tants admiradors, simpatitzants dels saharauis, des de Joan Maria Maixé a Guijarro, vessant en ells el desig de llibertat, d'independència. Miquel Barceló confonent indèstriablement vida i art, gent i fang, color i misèria, peixos i canyes de pescar, barques i farcells, aigua i set, al Sahel africà. Goytisoló vivint a Marràqueix, fent-ne, amb tot el món arabomusulmà, una segona, o primera, màtria, *umma*. Ferran Izquierdo compartint i entenent i explicant la mort en vida dels palestins, mentre Dezcallar explica el què com a diplomàtic. Roger Mimó, al·lucinat en una Àfrica amiga i alhora perdedora (en el doble sentit, que ella es perd a sí mateixa i que et fa perdre a tu). Xavier Nart implicat i distant en guerres tribals. Pep Gaya compartint la solitud dels nòmades de Mujeran. Anna Tortajada amb les dones afganeses. I un bon etcètera.

42. D' *Ítaca*, a **Poemes de Kavafis**, traduïts per Carles Riba, Barcelona, Teide, 1962. És la versió sobre la que Lluís Llach construí la lletra de la seva seva cançó *Ítaca* del disc del 1975 **Viatge a Ítaca**.

43. Un títol engrescador: **El viatge com a font de saber**, de Montserrat Parra i M. Carme Figuerola (eds.), Lleida, universitat, 2002, 207 pp. A la fi, es tracta d'un conjunt d'articles, alguns d'ells força interessants, però que poc ens expliquen d'aquest saber com a objectiu.

44. En un altre ordre de coses, ben diferent, caldria assenyalar que a ell devem l'adquisició cap al 1915 d'un aleshores anònim oli del barroc italià, representant a sant Jeroni, que en l'actualitat és una de les peces majors, sinó la major, del museu de l'abadia, atribuït unànimament a Caravaggio.

45. Aquesta forma de viatjar seguint els passos d'algun altre viatger anterior l'hem observada en d'altres casos, com ara R. Benito Vidal, que ho confessa en el subtítol de la seva obra **Por la ruta de los desiertos. Sinaí-Jordania-Siria**, quan explicita "Tras los pasos de Loti 100 años después" (2001). Un altre exemple seria el de Josep Cullell-Ramis, en la seva **Geografia d'Homer** (2004).

D'altra banda, en alguns casos l'empatia-simpatia va més enllà o més ençà, en la presència i el tractament del tema amorós-sensual-sexual. Acabem de veure'n exemples, però potser caldria fixar-nos en dos extrems, el del "turisme sexual" avant la lettre, exemplificat en el *Cafè i quilombo* de Miret i Sans (en què el quilombo és "casa de putes") o en algun episodi de la *Rosa del desert* de Subirós i dels llibres de Roger Mimó, als enamoraments (com els d'Anna Briongos a l'Afganistan, Maruja Torres a El Caire o el que presideix *Cita a Tombuctú* de l'esmentat Subirós) o l'aparició de parelles estables, amb descendència (com fou el cas d'Alí Bei, tema present especialment a *Ali Bey en Marruecos. Tragedia*⁵⁴). Tampoc és absent la qüestió de l'homosexualitat, ímplicitament o explícita, des de Mimó a Goytisolo o Alcoverro. Paral·lela a aquesta qüestió és la de la condició-situació de la dona, que, cal emfasitzar-ho, és majoritàriament abordada per les dones, des d'Anna Tortajada a Briongos o Bertrana.

Potser quedaria explicar les voltes al món, en les que una part del viatge transcorre per terres arabomusulmanes, amazigues, turques, kurdes, perses, armènies, paixtus, uigurs... Les tenim anotades en el primer apartat, el *Conjunt*, de cada llengua. Antonio Pérez de Olaguer-Feliu, , Blasco Ibáñez, Jordi Llorens i Cristina Alonso, Ferrer Vidal, Ángel Zúñiga, Oleguer Junyent, Tato Cummings, Antoni Serés, Jaume Bartrolí, Francesc Igualada i Brigitte París, Joan Marín, Manuel Vinyals i Joaquim Majoral en serien alguns exemples. El primer en el temps seria el del valencià d'ascendència francesa Enric Dupuy de Lôme el 1877, molt tardà respecte a molts d'altres viatgers europeus, i el darrer el que estan efectuant a hores d'ara Jan Bover i Alexandra i que ens explica Jan en el seu blog (el febrer del 2007 encara no havien iniciat la segona etapa, que els havia de dur a l'Àfrica). Els vehicles utilitzats pels que han voltat el món van des de l'avió conduït per Ferrer Vidal a tota mena d'andròmines, incloses les cames, en el cas d'uns quants que han recorregut la terra amb una motxilla a l'esquena per únic equipatge. I, en l'endemig, des del tren i el globus a tota mena de vehicles a motor d'explosió com indicàvem més amunt.

Per anar acabant aquesta breu introducció hauríem d'entrar en el terreny de les formes d'escriptura. El cert és que el nostre repertori és com la vinya del senyor. Hi ha de tot. I més que a una vinya, s'assemblaria a una granja de policultiu amb tota mena d'espècies vegetals i tota mena de sistemes de conreu. En efecte, si comencem la nostra temptativa d'anàlisi pels tradicionals gèneres literaris, ens trobarem d'antuvi amb presència de vers i de prosa, de poemes èpics i lírics, de prosa narrativa i descriptiva, i de teatralitzacions..., ens trobarem amb ficcions novel·lades i amb temptatives de literatura no ficcional, des de l'egodocument a l'assaig o la prosa periodística amb molts dels seus subgèneres, crònica, reportatge, entrevista, article d'opinió... Òbviament, però dominarà l'egodocument, amb diaris/dietaris i memòries. Hi haurà

46. El llibre d'Anna Tortajada, autora de llibres infantils i cooperant, **El grito silenciado. Diario de un viaje a Afganistan** (2001) es publicà paral·lelament a la seva narració ficcionada producte també de la seva experiència, **Nahid, mi hermana afgana** (Barcelona, Mondadori, 2001, traduïda al català: Barcelona, Barcanova, 2002). **El grito...**, que ens explica el seu coneixement directe de la lluita de les dones afganeses contra la política patriarcal dels talibans per tal d'aconseguir el seu propi alliberament, fou traduït immediatament al català i posteriorment a molts altres idiomes (des de l'anglès o l'italià al suec o al polonès). Tingué un gran èxit i donà lloc a multitud d'entrevistes per a tots els mitjans (premsa escrita, ràdio, televisió, premsa digital), que ens ampliaren aspectes del seu viatge i de la lluita de les dones afganeses, així com al document sonor **Afganistan, el crit silenciado**, producte d'una conferència-col·loqui al Centre de Lectura de Reus, que l'edità el 2001. Tortajada posteriorment publicà, en forma epistolar, el resultat d'una estada als campaments sahraus de Tinduf, **Filles de la sorra/Hijas de la arena** (Barcelona, Rosa dels vents/Lumen, 2002) i el 2005 un llibre infantil també viatger sobre els palestins, **Palestina, memòria de la terra** (Barcelona, Barcanova, 188 pp, il.).

47. I a la seva web *kurdos.org* s'ocupa àmpliament del tema, així com en el reportatge de 40 minuts, del 2001, amb el mateix títol que el relat de viatges, **Kurdistan, viaje al país prohibido**.

també epistolaris. I segur que ens deixem alguna altra mena d'escriptura més o menys literària. I dic més o menys literària perquè molts dels escrits aquí analitzats no pretenien la seva publicitat, sinó passar comptes, amb un mateix o amb alguna persona física o jurídica per compte de qui s'ha fet el viatge. Molts d'ells són, alhora, inèdits per voluntat expressa.

Entrant en matèria, constatem el més visible, d'antuvi. L'existència d'una petita parcel·la de vers, al costat d'una prosa aclapadorament invasiva. I, en el terreny de la versificació, comprovem la presència dels més grans poetes clàssics, des de Verdaguer (*Jesús infant*) a Costa i Llobera (*Visions de Palestina*, en versicles), però també de generacions posteriors, com ara Prous i Vila (*Nopals*, 1931) i Rosselló Porcel (*Turquia*, 1936), i més contemporanis com Max Aub (*Diario de Djelfa*, 1944, i *Impasible Sinaí*, 1982) i Joan Perucho (*Itineraris d'Orient*, 1985) o ben actuals com Forcano (*Com un persa*, 2000; *El tren de Bagdad*, 2004). A més, hi ha moltes i diferents mostres de prosa poètica, entre les que podem esmentar els *Quadros del Sahara* de Font i Sagué (2004), el *Viatge a Orient* de Maria Antònia Salvà (1907, 1998), *Terenci del Nil* de Moix (1970), les diverses "cartes" de Forcano (2001-2003) o *Olors del Rif* de Xavier Lamarca (2005).

En el terreny de la prosa, hauríem de començar pel més abundant, més habitual, en els llibres de viatges, els **relats egodocumentals** en forma de diari o de memòria-autobiografia, o en una combinació d'ambdós⁵⁵.

Preval d'entre ells, clarament, la memòria-autobiografia, és a dir el relat del viatge amb el **jo** com a personatge central⁵⁶ (encara que hi ha travestiments en què el *jo* apareix com a *ell-ella*, i també obres escrites a més d'una mà en què el *nosaltres* és la persona del verb utilitzada), referit al temps passat, concebut com a tal i, normalment, escrit en temps verbal també passat (no és estranya, però, la utilització del present històric, i també l'alternància d'un i altre)⁵⁷. Alguns d'aquesta mena de relats són un capítol d'una obra més àmplia que abasta gran part de la vida del seu autor: Ramon Llull, Cambó, Joaquim Maria de Nadal, Gaziell o Manuel Bastos Ansart, entre d'altres, en serien bons exemples, encara que en els cas de Cambó i de Nadal també escrigueren relats específics d'algun dels seus viatges.

En l'altre extrem ens trobem amb els diaris-dietaris, minoritaris, però amb gran representació entre els nostres autors. Aquest diaris, fingeixen el present, però, per pura condició humana, difícilment aconseguen altra cosa que la ficció de present: allò escrit gairebé sempre és *post factum*, malgrat que alguns autors⁵⁸ escriuen –o ho intenten– mentre fan, o bé descriuen el que

48. Al número especial *La exploración del pasado*, del 2005, i al programa *La nit al dia* del dia 9 de març del 2006, respectivament.

La periodista italiana Lilli Gruber al seu llibre **L'altro Islam. Un viaggio nella terra dei sciiti** (2ª edició, Milà, BUR, 2005, pp. 19-20), ens explica com el troba a Bagdad l'octubre del 2004: ens el descriu com un "ometto dagli occhii vispi dietro le lenti spesse" que "parla a tutta velocità e sembra trovarsi a suo agio nelle situazione caotiche" i a qui Bagdad li recorda el Líban dels anys vuitanta quan era "uno dei pochi stranieri a rimanere a Beirut ovest, la zona a maggioranza musulmana della capitale libanese, durante il periodo nero dei rapimenti".

L'abril del 2007 va aparèixer un nou llibre de cròniques, **Espejismos de Oriente. Crónicas del Líbano, Palestina, Iran, Egipto, Siria y los Principados del Golfo**, (Barcelona, Destino, 472 pp., il). L'autor, a més, produeix un blog allotjat a **La Vanguardia** digital, Diario de Beirut.

49. A **Cartes d'Anglaterra**, recull (del 1905) de les seves cròniques enviades des de Bristol, on exercia de cònsul, al diari brasiler de Rio *Gazeta de Notícias*. Recordem el nostre cònsul a Beirut, Josep Carner, enviant cròniques a *La publicitat* als anys trenta del segle XX.

es produeix al seu voltant en el mateix moment del *factum* (de fet, la instantaneïtat entre *fet* i *dit* és físicament i metafísicament impossible, ni tansols reproduint per escrit allò que s'ha captat en primera instància per mitjà d'aparells àudio).

Hem topat, doncs, amb el temps i amb la seva representació.

El present és l'únic que existeix o l'únic que no existeix? I, no obstant, evocarem aquest present en el futur, mitjançant l'escriptura, tantes vegades com hom llegeixi allò que ha estat escrit. En tot cas, els nostres viatgers utilitzen força la ficció de present en els seus escrits de viatge (diaris que sovint no són tals perquè no s'escriuen cada dia, sinó en períodes de temps més llargs, escandits amb un mateix ritme –hi ha *setmanaris* de viatge entre els nostres escrits⁵⁹– o que tenen un ritme desigual: avui escric, però no demà i sí demà-passat, però no hi torno fins al cap de cinc dies...). Ubach, Vilacasas, Miret i Sans, Toda, Verdaguer, Cambó, Garí, Aranda, Goytisolo, Zamora, Lalo, Tortajada, Gatell, Toni Serra, Desbrull, Jordi Juan en són alguns exemples. Miquel Barceló, el pintor, també és un diarista, però el que sol comunicar en els seus quaderns subsaharians, malgrat la consignació del dia de l'escriptura, no és el temps ni el relat d'esveniments; el seu fil conductor és més aviat la reflexió, l'assaig, la teorització; malgrat la seva específica peculiaritat, però, els seus *carnets* són l'egodocument d'una estada-viatge al Mali.

I aquests *quaderns* o *carnets de viatge* precisament formen una mena de subgènere específic. El que els diferencia d'altres diaris viatgers és el fet de la presència determinant de la imatge, especialment del dibuix (de la pintura, de la fotografia, o fins i tot d'objectes enganxats), realitzada sobre el mateix suport on s'escriu (generalment paper d'una certa qualitat) en el curs del viatge. Tenen valor com a objectes en ells mateixos, sigui de caràcter artístic, etnològic, geogràfic, etc. i sovint es reproduïxen editorialment en la seva forma manuscrita⁶⁰. Poden ser una forma de *scrapbook*, egodocument consistent en un conjunt de materials (petits objectes de poc volum, fotografies, dibuixos, retalls de diaris, estampes, esqueles, rebuts, entrades d'espectacles, etc.) ordenats cronològicament, que expliquen els esdeveniments de la vida del seu compilador, amb alguna anotació escrita que serveix de guia.

132

Un altre subgènere present és la carta com a forma literària.

No parlem ja de cartes i postals efectivament escrites durant el viatge, després recollides en epistolaris –Antoni Montserrat, Verdaguer, Blasco Ibáñez, etc- o que resten manuscrites –com les de Rosselló-Porcel, adreçades a la seva família, durant el creuer universitari dels anys trenta, o les de Rosa Burunat dirigides als seus fills durant una peregrinació a Terra Santa.

50. Es poden consultar:

AADD, *The history of the tourism. Thomas Cook and the origins of leisure travel*, Londres, Routledge, 1998, 4 vols.

Battilani, Patrizia, *Vacanze di pochi, vacanze di tutti. L'evoluzione del turismo europeo*, Bolònia, Il Mulino, 2001

Black, Jeremy, *The British and the Grand Tour*, Londres, Croom Helm, 1985.

Boyer, Marc, *Histoire général du tourisme*, París, L'Harmattan, 2005.

Chard, Chloe, *Pleasure and guilt on the Grand Tour. Travel writing and imaginative geography. 1600-1830*, Manchester, Manchester U.P., 1999.

Fernández Fuster, Luis, *Historia general del turismo de masas*, Madrid, Alianza, 1991.

Paloscia, Franco, *La società dei viaggiatori. Viaggi e turismo dall'antichità al ventesimo secolo*, Milà, Este, 1999.

Vithey, Lynne, *Grand tours and Cook's tours. A history of leisure travel. 1750-1915*, Londres, Aurun, 1998.

Cal tenir present, com he dit en un altre lloc, que la carta només és distingeix d'altres subgèneres, en principi, pel fet que, a l'*incipit* d'un escrit qualsevol s'hi posi "Estimada amiga", "Benvolgut cosí" o una fòrmula similar, que aparegui com adreçat a una persona concreta. Enric Gaspar en les seves cartes al director des de Xina al segle XIX, o Manuel Forcano en les publicades a l'*Avui* i adreçades a personatges de la vida cultural catalana, en són dos bons exemples, però podríem multiplicar-los (Bernat al segle XVIII, Toda o Masià al XIX, i Anna Tortajada o Maria Zalonia al XXI en són algunes mostres).

Per a finalitzar aquesta revisió dels gèneres en el relat de viatges, afegirem els dos més allunyats extrems de la norma viatgera. D'una banda, l'aparent objectivització d'allò observat en el viatge, del que se n'escriu una "relació", un "informe". Tenim algunes relacions comptables d'aquesta mena, des de viatges comercials medievals a la comptabilitat de Pericot del creuer universitari dels anys trenta. Com tenim les relacions de les excavacions de Miquel Molist o tantes de diplomàtiques, com les de Jordi Juan o les de molts africanistes del XIX o del XX.

En l'altra extrem, la conversió de l'experiència viatgera en una novel·la, o un relat novel·lat. Força autors utilitzen parcialment aquest expedient (seria el cas de Casas i Homs o de Prous i Vila per a la seva experiència marroquina, o el de Pep Subirós en més d'un passatge de *La rosa del desert*). En canvi, *Mincima* de Roger Alió o *El camell trabat* i *No ho sap ningú* de Rubió i Tudurí, *Homes de pluja* de Maruja Torres (i la seva *La amante en guerra*, que acaba de ser publicada el 2007 i excedeix el límits del nostre treball) o *Cita a Tombuctú* del mateix Pep Subirós, serien casos de plena novel·lització de l'experiència viatgera dels seus autors. Com, en un altre terreny literari, el del teatre, la tragèdia (així la qualifica el seu autor) *Alí Bey en Marruecos* seria també una ficcionalització de la seva experiència.

I acabarem observant els títols de les obres consignades.

133

51. Paisatge en el seu sentit ple de "territori natural transformat per l'acció còsmica i per l'acció i la percepció humanes". Aquest territori es configura com a paisatge en el temps per accions i percepcions successives i acumulades, distintes i sovint contradictòries. Aquest paisatge sempre és "paisatge amb figures", en què actors i perceptors, en formen part integrant (sovint integrada), i fins i tot indestriable. Sobre paisatgística –gairebé una nova disciplina acadèmica- hi ha un munt de bibliografia. A mi m'agrada l'obra de Piero Camporesi, *Le belle contrade. Nascita del paesaggio italiano*, Milà, Garzanti, 1992. També la més recent de Brett Wallach, *Understanding the cultural landscapes*, Nova York, Gillford, 2005.

I com exemple d'aquest "paisatge amb figures" d'un viatger català, el breu article de Jordi Solà Coll, "Al cafè", que amalgama erudició, sensibilitat històrica, social i estètica, capacitat descriptiva, amor pel coneixement... i alguna cosa més, en dibuixar-nos un capvespre en un cafè de la Corniche de Luxor, vora el Nil, veient orsejar falues de veles blanques fent bords a contravent, i camperols tornant del troç, cansats (*El temps*, 1.186, 6 març 2007, pp. 94-95, il., publicat ja fora de les nostres fites cronològiques, i que, per tant, no figura a l'inventari).

52. Set autors (5 sobre el Nord d'Àfrica i 2 sobre Palestina) hi escriuen entre 1922 i 1935, però ja hi havia hagut precedents a la primera dècada del segle (2 autors).

Per a l'entitat es pot veure l'obra coordinada per Agustí Jolis, *Centre excursionista de Catalunya. Cent anys d'història. 1876-1996*, Barcelona, CEC, 1996.

53. O el títol fou un "suggeriment" de l'editor?

54. En el meu pròleg a la recent edició catalana dels *Viatges* d'Alí Bei (Barcelona, Llibres de l'Índex, 2004) insisteixo en la presència de la temàtica amoroso-sensual-sexual en Alí Bei, en oposició a d'altres autors (com Goytisolo) que el consideren gairebé com un eunuc.

He fet un escandall de les paraules del títol o subtítol de les obres ressenyades, paraules que pretenen informar els lectors de quina mena d'escrit tenen entre mans. Prescindeixo dels mots que fan referència als llocs visitats, i m'ocupo només d'aquells que defineixen la mena de viatge o el tipus d'escrit de què es tracta. Utilitzo sempre substantius o adjectius en singular i en català, encara que la meitat de les obres són en castellà i que sovint la paraula original figura en plural o és un verb.

Album 1	Anècdota 1	Anotació 1	Aproximació 2	Apunt 2
Aspecte 1	Autobiografia 1	Aventura 5	Camí 14	Carnet 2
Carta 23	Comentari 1	Creuer 6	Crònica 28	Diari-dietari 31
Descripció 8	Divagació 1	Empremta 1	Encontre 2	Estampa 4
Evocació 1	Excursió 10	Expedició 7	Fabulació 1	Fantasia 1
Geografia 3	Guia 1	Història 5	Impressió 26	Informe 1
Instant 1	Itinerari 6	Jornada 1	Llibre 6	Lectura 1
Manual 1	Meditació 1	Memòria 11	Mirada-Visió 5	Nostàlgia 1
Nota 13	Notícia 6	Nova 1	Observació 1	Oci 1
Olor 1	Operació 2	Paisatge 4	Pas 1	Passió 1
Peregrinació 7	Periple 1	Pista 1	Pinzellada 1	Postal 3
Quadern 7	Quadre 1	Record 16	Registre 1	Relació 7

55. Per **egodocument** entenem un escrit que es refereix a les vivències del seu autor..., o, per ser una mica més exactes, del personatge que l'autor construeix i que pretén que el lector confongui amb l'escriptor (veure sobre tot això, especialment, les obres de Philippe Lejeune, que manté una magnífica web, **Autopacte**, autopacte.org). El terme i el concepte *egodocument* està totalment establert als Països Baixos (a partir de l'obra de Jacques-Jacob Presser: veure l'article de Rudolf Dekker, "Jacques Presser's heritage. Egodocuments in study of history", *Memoria y Civilización*, 5, 2002, pp. 13-37, o a *egodocument.net*, i la introducció a l'obra col·lectiva editada per ell, *Egodocuments and history. Autobiographical writings in its social context since de Middle Ages*, Hilverum, Verloren, 2002, que es pot veure també parcialment a *books.google.com*) i va penetrar en la literatura memorialística occidental, especialment anglosaxona i germànica, malgrat les reticències inicials a fer-se'l seu (es poden veure, per exemple, les web *egodocument.net* o *egodocument.nl*, o simplement buscar el terme al google –unes 16 500 entrades, de les que només una cinquantena en castellà i una setantena en català– per a constatar-ho; i constatar, de passada, que el llibre de viatges és considerat com un egodocument específic). En el meu llibre, ja una mica vell, *Teoria dels egodocuments* (Barcelona, Els llibres de l'Índex, 1994), on intentava introduir el terme-concepte també als PPCC i, per extensió, a Espanya, desgrano alguns arguments sobre la memòria escrita i construeixo algunes caselles teòriques on encabir aquests materials. Per anar ràpid, podríem dir que el diari-dietari fingeix un present constant, una escriptura durant el curs dels esdeveniments narrats, mentre que les autobiografies-memòries miren cap al passat des del present de l'escriptura. No és estrany trobar obres que combinin les dues fórmules. D'altra banda el duet dietari-autobiografia s'ocuparia més del jo que no pas el diari-memòries, que, tot fent-ho, indiscutiblement, s'ocupa també –i de vegades preferentment– de l'entorn, de les "circumstàncies" orteguianes.

Relat 5	Retall 1	Rihla 1	Romiatge 2	Sedució 1
Rumb 1	Ruta 9	Sensació 1	Somni2	Tomb 1
Travessia 6 (o “a través de”)	Trekking 1	Viatge 138 (o viatger, viatjar)		
Vivència 5	Volta 12			

A part del mot *viatge* (en 138 ocasions, incloent-hi viatger i viatjar), observo que els altres termes es refereixen a:

Tipus material d'objecte en el qual hi ha l'escrit

Àlbum (1), carnet (2), carta⁶¹, estampa, llibre (6), postal (3), quadern.

Tipus d'escrit

Anotació (1), apunt, autobiografia (1), carnet, carta (23), comentari (1), crònica (28), diari-dietari(31), descripció, guia (1), informe (1), manual (1), memòria (11), nota (13), notícia (6), nova (1), postal, quadern (7), registre (1), relació(7), relat (5), rihla⁶² (1). Però també, subsidiàriament anècdota, apunt, carnet, descripció.

Tipus d'aproximació a allò vist (punt de vista)

Anècdota (1), aproximació (2), apunt (2), aspecte (1), carnet, comentari, descripció(8), divagació (1), empremta (1), encontre (2), estampa (4), evocació (1), fabulació (1), fantasia (1), impressió (26), instant (1), lectura (1), meditació (1), mirada-visió (5), nostàlgia (1), observació (1), oci (1), olor (1), paisatge (4), passió (1), pinzellada (1), quadre (1), record (16), relació, retall (1), seducció (1), sensació (1), vivència (5).

56. Mentre que a la *crònica* sovint el *jo* es fa fonedís, com passa en molts dels casos més amunt esmentats. No sempre és així, però, i fins i tot hi ha hagut formes periodístiques de la mena *crònica* que han propugnat la presència explícita del cronista com a personatge del seu escrit, cosa que en el darrer quart del segle XX esdevingué gairebé una moda, com la de “literaturitzar” aquestes cròniques.

57. El mode sol ser l'indicatiu i el temps eminentment l'imperfet, per aquesta mena de relats, a diferència dels diaris-dietaris on el present, també d'indicatiu, i el perfet (en català, perifràstic gairebé sempre en els escrits del darrer període, cosa que no és així en castellà) solen ser les formes més utilitzades.

58. Algun manuscrit o escrit autoeditat de Francesc Espinet pot ser paradigmàtic d'aquesta escriptura que pretén captar l'instant present del viatge, especialment *Són quarts de cinc de la matinada. Viatge al Rif. Primavera del 2006*. Però alhora pot ser un exemple de la multiplicitat de gèneres que pot abastar un mateix llibre de viatges. D'aquesta multiplicitat de gèneres n'és especialment paradigma Alí Bei: dietari i memòria hi són presents, però alhora relat aventurer i observació etnològica... o astronòmica, espionatge polític i discurs religiós, etc.

59. Com el blog de Jan Bover.

60. L'obra de Farid Abdelouahab, *Cuadernos de viaje* (Barcelona, Planeta, 2006) és un excel·lent recull d'aquestes peces. Entre nosaltres, recentment fins i tot s'han convocat concursos de quaderns de viatge, com ara el que organitza l'agència Kananga-Àmbar, i que compta amb Miquel Trias com a guanyador d'un accèssit del 2002-2003 pel seu quadern sobre Jordània, Israel, Líban i Síria, i amb el primer premi del 2004-2005 per un altre quadern seu, sobre Marroc, Algèria i Mauritània. Es poden veure a pasaporte3.com

Tipus de viatge (o de recorregut o de vehicle)

Aventura (5), camí (14), creuer (6), excursió (10), expedició (7), itinerari (6), jornada (1), operació (2), pas (1), peregrinació (7), periple (1), pista (1), romiatge (2), rumb (1), ruta (9), travessia (6), trekking (1), volta (12).

Grans conceptes

Geografia (3), història (5).

Podríem dir, com a conclusió generalista, que el que interessa indicar els autors-editors en el títol dels seus escrits és assenyaladament el tipus de relat de *viatge* que han escrit-editat (*carta, crònica, diari-dietari, nota, memòria, quadern, relació*), quina mena de viatge han fet (*volta, peregrinació-romiatge, excursió, expedició, travessia, ruta, creuer*, d'acord amb un *itinerari*) i com s'han aproximat (i s'hi aproximen en escriure-ho) al que han trobat en el seu viatge (*impressions, descripcions, mirades-visions i vivències de paisatges*).

Evidentment les paraules utilitzades varien en el temps.

Si fem talls temporals d'acord amb les divisions cronològiques establertes pels criteris de periodització generalment acceptats, veurem aquestes variacions. De tota manera, hem de tenir present la salvetat de la diferent quantitat de documents que tenim per un o altre període, cosa que dona més o menys representativitat a la mostra lèxica, segons l'època. I, potser caldrà també fer un racó especial pels darrers anys, en què la presència de la virtualitat de l'escriptura (web, blog, e-mail, etc) potser influeix en el lèxic. Dividirem, doncs, el temps considerat en els següents períodes: medieval-modern (fins a 1800, que significa molt de temps, però en què trobem pocs escrits), alta edat contemporània (segle XIX), contemporaneïtat estricta (1901-1980) i temps present (fins 2006).

136

Pel primer període tenim sobretot termes relatius a la forma de l'escriptura (*crònica* 1, *carta* 1, *llibre* 1, *rihla* 1) o del viatge (*romiatge-peregrinació*, 2-4, *jornada* 1, *expedició* 1, *itinerari* 1 o el propi *viatge* 5), mentre que el punt de vista és força neutre-objectiu (*descripció* 5, *relació* 5, *notícia* 1, *comentari* 1).

Al segle XIX, a més de la poca presència del català, ja constatada en altres escandalls (només 9 paraules que ens interessin), especialment en contrast amb el castellà (61 paraules consignades), continuem constatant la gran presència de la paraula *viatge* (27 vegades), mentre que les altres 20 paraules utilitzades són molt variades i la seva menció molt poc concentrada (5 *record* i *impressió*, 4 *itinerari* i *carta* i 3 *diari-dietari*, *descripció* i *expedició*, a més d'altres 13 paraules esmentades només 1 o 2 vegades: *excursió, informe, notícia, relació, volta, peregrinació, apunt, crònica, manual, observació, memòria, nota*). Constatem, però, que els

61. Només indico el nombre de citacions del mot en l'apartat on crec que la seva inclusió és més pertinent, però també apareix la veu en d'altres apartats on una lectura secundària del seu significat també podria situar-l'hi.

62. *Rihla* és la denominació àrab de "llibre de viatges". És interessant de constatar com en àrab existeix un terme per explicitar aquest gènere d'escriptura, que entre nosaltres necessita d'una perífrasi: *llibre de viatges, relat de viatges*. L'explicació d'aquest fet potser la podríem trobar en la importància que la mobilitat espacial té en la civilització àrab i en la religió musulmana: precisament existeix un subgènere de *rihla*, la *rihla hijaziya*, que defineix la peregrinació ritual obligatòria a La Meca –ciutat situada al Hijaz, regió d'Àrabia–, el *hajj*, un dels cinc *arkans* o puntals de l'islam.

termes és refereixen especialment al punt de vista (24 vegades), punt de vista una mica més subjectiu que no pas a l'època anterior (20 d'aquestes 24 vegades, amb especial menció a *record* i *impressió*: 5 vegades cadascuna, dèiem).

Al segle XX fins el 1980 la paraula *viatge* disminueix proporcionalment (només 39 vegades i solament 12 en castellà), mentre que predomina clarament el punt de vista, un punt de vista més aviat basat en sensacions fugisseres (14 vegades *impressió*, 10 *record*, 8 *memòria* i *nota*, 5 *visió*, 2 *aproximació* i *estampa*, 1 *divagació*, *quadre*, *anècdota*, *evocació*, *paisatge*, *apunt*, *somni*, *sensació*, *estampa*, *meditació*: 60 mencions, mentre que la resta de mencions, fora del mot *viatge*, són 42), però també indicant el tipus de viatge (*excursió* i *volta* 6, *pelegrinatge* 5, *expedició* i *aventura* 2, *creuer*, *travessia* i *operació* 1) o d'escrit (*crònica* 4, *diari-dietari* 3, *carta* 2, *postal*, *relació* i *registre* 1), i finalment *camí* (4) i *ruta* (1).

Pel darrer període tenim un més ampli ventall de termes, fins a 57, però amb la indefugible presència del mot *viatge* (67: 41 en català i 26 en castellà). Ara, però, sembla predominar la paraula neutra, amb predomini del tipus d'escrit (*crònica* en 15 ocasions, *diari-dietari* en 10, *carta* en 7, *quadern* en 6, *relat* i *llibre* en 5), dels itineraris (amb 5 *volta*, *ruta*, *pista* i *camí*, i amb 1 vegada la pròpia paraula *itinerari*, a més de *travessia*, *pas* i *guia*) i del tipus de viatge (*aventura* 3, *creuer* 2, *expedició*, *trekking* i *periple* 1). Notem que ha desaparegut la paraula *excursió*. El punt de vista també hi és present, però de manera molt segmentada (18 termes), amb un nombre notable de termes subjectius (18, entre ells *impressió* en 7 ocasions, *vivència* en 4 i *mirada-visió* també en 4, mentre 1 vegada s'esmenta *passió*, *fantasia*, *empremta*, *oci*, *olor*, *pinzellada*, *fabulació*, *nostàlgia*, *sonni*, *instant*, *record*, *seducció* i *memòria*), però també amb presència dels de caràcter sobretot objectiu (*nota* i *notícia* 2, *carnet*, *anotació* i *rumb* 1) i d'aquells que poden ser llegits, a primera vista, d'una o altra manera (*paisatge* 3 vegades, *aproximació* 2, *apunt*, *aspecte*, *estampa*, *lectura* i *àlbum* 1).

Algunes paraules apareixen als quatre conjunts temporals: *viatge*, *crònica*, *carta* i *expedició*. D'altres, a tres dels quatre: *impressió*, *diari-dietari*, *record*, *camí*, *nota*, *volta*, *memòria*, *relació*, *itinerari* i *notícia*.

Cosa que ens confirmaria la nostra percepció, indicada més amunt, de quina és la temàtica, quin l'enfoc, quina la forma d'expressió literària dels escriptors dels PPCC que han relatat els seus viatges "en terra de moros" al llarg dels segles.

INVENTARI

CATALÀ

Conjunt (sobretot, la Mediterrània, però també Orient enllà o Viatges al voltant del món)

(Jaume I

Chronica o comentaris del gloriosissim e invictissim Rey en Jacme primer, Rey Darago, de Mallorques e de Valencia, Compte de Barcelona e de Montpesler : dictada per aquell en sa llengua natural ; de nou feyta estampar per Marian Aguiló y Fust, Barcelona, 1873.

Donem aquí entre parèntesi aquest primer "viatge de català en terra de moros"- Regne de Mallorca, Regne de València-, terra que convertí en "terra catalana".

Aquesta edició figura a la Biblioteca virtual Joan Lluís Vives.

La Universitat de Barcelona ha digitalitzat el manuscrit de Poblet, de Celestí Destorrents, del 1343.

L'edició més coneguda, amb el títol de *Crònica o Llibre dels feits*, és la de Ferran Soldevila.)

Muntaner, Ramon

Crònica, Barcelona, Barcino, 1927-1952, 9 vols, a càrrec d'E.B. i Miquel Coll i Alentorn. Figura a **Les quatre grans cròniques**, editades per Ferran Soldevila, Barcelona, Selecta, 1971, 1298 pp. La primera edició impresa és del 1558 a València: **Chronica, o descriptio dels fets, e hazanyes del inlyt rey don Jaume Primer..., En casa de la viuda de Ioan Mey Flandro**. Escrita en 1325-1328.

Benet, Berenguer

Manual del viatge fet per en... a Romania. 1341-1342. Editat per Daniel Duran i Duet a Barcelona, Universitat, tesi doctoral, 2 vols., 568 pp, 2001.

Anònim

Manuscrit editat per Josep Maria Madurell i Marimon en l'article "Cuentas de un viaje comercial a Rodas y Alejandría en 1438", **Miscelánea de textos medievales**, núm. 2, 1974, pp. 229-236.

Montserrat, Antoni de

138

1.- **Relaçam do Equebar, rei dos mogores**, carta al general dels jesuïtes, 1582. Traducció de Josep Lluís Alay (en l'obra 2, pp. 317-332), amb el títol de **La història d'Equebar, rei dels mogols**. Publicat inicialment a **Monumenta Indica**, vol. XII.

2.- **Ambaixador a la cort del Gran Mogol. Viatges d'un jesuïta català del segle XVI a l'Índia, Pakistan, Afganistan i Himàlaia**, Lleida, Pagès, 2002 i 2005, 342 pp, il, trad. i ed. Josep Lluís Alay. Original: **Mongolicae Legationis Commentarius**, 1591 (amb afegits fins el 1600). Publicat prèviament a càrrec de H. Hosten a **Memoirs of the Asiatic Society of Bengal**, vol. VIII, núm 9, 1914, i traduït a l'anglès pel mateix Hosten (el 1912 al **Journal of the Asiatic Society of Bengal**, vol. XIII, núm. 5; i el 1920-1921 al **The Catholic Herald of India**), tot a Calcuta. Una nova edició anglesa a càrrec del comentarista S.N. Banerjee i del traductor J.S. Hoyland fou publicada el 1922 per la Oxford U.P., i reeditat pels Asian Educational Services, de Nova Delhi, el 1992.

3.- **Cartes a Claudio Acquaviva**, des del Iemen, escrites entre 1590 i 1596. En llatí i castellà a **Monumenta Historica i Monumenta Indica** de l'Archivum Romanum Societatis Iesu.

Joan [Calafat Català] (Gio Calefatto Catallano)

Rellatione dio Gio... sopra il successo della galera di Mehemet Bei che fu figliolo di Ramadàn Bassà, Archivio di Stato, Venècia, Ambaixada de Constantinoble, filza 20, ff. 514-515 (1584-1585), a www.archivodelafrontera.com, versió castellana i notícia d'E. Sola, 9 pp.

Ali Bei el-Abbasí (Domènec Badia i Leblích)

1.- **Voyages d'Ali Bey en Afrique et en Asie pendant les années 1803, 1804, 1805, 1806 et 1807**, París, P. Didot l'Ainé, 1814, 3 vols i un **Atlas (Explication des planches composant l'Atlas des voyages d'Ali Bey**, consultables per internet a gallia.bnf.fr), amb un prefaci de B (J.B. Boniface de Roquefort). (Una subhasta del 1999 de Sotheby's valorava l'obra entre 1 000 i 1 200 lliures.) Hi ha traducció a diversos idiomes durant el segle XIX, entre d'ells el rus:

--anglès, **Travels of Ali Bey in Morocco, Tripoli, Cyprus, Egypt, Arabia, Syria and Turkey between the years 1803 and 1807**, Londres, Longman, Hurts, Rees, Orme and Brown, 1816, 2 vols., publicats en facsímil a Londres, Gregg, 1970; el mateix 1816 a Estat Units es publicaren **Travels of Ali Bey in Morocco...**, 2 vols, Philadelphia.

--alemany, **Reisen in Afrika und Asien in den Jahren 1803 bis 1807**, Weimar, Landes-Industrie-Comptoir, Neue Bibliothek der wichtigsten Reisebeschreibungen, 1816, 2 vols.

--italià, **Viaggi in Africa ed in Asia dall'anno 1803 a tutto il 1807** (traducció, dott. S. Ticozzi), Milà, Sonzogno e Comp, 1816-1817, 4 vols. Hi ha una nova edició a càrrec de Michelina Patania (introducció i traducció), Palerm, Novecento, 1991.

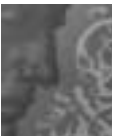
--espanyol, **Viajes de Ali Bey el Abbasí por África y Asia durante los años 1803, 1804, 1805, 1806 y 1807**, València, José Ferrer de Orga, 1836, i un **Viaje de Ali Bey al Imperio de Marruecos precedida de la Biografía de este ilustre sabio español**, Puerto Rico, José Solves, 1860; sembla així mateix que el 1836 s'edità a París per Vicente Salvá e hijo una traducció castellana, obra de P.

La primera traducció catalana és la barcelonina de La Renaixensa, **Viatjes**, 1888-1889, primer en fascicles i després en 3 vols; l'atles (**Atlas dels viatges d'Ali Bey el Abbassí**, amb pròleg i apèndix de Jaume Massó i Torrents, Barcelona, L'Avenç, 1892. La part dels **Viatges per l'Imperi de Marroch** fou editada a Barcelona per Tipografia catalana el 1907; una nova traducció completa, amb la pràctica totalitat de les il·lustracions de l'**Atlas**, s'edità entre 1926 i 1934 (**Viatges**, Barcelona, Barcino, 13 vols, pròleg de Nicolau Maria Rubió i Tudurí i traducció de Francesc de Rupíà i Bernat Montsià, pseudònim de César August Jordana), reimprès el 1938. Una nova edició, a base de l'anterior traducció, arranjada, a Barcelona, Llibres de l'Índex, 2004, amb el pròleg de Rubió, una introducció de Francesc Espinet i tot el material de l'**Atlas**.

Una edició recent en castellà seria **Viajes por Marruecos, Trípoli, Grecia, Egipto, Arabia, Palestina, Siria y Turquía**, Palma de Mallorca, Olañeta, 1982 (1a 4ª ed. és del 2001), 2 vols, 512 pp, il. i amb un pròleg de Juan Goytisolo; reproduïx la traducció de l'editorial barcelonina Olimpo del 1943 (amb un pròleg de Guillermo Díaz Plaja). Una altra, a càrrec de Juan Barceló, es va publicar a El Museo Universal de Madrid el 1982; igualment, amb un excel·lent introducció de Salvador Barberà, foren publicats els **Viajes por Marruecos** a Madrid per l'Editora Nacional el 1984. Finalment els **Viajes de Ali Bey** de la barcelonina Editorial Óptima, 2001, contenen la totalitat de les il·lustracions i mapes de l'**Atlas** (segons el volum francès original de la Biblioteca de Catalunya).

Recentment s'han fet al Marroc i a Egipte sengles traduccions a l'àrab.

2.- **Documents originals** (4 vols. facticis) i

3.- **Manuscrits**, llegats d'Eduard Toda. Un conjunt de manuscrits i impresos a l'Arxiu municipal de Barcelona.

4.- **E. VI. Colección Badía**, del Archivo Francisco Rodríguez Marín, Biblioteca Nacional de Madrid.

5.- **Alí Bey en Marruecos. Tragedia**, a càrrec de Celsa G. Gacía Valdés i Michael McGaha, Pamplona, Eunsa, 1999

Mas, Sinibald de

1.- **L'Angleterre, la Chine et l'Inde**, París, J. Tadiou, 1857, 288 pp, il.

2.- **La Chine et les puissances chrétiennes**, París, Hachette, 1861, 2 vols, il.

Hi ha traducció catalana d'alguns dels seus escrits sobre la Xina per part de Joan Sacs: **La Xina**, Barcelona, Barcino, 1927.

Toda i Güell, Eduard

1.- **Macao. Racorts de viatge**, Barcelona, La Renaixença, 12 pp.

2.- Articles sobre Xina (febrer 1881 i octubre 1884) i Egipte (juliol, setembre i desembre 1884), **La Il·lustració Catalana**.

3.- "Des d'Egipte", sèrie a **La Renaixensa**, 1884-1886.

4.- "Viatge per Egipte i Núbia", **L'Excursionista**, IX, t.II, 1886, úms. 97 i 98, pp 570-576 i 587-590.

5.- "Viatge a Egipte (fragments de dietari)" [1884-1886], a **Els Marges**, núm. 30, 1984, com a apèndix a l'article de Manuel Forasté i Giravent, "Eduard Toda i Güell, viatger".

6.- **L'antic Egipte. Documentació manuscrita**, Barcelona, AUSA, 1991, 181 pp, il. Edició de Trinidad Montero i pròleg de Josep Padró.

7.- **Viatge a la Xina**, Barcelona, Direcció del patrimoni Cultural, 1992, 75 pp. Introducció del nét de l'autor, Eduard Toda Iliu, propietari del manuscrit, i pròleg de Dolors Folch. Text castellà i traducció catalana de **Dietario del viaje de Eduardo Toda y Güell a China en los años 1876 y 1884**.

Verdaguer, Jacint

1.- **Excursions i viatges** (part **Recorts de la costa d'Àfrica**, pp 43-89), Barcelona, La il·lustració catalana, 1887. El manuscrit era més extens, així com l'edició en fulletó a **La Veu de Montserrat** (1884). Restituït per Narcís Garolera a **Excursions i viatges**, Barcelona, Barcino, 3 vols, 1991-1992. Una nova edició del mateix Garolera, amb pròleg de Xavier Moret, **De Tànger a Sant Petersburg. Excursions i viatges**, Barcelona, Tusquets, 2003, 189 pp., il

2.- **Dietari d'un pelegrí a Terra Santa**, Barcelona, La il·lustració catalana, s.d. (1889), 211 pp, amb gravats d'Andreu Solà. Fou prèviament publicat en fulletó a **La Veu de Montserrat** (1887-1888) i a **La Il·lustració Catalana** (1888, amb dibuixos d'Andreu Solà). Reeditat 1894, Barcelona, Llibreria i tipografia catòlica, 214 pp, també amb il·lustracions d'Andreu Solà. Narcís Garolera n'ha rectificat l'edició del 1889 basant-se en els fulletons i en el manuscrit original, a "Unes pàgines "inèdites" del **Dietari d'un pelegrí a Terra Santa**", **Faig. Revista Literària**, núm. 29, novembre 1987, pp 77-85. Hi ha una primera traducció castellana del 1889 a València, Pascual Aguilar, 161 pp, a càrrec de Constantí Llombart. En francès s'edità a Perpinyà el 1896 (**En Terre Sainte**, a la impremta de Joseph Payret, 225 pp, traducció de Juli Delpont). L'Avenç i la Llibreria Catalònia de López Llausàs el reditaren el 1906 i el 1930, respectivament. El 1999 Ramon Pinyol i Torrents en feu una edició popular molt acurada (Barcelona, Proa, 154 pp). Hem de tenir en compte, a més, que, com diu Narcís Garolera, "a l'inici del darrer decenni [del segle XIX], publicà la trilogia poètica *Jesús infant*, composta a partir de les seves vivències a Palestina, i formada per tres llibres: *Nazaret* (1890), *Betlem* (1891) i *La fugida a Egipte* (1893)" (a la web uoc.edu/lletra/noms/jverdager).

3.- **Epistolari**, Barcelona, Barcino, 1959-1993, a càrrec de Josep Maria Casacuberta i Joan Torrent.

Pin i Soler, Josep

Orient (Vària III), Malta, Bukarest, Corfú, Atenes, Constantinople, Bòsfor, Barcelona, Llibreria Verdager, 1906, 252 pp. El febrer i agost del 1905 havia publicat a **Juventut** alguns dels articles després aplegats en llibre. Hi ha reedició parcial, amb el títol de **De les terres mediterrànies**, a cura de Maria Solà, Barcelona, Edicions 62, 1966, pp. 59-102. I completa, a cura d'Elisabet Velàzquez, en el tom 7 de les **Obres, Orient.Vària III**, Tarragona, Arola/Ajuntament, 2002, 167 pp.

Junyent, Oleguer

Roda'l món i torna al Born, Barcelona, Il·lustració catalana, 1910, 392 pp, il (gravats de J. Thomas). Pròleg de Miquel Utrillo. Reeditada a Barcelona per La Magrana el 1981 amb pròlegs de Xavier Fàbregas i Irene Peypoch, 163 pp, il.

Cambó, Francesc

1.- **Visions d'Orient**, Barcelona, Editorial Catalana, 1924, 169 pp. Publicat prèviament a **La Veu de Catalunya** en forma de sèrie d'articles, 1924, amb el mateix títol

2.- **Memòries (1876-1936). 1**, Barcelona, Alpha, 1981, especialment el segon capítol sobre la Primera Dictadura i el titulat "Viatges".

Anònim

"Viatge d'en Cambó a Orient", **D'ací i d'allà**, núm. 88, abril 1925.

Nadal, Joaquim Maria de

1.- **Per les terres de Crist. Impressions d'un pelegrinatge a Palestina**, Barcelona, Occitània/Biblioteca de "La paraula cristiana", 1926, 211 pp., il- Pròleg de Francesc Cambó (XXII pp.). Publicat prèviament en forma de la sèrie **Un pelegrinatge a Terra Santa** (23 cròniques), **La Veu de Catalunya**, 1926. Traducció castellana, Barcelona, Roma, 1931, 178 pp, il. Amb el pròleg d'en Cambó i una nota preliminar del traductor, Juan Moneva y Puyol (XXXVIII pp.)

2.- **De tot arreu**, Barcelona, Llibreria Verdager, 1930, 175 pp. Pròleg de Josep Pla.

3.- **Memòries. Vuitanta anys de sinceritats i de silencis**, Barcelona, Aedos, 1965, 503 pp, il.

Coma Soley, Vicents

1.- **De Barcelona al Caire, passant pels Dardanel (Divagacions d'un turista)**, Barcelona, Llibreria Verdager, s.d. (escrit el 1926), 212 pp, il.

2.- **Mandolines i babutxes**, Barcelona, Llibreria Verdager, s.d. (1927), 167 pp, il.

Nicolau d'Olwer, Lluís

El pont de la mar blava, Notes de viatge per Tunísia, Sicília i Malta, Barcelona, Catalònia, 1928, 154 pp. Publicat en part prèviament a **La Publicitat**, 1925. Reed., p.e., Barcelona, Proa, 1979, 160 pp.

Marín Balmas, Joan

De París a Barcelona passant per Honolulu, Barcelona, Catalònia, 1927, 253 pp, il. (dibuixos de C. Le Roy Beldric) Pròleg de Ferran Valls i Taberner.

Pla, Josep

D'entre les **Obres Completes** d'Edicions Destino de Barcelona, es poden destacar **Les Escales de Llevant** (vol. 13, 1969, procedent de **Cartes meridionals**, Barcelona, Catalònia, 1929, però amb elements que arriben fins a 1957), **Les Illes** (vol. 15, 1970, 582 pp, procedent de **Coses vistes**, Barcelona, Selecta, 1951-1952, 4 vols, que el 1957 foren agrupats en el vol. VIII de les **Obres completes** també de la Selecta, amb el nom de **Les Illes**, el mateix que utilitzà Destino), **En mar** (vol. 18, 1971, 725 pp) i **Itàlia i el Mediterrani** (vol. 37, 1980, 695 pp).

Les escales de Llevant (viatge del 1929), **Israel el 1957** i **Un llarg viatge: entre Kuwait al Golf Pèrsic i Valparaiso a Xile (1959-1960)** són les seves obres individuals més interessants pel món arabomusulmà.

Serés, Antoni

Tot donant la volta al món. Impressions, Barcelona, Catalònia, s.d., 230 pp, il. Tr. castellana, **Dando la vuelta al mundo**, Barcelona, Cervantes, 1930, 226 pp., il.

Foix, J.V.

"Notes de viatge", **La Publicitat**, juny 1933.

Casanovas i Pujades, Domènec

"Mediterrània, 1933-1935. Els records d'un viatge", **Mirador**, 31 octubre 1935.

Rosselló-Pòrcel, Bartomeu

1.-Articles a *La Veu de Catalunya* i a *Mirador* ("Orient, 1933. Impressions sefardites", 21-IX-1933, i "Orient, 1933. Tres dictadures", 7-XII-1933) entorn del viatge universitari del 1933.

2.-Conjunt de postals enviades durant aquest viatge, que es troben al llegat Amàlia Tineo Gil, X. Abraham, P. Roselló Bover, **Bartomeu Rosselló-Pòrcel. A la llum**, Palma, 1999.

3.-Poema **Turquia**, 1936.

Pei, Ramon

Sèrie **Xina 1933**, **La Publicitat**, desembre 1933. Tretze articles.

Gifreda, Màrius

"Un creuer per la Mediterrània", a **Mirador**, núms. 289, 290, 292, 294, 296, 298, 301 i 303, 1934.

Grau i Ros, Francesc

Catalunya-Orient. Egipte, Palestina, Síria, Líban, Irak, Turquia, Barcelona, Catalònia, 1934, 190 pp, il. Prèviament en foren publicades les primeres parts a *L'Opinió* en forma d'articles. Viatge comercial i agnòstic, amb un tast d'avió.

Diaz Plaja, Guillem

1.- **Cartes de navegar**, Barcelona, Quaderns literaris, 1935, 84 pp. En part, publicades com a cròniques a **El Dia**, 1933-1934, a **Mirador**, 1933, i a **La Veu de Catalunya**, 1933.

2.- **Viatge a l'Atlàntida i retorn a Ítaca**, Barcelona, Destino, 1962, 149 pp. Es refereix, entre d'altres llocs, al Marroc.

3.- "Hace cincuenta años", **ABC**, 24 setembre 1983, reproduït al catàleg de l'exposició **Crucero universitario por el Mediterráneo [Verano de 1933]**, Madrid, Publicaciones de la Residencia de estudiantes, 1995, pp. 15-17.

Duran i Sanpere, Agustí

Viatge al voltant del món. Seguint el paral·lel de Barcelona, Barcelona, Aymà, 1957, 153, il. Prèviament publicats al *Butlletí de divulgació històrica de l'Institut municipal d'història de la Ciutat* (de Barcelona).

Quadrada, Jesús

De la Mar Morta a l'Àrtic. Tres viatges, Arenys de Mar, Impremta Santa Maria, 1968, 376 pp. Els dos primers viatges són "Peregrinació a Terra Santa" i "Creuer al Nord d'Àfrica".

Teixidor, Joan

Viatge a Orient, Barcelona, Tàber, 1969, 218 pp. Versió catalana de la castellana **Países de Mediterráneo**, conferències donades a bord d'un creuer, que el 1984 reedità com a **Viaje a Oriente**, Barcelona, Destino, 1984, 216 pp.

Ferrer, Baldiri

Viatge a l'Índia (Amb el món dels hippies), Barcelona, Selecta, 1974, 231 pp, il.

Igualada, Francesc; i Paris, Brigitte

La volta al món en motxilla, Barcelona, Pòrtic, 1981, 374 pp, il.

Lladó, Carles

32 000 passos, Barcelona, Pòrtic, 1983, 247 pp, il.

Perucho, Joan

1.- **Un viatge amb espectres**, Barcelona, Quaderns crema, 1984, 175 pp.

2.- **Itineraris d'Orient**, Barcelona, Edicions 62, 1985. Es tracta d'un poemari, resultat d'un viatge.

Esteve Gálvez, Francesc

A l'entorn de les aigües lluminoses. El creuer universitari (1933), Castelló de la Plana, diputació, 1985, 307 pp, il.

Soler, Muma

La terra és boteruda. Barcelona-Katmandú en bicicleta, Moià, Raima, 1986, 272 pp, il.

Febrés, Xavier

El Mediterrani ciutat. Viatge a divuit grans ciutats del Mediterrani i del sud d'Europa, Barcelona, Edicions 62, 1986, 347 pp, il. Pròleg de Pasqual Maragall.

Catany, Toni

La meva Mediterrània, Barcelona, Lunweg, 1990, 117 pp. Fotografies i text (p. 19) de l'autor.

Bagué Bofill, Isabel

Viatjar és art: la palmera, Barcelona, A.R.C., 1992, 239 pp, il.

Ferrà, Miquel

- 1.- **Contes àrabs de Medina Mayurka**, Montserrat, Abadia, 1993, 116 pp, il.
- 2.- **Contes i viatges**, Ciutat de Palma, Documenta balear, 1994, 118 pp.

Espinet, Francesc

- 1.- **El viatge**, mecanoscrit, 1978. Iugoslàvia.
- 2.- **Rajastan. Índia**, manuscrit, agost 1994
- 3.- **Líbia, 25 anys**, manuscrit, agost-setembre 1994.
- 4.- **He viatjat per terres de moros**, mecanoscrit en procés, 2005-2007.
- 5.- **Són quarts de cinc de la matinada. Viatge al Rif**, primavera del 2006, mecanoscrit autoeditat, Bellaterra, UAB, 2006, 123 pp, il.

Pernau, Josep

De Campdevàrol a Laos, Barcelona, Pòrtic, 1994, 330 pp.

Barcons, Empar; i Pàmies, Xavier

- 1.- **Tres anys pels països del Sud. Viatge a un món encara divers**, Lleida, Virgili i Pagès, 1995, 191 pp.
- 2.- **Cap allà on neix el Nil seguint les rutes dels exploradors Richard Burton, John Speke i David Livingstone per l'Àfrica de l'est i l'Àfrica austral**, Vic, Emboscall, 2002, 120 pp, il.

Bartrolí, Jaume,

- 1.- **Un tomb pel món, sèrie a Avui. Diumenge**, 1996-1997.
- 2.- En el seu llibre posterior **De Sibèria al tròpic**, Barcelona, La magrana, 2001, en part basat en aquesta sèrie, no recull les regions més interessants pel tema que aquí ens ocupa.

Piera, Josep

- 1.- **Seducions de Marràqueix**, Barcelona, Edicions 62, 1996, 232 pp.
- 2.- **A Jerusalem**, Barcelona, Edicions 62, 2005, 158 pp.

Porcel, Baltasar

Mediterrània. Onatges tumultuosos, Barcelona, Proa, 1996, 446 pp, il.

Casanovas, Eugeni

1.- **Un viatge monstruós. Amb tren pel Transsiberià i la Ruta de la Seda**, Barcelona, La Magrana, 1997, 377 pp.

2.- **El Sàhara nord-sud. Les travessies per la costa atlàntica i el Nil**, Barcelona, La Magrana, 2000, 426 pp, il.

3.- **Almogàvers, monjos i pirates. Viatge a l'Orient català**, Barcelona, Proa, 2001, 241 pp. Grècia i Albània.

A la web *masdeviajes* hi ha una secció dedicada als seus viatges, amb fotografies de l'autor.

Costa-Gramunt, Teresa

La porta índia, Barcelona, Edi-Liber, 1997, 124 pp.

Cucó, Alfons

Els confins d'Europa. Nacionalisme, geopolítica i drets humans a la Mediterrània Oriental, València/Catarroja, Universitat/Afers, 1997. 188 pp.

Jordà, Eduard

Terra incògnita, Binissalem, Di7, 1997, 143 pp.

Manresa, Joan

1.-**Runes i gent. Viatge per Jordània, Síria i Líban**, Palma de Mallorca, Moll, 1997, 140 pp, il.

146

2.- Sèrie setmanal (dissabtes, darrera plana) **Instantània**, al diari *Balears*, Palma de Mallorca.

Pernau, Gabriel

1.-**A la Xina amb bicicleta. Turquia, Geòrgia, Azerbaidjan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kirguizistan, Kazakhstan, Xina**, Barcelona, La Campana, 1997, 366 pp, il.

2.- **Per Terres d'Al.là. Viatge a l'altra riba de la Mediterrània**, Figueres, Brau, 2005, 420 pp.

Llompart, Jordi

L' oblit del passat, Barcelona, Folio, 1998, 255 pp, il. Deriva del programa televisiu del mateix nom en 13 capítols (1995-1997) de TVC, en col.laboració amb Llorenç Soler i música d'Eduardo Arbide (hi ha edició en video i de la música en CD) sobre diverses zones de la Mediterrània, l'Iemen i Etiòpia. Hi ha tr. al castellà (**Memoria del pasado**) i a l'anglès (**Vanishing past**).

Palau, Josep M.

Geografia impertinent. Més enllà de Bòsnia, Barcelona, La magrana, 1998, 198 pp, il.

Folch, Ramon

La dèria de mirar. Passions i paisatges d'un ecòleg, Barcelona, Planeta, 2000, 514, il.

Forcano, Manuel

1.- **Com un persa**, Barcelona, Tàndem, 2000. És un llibre de poemes

2.- "Carta a Biel Mesquida des de la Mare del Món", *Avui*, 8 novembre 2001.

3.- "Carta a Josep Piera des del Caire Islàmic", *Avui*, 15 desembre 2001.

4.- "Carta a Manuel Ollé des d'un "hammam" d'Alep", *Avui*

5.- "Carta a Francesc Garriga des de l'antiga Cànop", *Avui*, 15 maig 2003.

Ha continuat fent articles d'aquesta mena. Potser en farà un llibre.

6.- **El tren de Bagdad**, Barcelona, Proa, 2004. És un llibre de poemes.

Puigpelat, Francesc

La ruta dels almogàvers. Un viatge a Grècia i Turquia, Barcelona, Proa, 2001, 271 pp, il.
Reed. Barcelona, Suma de Lletres Catalanes, 419 pp.

Pujol i Núñez, Ramon

Catalans als Balcans. Crònica de la realització d'un projecte, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2001. Kosovo.

Arbonès, Toni

1.- **Històries d'una guerra invisible. Cròniques d'un reporter al Pakistan i a l'Afganistan**, Barcelona, Columna, 2002, 358 pp, il. Pròleg de Josep Lluís Alay.

2.- "Dubai: un miratge del desert", **El Temps**, núm. 1160, 29 agost 2006, pp. 80-81, il. De la sèrie **Viure. De casa al món**.

3.- "Tassili de l'Hoggar, fantasia sahariana", **El Temps**, núm. 1160, 5 set. 2006, pp. 78-79, il. De la sèrie **Viure. De casa al món**.

Mestres, Jaume

Cròniques de l'Anaconda. I. Índia, Pakistan, Indonèsia, Filipines, Cambodja, Tailàndia i Laos, Barcelona, Columna, 2002, 422 pp, il. **III.- Marroc i Egipte**, Barcelona, Columna, 2004, 298 pp, il.

Rodri, Jordi

Una guerra al paradís. Quadern de viatge d'un cooperant, Barcelona, Llibres de l'Índex, 2002, 238 pp, il.

Vergés, Elisabeth

Anglada, Madrid, Desnivel, 2002, 268 pp, il. Inclou 2 articles de Josep Manuel Anglada, el personatge del llibre, publicats a **Vèrtex**, núms 7 (1967, Sàhara) i 16-17 (Afganistan, 1969).

Balcells, Sandra

Balkan in memoriam, Barcelona, Blume/Intermón Oxfam/Blanquerna, 2002, 219 pp., il. Conjunt de fotografies, amb textos en català, castellà, anglès i serbocroat.

Donate, Enric

“Tast mongol”, premi *Tiramilles* 2003, diba.es/plajove/tiramilles03, 10 pp, il. Índia nordoccidental.

López Bayona, Lluís

Àsia i Oceania. Un any d'aventura, Barcelona, CEDEL, 2003, 321 pp, il.

Soler, Esteve

1.- **Llàgrimes per la Nasser**, Barcelona, Planeta, 2003, 193 pp. 2^a ed., 2004, amb un capítol nou (202 pp.). Iraq.

2.- **Un català al laberint de Terra Santa**, Barcelona, Planeta, 2005, 200 pp, il.

Vinyals, Manuel; i Maroval, Joaquim

Amb l'esperanto a la motxilla. La volta al món en 79 dies, Lleida, Pagès, 2003, 300 pp, il. Tr. castellana de Ramon Sala, Lleida, Milenio, 2004.

Cullell-Ramis, Josep

Geografia d'Homer, Montserrat, Abadia, 2004, 205 pp, il.

Erra, Ramon

A Bòsnia ens trobarem, Vic, Emboscall, 2004, 120 pp.

Maluquer, Joaquim

A l'encontre d'altres cultures. Viatge a l'Índia, la Xina i Indonèsia, Barcelona, Proa, 2004, 382 pp, il. (fotografies de Maria Rosa Margalef).

Martí, Biel

Un creuer pel Mediterrani, relatsencatala.com, 2004. Parts Tunísia i Malta (12 pp.)

Miralles, Francesc

Cafè Balcànic, Barcelona, Llibres de l'Índex, 2004, 212 pp.

Monzó, Quim

Catorze ciutats, comptant-hi Brooklyn, Barcelona, Quaderns Crema, 2004. Israel-Palestina i Malta, pel què fa al nostre tema.

Solà, Dolors; i Tineo, Amàlia

Entrevista sobre el viatge universitari per la Mediterrània del 1933, feta per Josep Maria Fullola a Barcelona, 12/12/2004, per al seu llibre (amb Francisco Gracia) sobre el tema.

Recasens Colo, Lluís

Viatge a les cultures. Vol. I. Els orígens. El vol d'Occident, Barcelona, Claret, 2004, 351 pp.

Garcia Lòpez, Josep

Entrevista sobre el viatge universitari per la Mediterrània del 1933, feta per Josep Maria Fullola, Barcelona, 14/2/2005.

Torreño Mateu, Antoni

Empremtes de Xahrazad. Un viatge a través d'Àsia, València, Brosquil, 2005, 309 pp, il. De Turquia a la Xina, passant per l'Iran i l'Àsia Central: la Ruta de la Seda.

Bes, Jordi

“Descobrir la foscor de Bòsnia”, **El Vilatà**, Bellaterra, UAB, núm. 9, 2006, pp. 8-10.

Bover, Jan

Globetour, blog setmanal, amb fotografies i text, iniciat el 4-III-06 a la plana de Vic amb propòsit de volta al món, acompanyat d'Alexandra. La primera gran etapa fou una volta al continent europeu, inclosos els Balcans. El novembre del mateix any tornaven a ser a la plana de Vic, amb la idea d'iniciar una nova etapa, cap a Àfrica. Globetour.org/cdiari

Serra, Joan

“Els dibuixos d'en Fidan”, *El Campus de l'Autònoma*, 34, juny 2006, pp.14-15, il. Bòsnia.

Romera, Jordi

La guia del viatger, travelers-guide.net/catala.html. Hi ha, a més de tota mena de serveis pel viatger, tres itineraris de viatges seus per Tunísia (1998), Síria(2000) i Egipte (2002).

Gaya-Gallofré, Jordi

Fotografia i cròniques de viatges, jordigaia.net. Versions en català, castellà i anglès. Viatges a Líbia, Tunísia, Jordània, Sàhara, Egipte, Damasc. 15 pp, il.

Nord d'Àfrica (D'Egipte a Mauritània)

Llull, Ramon

Vida coetània, Barcelona, Selecta, 1957, en **Obres essencials**, pp 31-54. Introducció de Miquel Batllori. La primera edició del text català (d'un manuscrit del segle XV) és de l'any 1915 a càrrec de Salvador Bové. El 1982 l'Associació de bibliòfils de Barcelona va editar el text llatí (**Vita**) i el català com a **Vida de Ramon Llull**, a càrrec de Miquel Batllori i de J.N. Hillgarth, 64 pp, il. Escrit el 1311. El **Breviculum** de Thomas Le Myésier, escrit cap el 1325, que conté una succinta antologia de l'obra luliana i reporta els elements essencials de la vida del beat, conté una dotzena de miniatures acolorides, tres de les quals es refereixen específicament al tema de la relació de Llull amb l'islam; el pergamí manuscrit és a la Badischen Landesbibliothek Karlsruhe aus der Klosterbibliothek Sankt Peter.

Bertran, Llorenç

De les Illes a Ifrikiya, 1323-1324. En dona raó Francisco José López Bonet al I Congreso Internacional sobre Caminería Hispánica, Madrid 1992, publicat el 1993.

Turmeda, Anselm

Autobiografia i atac als partidaris de la creu, Barcelona, Curial, 1978, a càrrec de Mikel de Epalza i d'Ignasi Riera. Escrit cap al 1420 sota el seu nom islàmic, Abdallah at-Tarjuman.

150

Les primeres impressions en àrab i turc de **Tufha al-arib fi raddala ahl al-salib** són del 1873 i 1874 respectivament; fou traduïda al francès al mateix segle XIX (1874), però fins al XX no ho fou al castellà (1971, per Mikel de Epalza).

Bernat, N.

Lettre du père Bernat sur la religion des cophtes et sur leurs rites ecclesiastiques, a Des lettres edificantes, tom I, París, 1700.

Pomés, Pelegrí

"Conferencias sobre las costums y comers del Marroc", **L'excursionista**, VIII, núms. 85-86, 1885, pp 460-469 i 474-477.

Collell, Jaume

Dels meus recorts africans. Impressions d'un viatge fet l'any 1891, Vic, Tipografia balmesiana, 1921, 65 pp.

Serra, Isabel

Sobre el Marroc, a principis del segle XX, en fulletó. Es tracta d'una de les col·laboradores de la revista **Feminal**.

Alomar, Gabriel

Un poble que s mor. Tot pasant, Barcelona, L'Avenç, 1904, 97 pp.

Interessa l'article "Un poble que s mor", que tracta d'Alger.

Font i Sagué, Norbert

1.- "Excursió a Río de Oro (Sahara Espanyol)", **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya**, 1903, núm. 97, pp. 61-62.

2.- **Quadros del Sahara. Impresions de un viatge a Río de Oro**, Barcelona, Estamperia del Sagrat Cor, 1904, 86 pp, il.

Cot, A.

"L'hivern a Egipte", Manresa, Butlletí del Centre Excursionista "Avant", 1916, núms 19 i 24, pp. 2-10 i 12-15.

Hebrard, Albert

"Sota el sol d'Àfrica", **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya**, XXXII, 1922, pp. 329-350 i XXXV, 1925, 280-250, il.

Juncadella i Ballbé, Domènec

Pels camins de sang i de dolor: de les terres del Marroc, Barcelona, Porcar, 1923, 82 pp.

N.N.

"Notes del Marroc", **D'ací i d'allà**, núm. 101, maig del 1926.

N.N.

"Tripolitana", **Excursionisme**, Barcelona, 1930, núm. 45.

Roig i Font, Joan

"Notes d'una excursió per l'Àfrica romana", **Butlletí Excursionista de Catalunya i Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya**, XL, 1930, pp. 37-51, 69-82, 293-306, 326-345 i 357-375, il.

Gurri, E

"La cosmopolita Tànger", **D'ací i d'allà**, núm. 154, octubre del 1930.

Joseph i Mayol, Miquel

Sèrie d'articles sobre Algèria (Alger, Biskra, Constantina, Timgad, etc.), **D'ací i d'allà**, 1930-1931, il.

Bover Sintas, J.

“Una setmana a Alger”, **Butlletí de l’Agrupació Excursionista “Catalunya”**, nov.-des 1931, gener-abril 1932.

Prous i Vila, Josep Maria

1.- **Nopals. Elegies de guerra**, Badalona, Herma A.G.S.A, 1931, 92 pp. Reeditat dins **Recull poètic**, Barcelona, Josep Maria Prous i Cochs/Altés, 1981, 213 pp. Poemes sobre la seva estada al Marroc com a soldat durant la "Guerra del Rif".

2.- **Quatre gotes de sang (Dietari d'un català al Marroc)**, Barcelona, 329 pp. (Acabat d'imprimir el 31 de desembre del 1935). Reedició: Reus, Edicions del Centre de Lectura/Prous Science S.A., 2003, editat i prologat (pp. 7-35) per Montserrat Corretger, 313 pp.

Veciana, J

1.- "Marraqueix", **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya**, 1933, pp 49-55.

2.- "De Casablanca a les portes del Sahara", **Butlletí del Centre excursionista de Catalunya**, XLIV, 1934, pp. 259-264, il.

Ivan Tirant (pseudònim)

Del Tibidabo a l'Atlas i tornada. Impressions d'un viatge al Marroc

publicades en “El Correo Catalán”, Barcelona, Eugeni Subirana, 1934, 131 pp, il (Fontseré). Pròleg (en castellà) de Joan Fresco (també pseudònim).

152

Oliva, Francesc

Sèrie **Hi ha presoners espanyols al Marroc?**, **Mirador**, 1934, núms. 289, 291-295, 297, il.

Bartomeu i Granell, J.

“A la recerca de cedres mil·lenaris. Per terres de Tunísia i Algèria”, **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya**, 1935, núm. 485, pp. 387-394.

Casas i Homs, Josep Maria

Hores africanes (Anècdotes d'hospital militar), Barcelona, Tipografia Emporium, 1936 pp, 172, il. de Rafael Perales i Tortosa.

Es tracta d'Azilah.

Sala i Roqueta, Ramon

Notes d'un viatge a Algèria (tardor de 1935), Barcelona, Publicacions PAGESIA, 1936., 53 pp, il. Es tracta d'un viatge per tal de conèixer la situació agrícola d'aquell país.

Bertrana, Aurora

1.- **El Marroc sensual i fanàtic**, Barcelona, Edicions Mediterrània, 1936, 300 pp, il. N'hi ha reedicions, p.e., Barcelona, Edicions de l'Eixample, 1991, 261 pp. amb un pròleg de Maria Antònia Oliver, i Barcelona, Columna, 2000, 258 pp. Foren publicats abans els articles sobre el viatge a **La Publicitat**, 1935.

2.- "La meva visió del Sahara", **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya**, XLVI, 1936, pp. 99-101, il.

3.- Textos manuscrits de conferències sobre viatges dels anys trenta, conservats a la Biblioteca de la Universitat de Girona. N'hi ha que fan referència al Marroc.

Llopis, Juli

Expedició al Sàhara, manuscrit, anys quaranta. (V. Jordi Sebastià, "Un ceramista en el desert", **El temps**, núm. 948, 13-19 agost 2002.)

Vidal i Jové, Joan Francesc

"Visions d'Egipte. Viatge a través del temps", **El Pont**, núm. 5, 1957, pp. 3-35.

Calvet, Agustí (Gaziel)

Tots els camins duen a Roma. Història d'un destí (1893-1914), Barcelona, Aedos, 1959. Reeditat, per exemple, Barcelona, Edicions 62, 1981. Capítol XV. "Viatges i excursions de vacances (Hivern-primavera 1909)". Marroc.

Sagarra, Josep Maria de

La ruta blava. Viatge a les mars del sud, Barcelona, Selecta, 1964, 242 pp, il. N'hi ha reedicions, p.e, Barcelona, Llibres a mà, 1986. Hi ha una primera versió castellana, **El camino azul. Viaje a Polinesia** (Barcelona, Juventud, 1942, 230 pp, il.); també n'hi ha reedicions, p.e., Barcelona, Península, 2000, 278 pp, il., editada per Eduard Jordà, amb una presentació de Virgilio Sánchez Rey. Interessa el capítol "II. Algèria", escrit, "A bord, 30 i 31 desembre 1936", pp 13-25 de l'edició del 1986.

Anònim

Excursió a l'Atlas marroquí, Barcelona, Centre excursionista de Catalunya, 1966.

Moix, Terenci

Terenci del Nil. Viatge sentimental a Egipte, Barcelona, Selecta, 1970, 262 pp, il. Pròleg de Maria Aurèlia Capmany. Tr. castellana, p.e., Barcelona, Planeta, 590 pp, il., que és una edició crítica de Pedro Manuel Villora.

Poblet, Josep M^a

Àfrica i Amèrica. Viatges i records, Barcelona, Pòrtic, 1970, 124 pp. Marroc 1957.

Seva, Antoni

Quadern d'ocis, València, Climent, 1982, 177 pp. Tunísia.

Riera Sorell, Gabriel

Crònica d'un presoner mallorquí als camps de concentració (1936-1942), Palma de Mallorca, El Tall, 1991. És al Marroc espanyol, entre d'altres llocs.

Anònim

Algèria. Ruta transahariana (octubre 1992), viatgeaddictes.com/dst/algeria92, 7 pp, il.

AADD

Viatge tèxtil al Marroc, Terrassa, Centre de Documentació i Museu Tèxtil, 1996, 166 pp., il.

Crous, Lluís

El nas del mapa, Barcelona, La Magrana, 1996, 198 pp, il.

Àfrica del nord, entre d'altres llocs.

Climent, Eliseu T.

"Marràqueix, un jardí, un mercat", *El temps*, núm. 652, 16 desembre 1996, pp. 74-77, il.

154

Anònim

Egipte. Nadal 1998, viatgeaddictes.com/dst/egipte, 5 pp, il.

Pla i Cucurull, Cristina

Aproximació a un poble. Crònica d'una esperança, Molins de Rei, ajuntament, 1998.

Segura i Mas, Antoni

"Un viatge al Marroc. La societat marroquina viu un procès molt ràpid de modernització", *Avui*, 30-XI-1998, p. 17.

Maixé i Ceballos, Joan-Maria

Sàhara occidental. Aspectes i vivències, Valls, Cossetània, 1999, 151 pp, il.

Apart de les "vivències" de l'autor, hi ha textos de viatges d'altres persones.

March, Jaume J.

Els viatges de Jaume. Egipte, ctv.es/USERS/jmarch/Egiptoval.htm (València 10-9-99). 5+3+6 pp, il.

Mercadal, Biel

“Apunts d’un viatge a la Vall del Nil”, a **Egipte entre el sol i la mitja lluna**, Terrassa/Barcelona, Centre de Documentació i Museu Tèxtil/Àmbit, 1999, pp. 97-114. Hi ha traducció castellana a la mateixa obra.

Bernal, Sergi; i Cañas, Mari

Viatge a Egipte, perso.wanadoo.es/lo_bandit, 7 pp., il. Fet l’agost del 1999.

Pallarés Garí, Salvador; i Canet Castellà, Paula

Sahara al cor, Benicull de Xúquer, Edicions 7 i Mig, 1999, 168 pp., il.

Rodés, Cristina; i Rubio, Eduardo

“Siwa. Un oasi de pel·lícula”, *Avui. Diumenge*, 17 febrer 2000, 3 pp., il.

Alió, Mª Àngels

“Crònica del viatge de la Societat Catalana de Geografia al sud-est del Marroc”, a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 51, pp. 315-322, il., 2001

Bonet Julià, Assumpta

El nostre petit Marroc, Sant Cugat del Vallès, Editorial Rourich, 2001, 212 pp, il.

Marcel

El diari de Marcel. Trepitjant el Marroc (Marroc 2001), 6 pp (a J. Almirall, **Marroc 2001**)

Mimó, Roger

Mincima. La terra llegendària, Barcelona, Columna, 2002, 149 pp.

La vall del Draa. Novel.lat.

Pedrós, Ramon

La volta al món amb Jordi Pujol, capítol "La invitació de Hassan II. Un afrodisíac i un accident", pp. 334-348, Barcelona, Planeta, 2002.

Serra, Toni

"Mail to", a AADD, **Fes ciutat interior**, Barcelona, Centre de cultura contemporània de Barcelona, 2002, pp. 28-33, il.

Marimon, Francesc

Actuacions de La Portàtil. FM al Marroc, juliol 2003. Crònica de 5 dies d'intercanvi cultural, Barcelona, 14 d'agost de 2003, 13 pp, il. perso.wanadoo.es/cantaril/laportatilm/marroc.htm

Bravo i Pijoan, Isidre

L'amant dels nois, Barcelona, Llibres de l'Índex, 2004, 133 pp. Marroc (i Nepal).

Cela Rodríguez, Alfredo

Diari de viatge als camps de refugiats saharauis a Tinduf, Bellaterra, mecanoscrit, XII-2004, 39 pp., il

Minyons escoltes/Guies sant Jordi de Catalunya

Marroc-Catalunya, un intercanvi, març 2004, formacio.escoltesiguies.org, 2 pp.

Pagès Anson, Jordi

Retalls d'un viatge al Rif, traveler-guide.net, 15 pp. També a relatsencatala.com, 10 pp (27-07-2004).

Romero, Fernando

Crònica d'un viatge a Tànger. L'educació al Marroc, Bellaterra, mecanoscrit, 12-I-2004, 21pp.

156

Zaloña, María

“Carta de María”, javierortiz.net/ant/apuntes/2004, 5 p. Com diu la plana web d'on he recollit el document, la carta “*viene en catalán, como corresponde a una asturiana convertida en barcelonesa*”. Es tracta d'una carta explicant la seva experiència de tres dies a la zona de Lhusima després del terratrèmol. És la coordinadora d'algun projecte de cooperació entre el Rif i el Maresme.

Lorente Lozano, Ivan

Viatge al Marroc; de Marràqueix al desert, Bellaterra, mecanoscrit, 12-I-2005, 25 pp, il.

Galán, Helena

Sense títol (**Egipte**), Bellaterra, 2005, 23 pp, il., mecanoscrit

Jurado, Carme

Tunísia en 4x4, Vic, Emboscall, 2005, 125 pp.

Gaya, Pep

Nou dies amb els nòmades de Mujeran, viatgesapeu.w3.to (o viatgesapeu.f2g.net/9dies), 27 pp, il. Una altra versió a relatsencatala.com com a **9 dies a peu pel desert. Un relat de rodamon**, abril 2005, 32 pp.. El viatge és del 1994 o 1997 (ell mateix dóna una o altra data, segons a on).

Giser (seudònim de Sergi...)

Diari del Marroc, relatsencatala.com, abril 2005, 18 pp.

Lamarca, Xavier

Olors del Rif, relatsencatala.com, maig-juny 2005, 11 pp.

Miret i Cuadras, Pere

Crònica d'un metge al Marroc (1954-1958), Barcelona, Bellaterra, 1956, 184 pp, il.

Marta, José Maria i Naftan

Relats de viatgers. Els Marrocs, chc.ses.es/grupchc/CATALA/10000chc/150club/15102T.htm. 1 p, il.

Àfrica

Maluquer i Viladot, Joan

1.- **Records d'un viatge al Senegal**, Barcelona, Casals, 1925, 110 pp, il.

2.- **Records d'un viatge al Senegal. Una factoria catalana (Lletres als de casa)**, Barcelona, Ibèria, 1928, 213 pp. il (40 pp).

Botey i Riera, J.

“Caceres a l'Alta Gambia (Àfrica Occidental)”, **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya**, març 1926, núm. 370, pp. 81-100.

Carreras i Valls, Ricard

Al marge del Sàhara. Impressions d'un viatge al Senegal, Gambia, Guinea, Sudan i Mauritània, Barcelona, Kora, 1926, 157 pp, il (aquarel·les de Miquel Carrera i Dexeus). Hi ha traducció francesa de P. Francis Ayrol, que també hi fa el pròleg: Perpinyà, L'Indépendent/L'Éveil Catalan, 1927, 164 pp, il.

Rubió i Tudurí, Nicolau Maria

1.- **Caceres a l'Àfrica tropical**, Barcelona, Altés, 1926, 247 pp, il. Reeditat amb canvis i afegits de Ferran Rubió i Tudurí com a **50 anys de caceres a l'Àfrica negra**, Barcelona, autors, 1978, 231 pp. Reedició de l'original, Barcelona, Columna, 2001, 219 pp. Hi ha adaptació castellana a Barcelona, Juventud, 1960, 184 pp, il, com a **Cacerías en la selva africana**.

2.- **Sàhara-Níger**, Barcelona, Catalònia, 1932, 152 pp, il. Reeditat Barcelona, La campana, 1993, 139 pp, il, amb una introducció de Joan de Déu Domènech.

3.- "Per terres d'Àfrica. La fi del desert", **Mirador**, 15 novembre 1932.

4.- **Àfrica negra. Gloses curtes**, 1949, il.lustracions de Francesc Domingo.

5.- **Viatges i caceres a l'Àfrica negra**, Barcelona, Juventut, 1960, 168 pp. Hi ha tr. castellana a la mateixa editorial i any, 221 pp, il.

6.- **No ho sap ningú**, Barcelona, El club dels novel·listes, 1961. Reeditat, Barcelona, Angle edicions, 2003. Pròleg de Josep Maria Quintana. Experiències novel·lades.

7.- **El camell trabat**, Barcelona, Angle edicions, 2003, 308 pp. Continuació de **No ho sap ningú**.

Thomas, J

"Per les costes de la Guinea Francesa i pel llarg del Níger", a **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya**, 1928, 403, pp. 445-459.

Vallès, Arístides

"Impressions d'una travessia del Sahara i caceres al Níger", a **Arxiu del Centre excursionista de Terrassa**, any XV, núm. 83, maig-juny 1933, pp 143-146, il. És el viatge de que parla Rubió i Tudurí a **Sàhara-Níger**.

158

Escuder i Palau, Tomàs

Viatge africà, Pedreguer, Marina Alta, 1979, 100 pp. Reeditat, Barcelona, Barcanova, 1993, 109 pp, il.

Subirós, Josep (Pep)

1.- **La rosa del desert**, Barcelona, Destino, 1993, 306 pp. Tr. castellana, Barcelona, Muchnick, 1994. Tr. italiana, Assago (Milà), EDT, 2002. Àfrica del Nord.

2.- **Cita a Tombuctú**, Barcelona, Destino, 1996, 378 pp. Tr. alemanya, Stuttgart, Klett-Cotta, 1998. Malgrat ser novel·lat, es basa en el viatge de l'autor pel sud del Sàhara.

3.- **Sobre la felicitat i altres neguits o de com totes les aigües es comuniquen**, Barcelona, Destino, 2003. Tr. castellana, Barcelona, Laertes, 2004. Reflexions en ocasió de viatges, entre ells a Àfrica.

Campo i Jordà, Ferran del

Travessia per l'Àfrica Occidental. Crònica d'un viatge en solitari, Figueres, Edicions del Brau, 1994, 191 pp, il.

Almirall, Jaume :

arrakis.es/ j_almirall

Estampes del Iemen. 1995, 2 pp, il.

Marroc. 1996, 4 pp, il.

Marroc 1996, 7 pp, il.

De Barcelona a Dakar. 1998, 6 pp, il

Marroc 2001, 9 pp, il.

Senegal. 2002, 34 pp, il.

Español, Piti

La pista africana, Barcelona, La Magrana, 1996, 339 pp.

Massana, Josep

Pels camins d'Àfrica, Barcelona, autor, 1996.

Diao, Aliou; Lanao, Pau; i Vinyoles, Carme

Nbita Tamola. Història d'un viatge, Girona, Gramc, 1996, il. 142 pp. Gàmbia.

Barceló, Miquel

1.- **Carnets**, a **Miquel Barceló 1987-1997**, Barcelona, Macba/Actar, 1998, pp 80-248, amb pintura i material gràfic de l'autor. Escrit en francès i català.

2.- **Carnets d'Afrique**, París, Gallimard/ADAGP, 2003, 218 pp, il. amb material de l'autor. Escrit en català, francès, castellà i anglès, en 1988-2000; conté gran part del text núm. 1. Hi ha versió castellana (Barcelona, Círculo de Lectores, 2003) i catalana (Barcelona, Galàxia Gutenberg, 2004).

Villabona, Carme

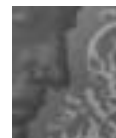
Tubabu. A la Corba del Níger, Barcelona, Empúries, 2002, 222 pp, il.

Anònim

Senegal. Setmana Santa 2004, viatgeaddictes.com/dst/senegal, 9 pp, il.

Borsiczky, Emese; Martín, Jordi; i Ventura, Francesc

Etiopía de Addis Ababa a Río Omo, foreste.com/etiopia, modificat març 2004, il. El viatge és del desembre del 1999. El dietari del viatge és en català (malgrat el títol en castellà) i hi ha una part informativa en castellà. 21 pp.

Aranda Bosch, José

Diari d'Etiòpia i Eritrea, Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner editor, 2006, 168 pp, il.

Mon (seudònim)

Qui viatja a Nigèria?, relatsencatala.com, agost 2005, 10 pp.

Buxó, Xavier

Mali: viatge per pair, onaclimb.com/gent.mali, 4 pp, il.

Mas, Jaume

Àfrica. Pinzellades d'un continent mític, traveler-guide.net, 7pp.

Palestina

Rovira, Joan (transcriptor)

El romiatge a Terra Santa, realitzat el 1323. Manuscrit.

Oliver, Guillem

El romiatge de la Casa Sta. de Jherusalem, 1464. Publicat

per Jaume Collell a **Catalunya a Palestina**, vol. 1 (no en va sortir cap altre), Barcelona, Subirana, 1900, amb introducció (XVI pp) i 200 pp. de text, juntament amb el de Joan López (vegi's més avall).

160

Anònim

Itinerari d'un peregrí mallorquí qui passà a Betlem les festes de Nadal del 1672, Palma de Mallorca, Imprenta dels Sagrats Cors, 1957, editat per G. Munar.

Matas, Miquel

La devota peregrinació de la Terra Sancta y ciutat de Hierusalem, feta y escrita per lo reverent senyor mossèn..., Barcelona 1604 i Girona, Garrich, 1619, 115 fols. També editat per Antoni Homs i Guzmán a la seva tesina de llicenciatura, Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, mecanoscrit, 1995. Veure també, el seu article dels *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XL, 1998, pp 123-136.

Fluxà, Antoni

El llibre de la mia peregrinació (1732-1736), editat per Antoni Homs i Guzmán a **Analecta sacra tarraconensia**, vol. 74, 2001, pp. 131-285.

Pou, Pau

Notícies verdaderes (1732-1737), editat per Antoni Homs i Guzman a **Analecta sacra tarraconensia**, vol 73, 2000, pp. 87-128.

Anònim

Terra Santa o Jardí Seràfich Històrich, manuscrit de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, cap a 1753. Hi ha algun element viatger, però la major part de l'obra és traducció de tractats sobre Palestina.

López, Joan

Relació de la peregrinació a Jerusalem i Palestina... (1762-1781), 1781. Jaume Collell el publica a **Catalunya a Palestina com a Relació de la peregrinació a Jerusalem del pare franciscà... (1762)**, citat més amunt a Guillem Oliver. Hi ha microfilm del manuscrit a la Universitat de Barcelona i edició d'Antoni Homs i Guzmán a *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. 75, 2002, pp. 171-339.

Barallat, Celestí

"Conferència sobre'l llach de Genesareth", **L'Excursionista**, VIII, núm. 83, 1885, pp. 458-460.

Llobera i Solivelles, Martí

Terra Santa. Constantinopla, Atenes, Roma. Notes d'un pelegrí, Palma de Mallorca, Tipografia Calatayud y Pizá, 1906, 272 pp, il.

Soler, Ignasi

"Una excursió a Terra Santa", **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya**, XV, núms 135 i 136, maig 1906.

Salvà, Maria Antònia

1.- **Viatge a Orient. Seguit d'Excursió a Galatzó i alguns poemes**. Edició a cura de Lluïsa Julià, Montserrat, Abadia, 1998, 116 (97) pp, il. Escrit el 1907.

2.- "Record del meu viatge a Palestina", a **Entre el record i l'anyorança. Proses i memòries**, Palma de Mallorca, Moll, 1955, pp. 155-158.

Costa i Llobera, Miquel

Visions de Palestina. Notes d'un peregrinatge, Barcelona, Ilustració catalana, 1908, 175 pp. Reeditat, per exemple, a Palma de Mallorca, Moll, 1977, amb pròleg de Bartomeu Torres Gost. La darrera gran edició es troba a **Poesia Completa**, a cura de Gabriel de la S.T. Sampol, Pollença, El Gall Editor, 2004. Inicialment amb el títol de **Croquis d'Orient**, les **Visions** s'inspiraren en les notes del seu dietari de viatge. Utilitza la prosa mesurada, inspirada en el versicle hebreu.

Pous i Solà, Pere

Vers l'Orient. Els llocs de la infància de Jesús. Betlem, Barcelona, Foment de pietat catalana, 1921, 30 pp, il.

Verdes, Ramon

De Palestina estant, sèrie a **La Veu de Catalunya**, 1922.

Alvareda, J. Anselm

1.- "Els catalans pel món. Una excursió perillosa pel sud de la Mar Morta", **La Veu de Catalunya**, 22-XI-1926. Signat "Un benedictí de Montserrat".

2.- **De Jerusalem a Jericó, Hebrón i El mont Nebó**, tres volumets de la sèrie "Divulgació gràfica de les terres bíbliques", Montserrat, 1928, 28, 31 i 31 pp. respectivament, il.

Blasi Vallespinosa, Francesc

Impressions d'un viatge a Terra Santa, Valls, Impremta Castells, 1926, 167 pp, il (fotografies de l'autor). Prefaci de Carles Cardó.

Ariet, Antoni

De les terres bíbliques. Evocacions d'un romeu, Viladrau, s.e. (distribuït per la barcelonina Llibreria Catalònia), 1930, 259 pp, il. Pròlegs de P. Pous i Serra i de M. Serra i Esturí.

162

F.M.

"Jerusalem", **D'ací i d'allà**, núm. 152, agost 1930.

Anticó Compta, Salvador

Impressions d'un viatge a Terra Santa i Orient. 1930. Grècia, Turquia, Síria, Palestrina (sic), Egipte, Itàlia, França, Espanya, Figueres, Tipografia Ideal, 1931, 291 pp, il.

Franquesa, Basili M.

El Tabor, volumet de la sèrie "Divulgació gràfica de les terres bíbliques", Montserrat, 1934, 28 pp, il.

Caralt, Ambrós M.

Ain Karim, volumet de la sèrie "Divulgació gràfica de les terres bíbliques", Montserrat, 1935, 29 pp, il.

Castellví, Marc de

"La diàspora catalana a Jerusalem", a **Flama**, núm. 236, 1936, il.

Díaz, Romuald M.

De les terres bíbliques. Vall del Jordà, Transjordània del Nord, Egipte i Sinaí, Barcelona, Quaderns dels Oblats de Montserrat, 1957, 110 pp, il.

Augé i Xancó, Julià

Rutes bíbliques. Per camins històrics d'Egipte, Jordània, Israel, Grècia. Notes d'un viatge a Terra Santa, Barcelona, Impremta Salvadó, 1967, 157 pp, il.

Ordal, Joan d'

Caminant per les terres de Jesús, Barcelona, s.e., 1974, 47 pp.

Burunat Torres, Isidre

Terra Santa, avui, Barcelona, Pòrtic, 1978, 377 pp.

Burunat Torres, Rosa

Viatge a Terra Santa. Postals als fills. Manuscrit inèdit, 12 textos breus, acompanyats de diverses il.lustracions (postals, fotografies) i d'altre material, abril 1989.

Canal, Alfred

Impressions de Jerusalem, Barcelona, autor, 1996, 146 pp.

Valls, Josep

Terra Santa any 2000. Egipte, Palestina, Jordània, Israel, Figueres, Edicions del Brau, 2000, 438 pp., il. (Lluís Roura: fotografies i pintures)

Izquierdo, Ferran

“Al cor de la neteja ètnica. Relat d'un viatge a Cisjordània i la Franja de Gaza”, a AADD, **L'Orient Mitjà en el punt de mira,** Bellaterra, Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2005.

Pròxim i Mitjà Orient i Àsia Central.

Martí, March

Jornada de Constantinople que feu el doctor ..., 1692. Manuscrit.

Amatller Cros, Teresa

“Viatge a Turquia y al Asia Menor”, a **Le grand Tour II. Constantinoble 1905. Fotografies d'Antoni Amatller a Turquia,** Barcelona, Institut Amatller d'Art Hispànic, pp. 21-34, il. Es tracta del text d'una conferència al Centre Excursionista de Catalunya donada el 25 de maig del 1906.

Ubach, Bonaventura

1.- Diversos articles sobre la seva estada a Palestina a **Revista montserratina**, 1907-1911.

2.- **El Sinai. Viatge per l'Aràbia Pètreea seguint les petjades d'Israel. 12 d'abril a 8 de maig 1910** Vilanova i La Geltrú, Oliva, 1913, XII+368 pp, il. Pròleg de Jaume Collell. 2^a ed. ampliada, Montserrat, Abadía, 1955, 414 pp, il.

3.- **Dietari d'un viatge per les regions de l'Iraq** (30 juny 1922-4 novembre 1923), Museu de Montserrat, inèdit. Fragments: a) "Per les vores de l'Euftrat", **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya**, núm. 45, 1935, pp. 232-239 i 265-276, il.; b) Un fragment a cura de Damià Roure, **Serra d'Or**, núm. 487-488, juliol-agost 2000. El mateix Roure en prepara una edició completa.

4.- "Le sacrifice de Néby Haroun au Sinai", **Revue Biblique**, núm 42, 1933, pp. 79-81, il.

5.- "Excursions aux déserts d'Engaddi, Zif et Maon", a **Revue Biblique**, núm. 53, 1946, pp. 249-259, il.

6.- **Catalech de les plantes trobades en el viatge al Sinai, desde Yun-Musa (9 d'abril) fins a la sortida de L. El Aiun (23 d'abril) per el Rdo. P. B. Ubach.** Hi col.labora, per exemple, el botànic de Sogorb Carles Pau Español

Riera, Jordi M

Getsemaní i Tebes, dos volumets de la sèrie "Divulgació gràfica de les terres bíbliques", Montserrat, 1929 i 1930, 32 i 32 pp respectivament, il.

164

Carner, Josep

Del Pròxim Orient. 1935-1936, Barcelona, Aymà, 1973, 173 pp. Pròleg d'Albert Manent. Articles apareguts a *La Publicitat*, mentre era cònsul al Líban.

Garcia Escalé, Ramon

Proa al Golf, Badalona, Llibres de Índex, 1991, 132 pp, il.

Sobre la guerra contra Iraq.

Solà Coll, Jordi

"El nord llunyà del Pakistan", a *Avui. Diumenge*, 30 gener 2000, 5 pp., il.

Esteve, Jordi

"El poder de les tribus", a *Altair*, núm. 13, set-oct. 2001, pp.90-97, il.

Vila Casas, Enric

Dietari d'un turista. Viatge a Síria i Jordània, Barcelona, Columna, 2001, 114 pp. Trad. al castellà, Barcelona, Ediciones del Bronce, 2002.

Anònim

Síria. Setmana Santa 2002. viatgeaddictes.com. 9 pp, il.

Baró, Mònica; Riera, Santi

L'opi que fa oblidar. Un viatge a l'Iran, país de poetes i mul·làs, Barcelona, Proa, 2002, 263 pp.

Molist, Miquel

"Aportacions del projecte de Tel Halula (Síria) al coneixement dels orígens de l'agricultura i la ramaderia al Pròxim Orient", **Tribuna d'arqueologia**, vol. 1998/9, 2002, pp. 97-112.

Cócera Saló, Dani

Història d'un viatge al Pròxim Orient, mecanoscrit, Bellaterra, maig del 2002.

Terradellas, Víctor; i Parés, Siscu

"Sense notícies de Kabul", a **Meridiano**, suplement del **Diari de Tarragona**, 16 juny 2002, il. i també a **cornudellaweb.com**

Benjamín, A.M.

Viatge a Tashkent, diariarlem.com, 2003, 6pp, il.

Inúrria, Víctor

Paella a l'Uzbekistà, diariarlem.com, 2003, 6 pp, il.

Plana i Parés, Montserrat

Un cop d'ull a Síria. Relat d'un viatge, Bellaterra, mecanoscrit, 2003/2004, 32 pp., il.

Bellés, Joan

Fabulacions sirianes. Notes d'un viatge, Barcelona, Mediterrània, 2004, 231 pp, il.

Llorens i Estapé, Jordi

"L'Iran, un tresor amagat", d'*Els viatges d'en Jordi*, a **Funció. Publicació**, Barcelona, núm. 42, estiu del 2004, pp. 36-38, il.

París, Mertxe

Mentre l'Iraq dormia, Lleida, Pagès, 2004, 212 pp.

Viatges de catalans al món arabomusulmà o catalans en terra de moros. Un inventari provisional fins el 2006

Moyés, Iris

“Viatge al Kurdistan turc”, premi *Tiramilles* 2004, diba.es/plajove/tiramilles04, 10 pp, il.

Club alpi universitari (C.A.U.)

“El projecte d’expedició al Wadi Rum (Jordània)” i “Expedició Wadi Ramm (Jordània), clubalpi.com/expedicions/jordania, 2005, 4 i 2 pp, il.

Crous, Marc

Futbol sota l’Ararat, relatsencatala.com, 13-11-2005, 5 pp.

Marta, Jordi i Josep

Jordània, 2005, viatgeaddictes.com/dst/jordania/exp2_jordania.php, 4 pp

Ros i Marcè, Oriol

Viatge a Kuwait, Bellaterra, 2005, mecanoscrit, 11 pp.

Serra, Jean

Quadern d’Istanbul, Palma de Mallorca, Documenta Balear, 2005. Es tracta d’un eivissenc.

Guàrdia, Albert

Turquia, viatgeaddictes.com/dst/turqui, 6pp, il.

CASTELLÀ

Conjunt

Ibn Djubair al-Kinani

A través del Oriente. El siglo XII ante los ojos, Barcelona, El Serbal, 1988, 431 pp. Editat per Felipe Maíllo. L'autor escriu a la fi del segle XII. No hi ha traducció catalana de la seva obra en àrab **Rihlat Ibn Jubair fi Misr wa Bilad el Arab wa el Iraq wa el Sham wa Saqaliyya 'Asr el Haroub el Salibiyya**, malgrat ser l'autor nascut a València. Es conserva un únic manuscrit, a la universitat de Leiden, que fou publicat per primera vegada el 1852. La primera edició traduïda ho fou a l’italià el 1909; després vingueren la francesa (1949) i l’anglesa (1952).

Mas i Sans, Sinibald de

1.-**Informe sobre el estado de las islas Filipinas en 1842**, Madrid, F. Sánchez, 3 vols.

2.-**Notícia estadística y mercantil de Shangai...1844 + Notícia estadística y mercantil sobre Ningpó... 1845**. A la web de la Universitat Pompeu Fabra, apartat Projectes d’humanitats, 36 pp.

Rivadeneira, Adolfo

- 1.- “Beyruth y Damasco” i “Un viaje por Siria”, a *La Época*, Madrid (4 de març de 1865).
- 2.- “La mezquita de Hebrón”, a *La Esperanza*, Madrid (16 des. 1867).

3.- **Viaje de Ceylán a Damasco, Golfo Pérsico, Mesopotamia, ruinas de Babilonia, Nínive y Palmira y cartas sobre la Siria y la Isla de Ceylán**, Madrid, Rivadeneira, 1871, XVII+398 pp. Hi ha edició de Lily Litvak de la primera part (**De Ceilán a Damasco**), Barcelona, Laertes, 1988, 172 pp, 1 mapa, i de Fernando Escribano Martín a Madrid, Miraguano, 2006, 334 pp. El 1949 se n’havia fet a Santiago de Chile una edició no gaire respectuosa, en dos volums (**El correo de Bagdad. De Irak a Siria por la ruta clásica de los mercaderes**).

4.- **Viaje al interior de Persia**, Madrid, Aribau y Cia, 1880, 3 vols. Reeditat a **La Correspondencia de España**, de Madrid, del 9 de juliol del 1882 al 20 de febrer del 1883. També l’ha reeditat recentment Lily Litvak, Barcelona, El Serbal, 1987, 221 pp, il.

5.- **Relación del itinerario que ha seguido el vicecónsul de España en Teherán para trasladarse a su destino**, manuscrit, Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid (Sign. P213, Exp. 11878).

Era fill de l’impressor i editor barceloní Manuel Rivadeneira (després soci de Bonaventura Carles Aribau en empreses editorials madrilenyes, precisament en les quals Adolfo publicà les seves obres). Nasqué a Santiago de Xile el 1841 durant una estada dels seus pares a Amèrica Llatina.

Bacardí i de Janer, Baltasar de

- 1.- **Viajes desde el año 1830 a 1887**, Barcelona, autor, diversos fascicles, 1870-1887, 845 pp.
- 2.- **Itinerario del viaje verificado al Oriente por... en 1869**, Barcelona, Narciso Ramírez y Cía, 1872, 60 pp.

Concas i Palau, Víctor Maria de

- 1.- “Isla de Borneo” (per Borneo), a **Boletín de la Sociedad Geográfica de Madrid**, I, 1, jul.-des. 1876, p. 376.
- 2.- “Isla de Joló. El sultanato de Joló”, a **Boletín de la Sociedad Geográfica de Madrid**, VIII, jul.-des. 1883, p. 153.

Dupuy de Lôme, Enric

De Madrid a Madrid dando la vuelta al mundo, Madrid, Aribau y Cia/La Ilustración Española y Americana, 1877, 408 pp. Diplomàtic valencià de família originàriament francesa.

Gaspar i Rimbau, Enric

Viaje a China, inicialment en forma de cartes al director (Teodor Llorente) del diari valencià *Las Provincias* (11 cartes, 1878-1882). Foren després recollides, amb d'altres obres seves, en el volum **Novelas**, València, Daniel Cortezo, 1887. Fou un escriptor, home de teatre i diplomàtic

Ximénez i Enrich, Sadurní

1.- Articles a **La academia** i **Le petit parisien** (sobre la guerra d'Orient, 1877) i el **Boletín de la Sociedad Geográfica de Madrid** (viatges al Pròxim Orient, octubre 1878, setembre 1879, abril 1883; i al Marroc, 1886).

2.- **España en el África septentrional**, Madrid/Barcelona, Fernando Fe/E. Ullastres, 1885, 75 pp.

3.- **L'Asie Mineur en ruines**, París, Plon, 1925, XVI+324 pp, il. Pròleg de Bernard Haussoullier.

Toda i Güell, Eduard

1.- Sèrie "Cartas de Egipto", a **El Globo**, 1884.

2.- Tres articles sobre Egipte a **Estudios Egiptológicos**, 1886-1889.

3.- "Excursiones por el Bajo Egipto", a **Boletín de la Sociedad geográfica de Madrid**, setembre 1886.

4.- "El señor Toda en Egipto", a *Revista de Geografía Comercial*, núms. 25-30, jul.-set. 1886.

5.- **La vida en el Celeste Imperio**, Madrid, El progreso editorial, 1887, 339 pp, il. Reedició 1890.

6.- "A través del Riff", a **Revista de Geografía Comercial**, núm. 31, gener 1887.

7.- "Españoles en Egipto", a **Revista de Geografía Comercial**, núm. 35, abril 1887.

8.- **A través del Egipto**, Madrid, El progreso editorial, 1889, XI+470 pp. Amb il.lustracions de Josep Riudavets.

Opisso, Alfred

1.- **Viajes por Europa**, Barcelona, Bastinos, 1896, il. També parla de "Turquía y los Estados Danubianos".

2.- **Viajes a Oriente. La India y la Indo China. El Asia Musulmana. El Asia Central Rusa, Bukharia, El Turquestan Chino, El Pequeño Tibet, Cachemira, El Atghanistán y el Beluchistan, Persia. Arabia. La Raza Amarilla. China, Japón, Corea. Viaje descriptivo de las regiones que comprenden el Celeste Imperio, el Imperio del Sol Naciente y el Reino Coreano, Tierra Santa**, Barcelona, Bastinos/Jaume Jepús, 1898-1899, 4 vols, il.

Martínez i Rosich, Pere

De Palma a Constantinopla y de Constantinopla a Palma. Impresiones de viaje, Ciutat de Palma, Juan Colamar y Salas, 1892, 151 pp, il (Thomas).

Blasco Ibáñez, Vicente

1.- **Crónicas de viaje. Gibraltar, Argel, Toledo**, València, Prometeo, 1962, 282 pp. Pròleg de J.L. León Roca. El viatge a Alger és dels anys noranta del segle XIX: n'escriu cròniques pel diari valencià **El Pueblo**.

2.- **Oriente (Viajes)**, València, Sempere, 1907, 291 pp. il Turquia. Algunes parts de l'obra foren publicades anteriorment a **El Liberal**, de Madrid, **El Imparcial**, de Mèxic, i **La Nación**, de Buenos Aires. N'hi ha múltiples edicions, la darrera de les quals, fotogràfica, és del 2004, a l'editorial Nausícaä de Múrcia, dels seus hereus.

3.- **La vuelta al mundo de un novelista**, València, Prometeo, 1924-1925, 3 vols. Reeditat en múltiples ocasions, per exemple, Barcelona, Plaza & Janés, 1976, 3 vols.

4.- **Cartes, postals** i llibres de "Notas" de la col·lecció Gloria Llorca Blasco Ibáñez, a València.

Salvat i Espasa, Pau

Apuntes de viaje, Barcelona, Salvat, 1901, 22 pp. Parla d'Hngria i d'Istanbul.

Miret i Sans, Joaquim

Cafè i quilombo. Els diaris de viatges de Joaquim Miret i Sans (1900-1918), a càrrec de Philip D. Rasico, Barcelona, Institut d'estudis catalans, 2001, 256 pp. Turquia, Algèria, Tunísia. Els manuscrits són de 1901 i 1909 (pp. 39-63 i 136-145). Malgrat que el títol és en català, les ressenyes dels viatges aquí considerats són escrites en castellà.

Llave y García, Joaquín de la

1.- **Bulgaria y Rumania. Notas de viaje (1908)**, Madrid, Impr. alemana, 1909, 104 pp.

2.- **Recuerdos de Rumania y Bulgaria**, Barcelona, Altés, 1912.

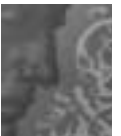
Reparaz, Gonzalo de

1.- **Del Paralelo al Rif**, Barcelona, 1909.

2.- **Aventuras de un geógrafo errante**, Barcelona, 1920-1922, 3 vols, tots de la Imprenta Moderna de Barcelona: 1, Ferdinand Wyss; 2, Linotype moderna; 3, Llibreria Sintes.

3.- **China a vista de pájaro**, Barcelona, s.e., 1927,

Gonzalo (o Gonçalo o Gonçal) de Reparaz és un portugués d'origen basc, però la seva relació amb Catalunya fou molt estreta. Entre d'altres obres, també podríem citar **Marruecos, el Rif, Melilla**, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra, 1893, 77pp.

Bertrán Güell, J.

Del Oriente que vive o murió, Barcelona, Sucesores de Henrich i C^a, 1927, 155 pp. Egipte, Palestina, Marroc.

Martínez Ferrando, Daniel

1.- **Palestina. Sueños y realidades crueles**, Barcelona/Ciutat de Palma, Cervantes/Francisco Soler Prats, 1927, 222 pp.

2.- **Ciudades islámicas. Peregrinación sentimental por Turquía, Siria y el Norte Africano**, Barcelona, Cervantes, 1929, 458 pp.

3.- **Ciudades marroquíes. A través del Mogreb**, Barcelona, Cervantes, 1929, 260 pp.

Pérez y de Olaguer-Feliu, Antonio

1.- **Mi vuelta al mundo. De Occidente a Oriente por Suez**, Barcelona, Casulleras, s.d. (*Imprimatur* eclesiàstic, 27 des. 1928), 156 pp, il.

2.- **Mi vuelta al mundo**, Barcelona, Juventud, 1934, 464 pp., il.

3.- **Mi segunda vuelta al mundo**, Barcelona, Juventud, 1943, 224 pp.

Pericot, Lluís

Material manuscrit inèdit sobre el creuer universitari de 1933 per la Mediterrània, conservat al **Fons Lluís Pericot**, Biblioteca de Catalunya, Barcelona, caixes 12 i 13, entre el que hi ha, per exemple, “Relación de gastos extras de D. Luis Pericot” o “Recuerdos mediterráneos”.

170

Vicens Vives, Jaume

“Crucero de estudios por el Mediterráneo (1933)”, a Francisco Gracia Alonso i Josep Maria Fullola i Pericot, **El sueño de una generación.El crucero univeersitario por el Mediterráneo de 1933**, Barcelona, Universitat, 2006, pp. 402-458.

Max Aub

1.- **Diario de Djelfa**, Mèxic, M. Aub, 1944, 64 pp, il. Poesia. Molt reeditat, per exemple, per Xelo Candel a Paiporta, Denes, 1998, 138 pp., il.

2.- “Cementerio de Djelfa”, relat del 1961, reproduït, per exemple, a **Enero sin Nombre. Los Relatos Completos del Laberinto Mágico**. Barcelona, Alba, 1994.

3.- **Impasible Sinaí**, Barcelona, Seix Barral, 1982, 74 pp. Poemes, proses, cronologia. Guerra dels Sis Dies.

4.-**Diarios (1939-1972)**, Barcelona, Alba, 2003,556 pp. Preparats per Manuel Aznar Soler, que també ho ha fet amb **Nuevos diarios inédits (1939-1978)**, Sevilla, Renacimiento, 2003, 561 pp.

Tato Cumming, Gaspar

Panorama mundial, Madrid, Tesoro, 1945, 318 pp. Alacantí. Viatge al voltant del món.

Díaz-Plaja, Guillermo

1.- **Registro de horizontes. Poesía y meditación del viaje**, Barcelona, Destino, 1956, 252 pp, il.

2.- **Memoria de una generación destruida (1930-1936)**, Barcelona, Delos-Aymà, 1966, 185 pp. Parla del creuer universitari pel Mediterrani dels anys trenta del segle XX.

3.- **África por la cintura, Etiopía, Kenia, Tanzania, Uganda. Notas de un safari fotográfico**, Barcelona, Juventud, 1967, 152 pp, il.

4.- **Trópicos. Geografías de Asia y América**, València, Prometeo, 1968, 213 pp.

5.- **Figuras y paisajes**, Barcelona, Táber, 1969, 211 pp.

6.- **Obras selectas**, Barcelona, Carroggio, 1972. A la part *Paisajes* (pp. 351-681) proporciona parts de les obres 1, 3, 4 i 5.

7.- **Las ínsulas extrañas. Viajes por las cinco partes del mundo**, Barcelona, Plaza & Janés, 1978, 332 pp, il.

8.- **Mis viajes por Asia**, Barcelona, Mundo actual, 1984, 354 pp. Recull material anterior.

9.- **Entre la vida y los libros**, Barcelona, Argos-Vergara, 1984.

Ferrer-Vidal Llauradó, José

Mi vuelta al mundo en 144 horas de vuelo, Barcelona, Destino, 1958, 382 pp, il.

Joan Teixidor, Joan

Países del Mediterráneo, 1960, reeditat com **Viaje a Oriente** el 1969 (Barcelona, Tàber, 217 pp.; també en català com a **Viatge a Orient**, 205 pp.) i 1984 (Barcelona, Destino, 216 pp.). Apunts de conferències en un creuer per la Mediterrània.

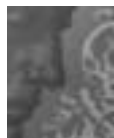
Luján, Néstor

1.- "Viaje a Turquía", a *Destino*, núms. 1319-1323 (nov. 1962-des. 1962), 29 pp. , il.

2.- "Viaje al África del Este", a *Destino*, núms. 1681-1685, des. 1969-gen. 1970, il.

Ros, Fèlix

1.- **De la estrella de Oriente a la estrella del Norte**, Barcelona, Ariel, 1965, 270 pp., il.

2.- **De Acapulco a Nueva York, pasando por los Balcanes**, Madrid, Prensa Española, 1971, 230 pp, il

Tant una com l'altra obra d'aquest falangista són un conjunt d'articles de diari (*La Vanguardia* i *TeleXprés* de Barcelona, *ABC* i *Ya* de Madrid).

Gironella, José María

1.- **En Asia se muere bajo las estrellas**, Barcelona, Plaza & Janés, 1968, 438 pp, il.

2.- **El Mediterráneo es un hombre disfrazado de mar**, Barcelona, Plaza & Janés, 1974, 391 pp, il.

3.- **El escándalo de Tierra Santa**, Barcelona, Plaza & Janés, 1977, 622 pp, il

4.- **El escándalo del Islam. De Mahoma a los petrodólares**, Barcelona, Planeta, 1982, 526 pp, il.

Totes aquestes obres han estat molt reeditades (entre 18 i 4 reedicions).

Zúñiga, Àngel

Caminos, Barcelona, Destino, 1969, 253 pp, il. Volta al món. Zúñiga nasqué a Navarra, però visqué tota la vida a Catalunya.

Espinàs, Josep Maria

"Aproximación a la India", a *Destino*, núms. 1706, 1707, 1709, juny-jul. 1970.

Goytisolo, Juan

1.- **Reivindicación del conde don Julián**, 1970, reescrit com a **Don Julián**, Barcelona, Galaxia Gutenberg/Círculo de lectores, 2000, 282 pp.

2.- **Crónicas sarracinas**, París, Ruedo ibérico, 1981 196 pp. Després publicat a Barcelona per Seix Barral i a Madrid per Alfaguara.

3.- **En los reinos de taifa**, Barcelona, Seix Barral, 1986, 301 pp.

4.- "Journal palestinien. Juin 1988", a **Revue d'Études Palestiniennes**, núm. 29, tardor 1988.

5.- **Estambul otomano**, Barcelona, Planeta, 1989.

6.- **Aproximaciones a Gaudí en Capadocia. Visiones del mundo islámico**, Madrid, Mondadori, 1990, 122 pp.

7.- **Cuaderno de Sarajevo. Anotaciones de un viaje a la barbarie**, Madrid, El país/Aguilar, 1993, 136 pp. il.

8.- **Argelia en el vendaval**, Madrid, El país/Aguilar, 1994, 134 pp.

9.- **Lectura del espacio en Xemáa-El-Fna**, Barcelona, Galaxia Gutenberg/Círculo de lectores, 1996, 38 pp. il. (Publicat prèviament a **Makbara**, Barcelona, Seix Barral, 1980, pp. 201-222.)

10.- **Paisaje de guerra con Chechenia al fondo**, Madrid, País-Aguilar, 1996, 117 pp.

11.- **De la ceca a la Meca**, Madrid, Alfaguara, 1997, 276 pp.

12.- **Paisajes de guerra. Sarajevo. Argelia, Palestina. Chechenia**, Madrid, Aguilar, 2001. Reedició conjunta d'algunes de les seves anteriors obres.

García, Anselmo J.

1.- **La ruta del desierto. Barcelona-República Centro Africana**, Barcelona, Club alpino de la Universidad Autónoma, 1973. Fotografies i mapes de Jordi Gómez, 46 pp, il.

2.- **Expedición Cachemira Ladakh**, Barcelona, Anselmo García, 1978? Fotografies Amelia Boluda, 86 pp

3.- **Couscous, chapatis y guacamole. Vivencias de un viajero feliz**, Barcelona, Laertes, 1995, 247 pp., il.

Bassols, Avelino

Viaje al corazón del Mar Negro, Barcelona, Juventud, 1992, 174 pp.

Sánchez, Jorge

Mi viaje al sur de Asia. La aventura humana de un Marco Polo actual, Barcelona, Plaza y Janés, 1992, 234 pp, il.

Jordà, Eduard

1.- **Tánger**, Barcelona, Destino, 1993, 205 pp, il.

2.- **Canciones gitanas**, Barcelona, Península, 2000, 252 pp.

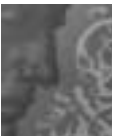
3.- **Lugares que no cambian**, Barcelona, Alba, 2004, 187 pp., il.

És un menorquí.

Esteva, Jordi

1.- **Los oasis de Egipto**, Barcelona/Madrid, Lunwerg, 1995. Text, pp. 9-25; fotografies, pp. 27-139.

2.- **Los árabes del mar**, Barcelona, Península, 2006, 478 pp, il.

També és autor, amb Roger Mimó, de **Fortalezas de barro en el sur de Marruecos**, Madrid, Compañía Literaria, 1996, 270 pp, il.

Porcel, Baltasar

Viajes expectantes: de Marrakech a Pekín, edició i introducció de Rosa Cabré, Palma de Mallorca, Ediciones de Bitzoc, 1994, 422 pp.

Pascual, Carlos

“Chipre, esencia mediterránea”, **Altaïr**, n.úm. 27, 1996, pp. 14-25, il.

Carandell, Lluís

1.- "Nostalgia del Cairo", a **Viaje sin destino**, Madrid, Maeva, 1997, pp. 57-75. També a **Boletín de la Sociedad Geográfica Española**, núm. 13, nov. 2002, dedicat a ell en la seva mort.

2.- **Mis picas en Flandes**, Madrid, Espasa, 2004. 383 pp. Pòstum.

Llorens, Jordi; i Alonso, Cristina

3.- **La vuelta al mundo en 80 lunas**, Barcelona, Sirpus, 1997, 189 pp, il. Pròleg de Josep A. Pujante.

Madueño, Eugeni; i Rovira, Bru

35 días en China. El despertar del dragón, Barcelona, Península, 1997, 285 pp, il..

174

Montsech Grau, Àngels; i Del Campo Capilla, Jordi

Nuestros Viajes, nuestrosviajes.com

Marruecos, 1996.

Senegal y Gambia, 1997, 8 pp., il.

Túnez, 2000, 6pp., il.

Mali i Burkina Faso, 2001, 5 pp, il.

Turquía, 2001, 9 pp., il.

Mauritània, 2002, 12 pp., il.

Tomé López, José María

1.- **Impresiones y vivencias de un militar en la antigua Yugoslavia**, Simancas, autor, 1998, 165 pp, il.

2.- **Impresiones y vivenciads de un militar español en Bosnia-Herzegovina dos años después 1997-1998**, Saragossa, Departamento de Presidencia y Relaciones

Institucionales, 1999.

3.- **Reencuentro con el Sáhara. Viaje por la antigua África Occidental española (A.O.E.). Ifni i Sáhara**, Alacant, Caja de ahorros del Mediterráneo, 2004

Benito Vidal, Roberto

1.- **Por el país del Nilo**, Barcelona, Abraxas, 2000, 248 pp, il..

2.- **Por la ruta de los desiertos. Sinaí-Jordania-Siria. (Tras los pasos de Loti 100 años después)**, Barcelona, Abraxas, 2001, 282 pp, il. Hi ha d'altres edicions.

3.- **Israel. La tierra que engendró Jacob**, Barcelona, Abraxas, 2004, 251 pp. il.

Nart, Javier

1.- **Viaje al desierto. De Kano a El Cairo**, Barcelona, Martínez Roca, 2000, 303 pp. Pròleg de Fernando Morán i epíleg de Luis Monreal.

2.- **¡Sálvese quien pueda! Mis historias e histerias de guerra**, Barcelona, Ediciones B, 2003, 401 pp, il. Butxaca, 2004, 508 pp., il

Viladomiu, Jacinto-Nena

Memorias del Mediterráneo, ?, autor, 2000, 279 pp. Hi ha Malta.

Autors diversos

La Ruta de la Seda, Barcelona, Altair, segona època, núm. 10, 2001, il. Hi ha diversos articles d'autors catalans escrits en part a la manera de relats de viatge: Sergi Ramis, Jaume Bartrolí, Eugeni Casanova, Jordi Solà.

Tortajada, Anna

1.- **El grito silenciado. Diario de un viaje a Afganistan**, Barcelona, Grijalbo/Mondadori, 2001, 269 pp. Hi ha posterior edició en català (Barcanova/Mondadori) i traducció a molts altres idiomes.

2.- **Hijas De la arena. Cartas desde los campamentos saharauis**, Barcelona, Lumen, 2002, 282 pp, il. Hi ha edició catalana del mateix any a la barcelonina Rosa dels vents.

Font, Marga

Instantes y notas de viaje, Palma de Mallorca, Olañeta, 2002, 167 pp, il. Fotografies de Jaume Balanyà. Del Marroc a Turquia, per exemple.

Mora, Emma; Viciano, Víctor

"1 825 días alrededor del mundo", a **EPS. El País Semanal**, finals del 2002, pp. 76-86, il. Sembla que se'n publicarà el llibre.

Sanjuan, Eduard

Detrás de la cámara. Crónicas personales en tiempos de guerra, Barcelona, Salvat, 2002, 223 pp., il

Balash, Enric

Vivir para viajar, Barcelona, Laertes, 2003, 336 pp.

Morte, Marc

Sueños perdidos en la Ruta de la Seda. Viaje de dos jóvenes desde Estambul a Xian (China), Barcelona, Flor del Viento, 2003, 281 pp, il. Fotografies d'Elena Senao.

Anzizu, Kike

De camino a Karachi. Cuaderno de mi viaje a Oriente, Barcelona, Sirpus, 2004, 193 pp. il. L'original és en gran part (com a mínim) en català. com demostren algunes de les planes d'il.lustració, que reproduïxen originals.

Blasco, Roger

Levando anclas. 20 años de viajes y aventuras, Bilbao, Radio Euskadi, 2004. És un conjunt d'entrevistes. Interessen les fetes a Jorge Sánchez (Aràbia), Andreu Mateu (volta al món), Ana María Briongos (Àsia Central) i Xavier Romero (les Maldives), 240 pp, il, més un CD.

Costa, Oriol i Jan

Vuelta por el Mediterráneo, a **La Vanguardia**, sèrie de l'estiu del 2005, il.

Dalmases, Pablo Ignacio de

Quiero ser Alí Bey, Barcelona, Carena, 2006, 140 pp, il

Vicent, Manuel

Viajes, fábulas y otras travesías, Madrid, Alfaguara, 2006, 422 pp. Hi ha poca cosa referida al nostre tema, però sí alguna: per exemple, Fes o Jerusalem.

Nord d'Àfrica

Henin, Jordi de

Descripción de los reinos de Marruecos. 1603-1613, 1614, manuscrit a la Biblioteca Nacional de Madrid. Editat a Rabat per l'Institut d'Études Africaines, 1997, 209 pp. Hi ha traducció a l'àrab del mateix any. L'autor és d'origen flamenc.

Vilanova, Juan de

Relación del viaje a Mogador, manuscrit de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid, anterior a 1767

Juan, Jorge

1.- Tres manuscrits del 1767 a la Biblioteca Nacional de Madrid: **Descripción o diario de lo más memorable que ha acontecido en el viaje hecho desde Cádiz a Tetuán... y a la corte imperial de Marruecos...**, **Diario de viaje de don Jorge Juan a la corte de Marruecos i Breve noticia de lo acaecido en el viaje que hizo a la corte de Marruecos.**

2.- **Noticias generales del reino de Marruecos**, manuscrit, Madrid, Archivo Histórico Nacional, 11 pp. També del 1767

3.- El llibre **Diario del viaje que hizo... a la corte de Marruecos con motivo de haber sido nombrado embajador**, Madrid, 1816, 154 pp.

(Es pot mirar, p.e: M. Arribas Palau, "La acogida dispensada a Jorge Juan", a **Cuadernos de la Biblioteca española de Tetuán**, núm. 7, juny 1973, i Emilio Soler Pascual, **Viajes de Jorge Juan i Santacilia**, Barcelona, Edicions B, 2002.)

Desbrull Font de Roqueta, Antoni

Diario de la expedición de Argel en el año 1775, manuscrit de la Biblioteca de Fernández San Román, a Madrid, i **Diario de la expedición de Argel con algunas reflexiones**, manuscrit a l'Arxiu Municipal de Palma de Mallorca.

Batier, Carlos

"Descripción del Imperio de Marruecos", **Sharq al-Andalus. Estudios árabes**, Alacant, universitat, núm 7, 1990, pp. 23-26 Edició i estudi de Rafaela Castrillo, segons el manuscrit de la Biblioteca del Palacio Real de Madrid, del darrer terç del segle XVIII.

Zamora, Francisco de

Diario africano (1797), manuscrit de la Biblioteca del Palacio Real de Madrid. El text ha estat editat per la ciutat autònoma de Ceuta, amb un estudi de Rafaela Castrilla Márquez, 1991, 78 pp., il. Zamora és un castellà, però la seva estada a Catalunya fou llarga i profitosa (1785-1790 i 1794), amb els seus famosos viatges de reconeixement del país.

Coll, José Antonio

Viaje a la corte de Muley Solimán, pp. 25-88 del llibre de Barulio Justel, **El médico Coll en la corte del sultán de Marruecos (año 1800)**, Cadis, universitat, 1991, d'acord amb el manuscrit i altres documents de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid.

Gatell i Folch, Joaquim

1.- **El viajero español por Marruecos don Joaquín Gatell (El "Kaid Ismail")**, Madrid, C.S.I.C. (Instituto de estudios africanos), 1949, 173 pp, il. A cura de José Gavira. Els escrits són dels anys seixanta del segle XIX i es refereixen a Marroc i a Algèria, entre ells: **Revue des Revueltas en el Imperio de Marruecos en 1862, Descripción del Sus i Manual del viajero explorador en África.**

2.- També la sèrie **Diario de las expediciones que hizo el sultán Sidi Mohammed Ben-Abd-Errahman en 1862 contra los Beni-Hassan y los Raha-ena. Descripción de su ejército, de la corte y de la ciudad de Marruecos, con observaciones acerca de los usos y costumbres del país**, a **Boletín de la Sociedad geográfica de Madrid**, núms. 4-6, suplemento, 1879, o els articles dedicats al Sus, al Uad Nun i a Tekna publicats al **Bulletin de la Société de géographie de Paris** (1869 i 1877) i després a la **Revista de geografía comercial** (1886), que en bona part ja havien estat editats per la mateixa Sociedad geográfica de Madrid en el llibre **Viajes por Marruecos: el Sus, Uad-Nun y Tekna**, 1879, 191 pp.

Soler i Ovejero, Eduard

Memoria descriptiva de un itinerario de Tetuán a El Alcázar y Fez, Barcelona, Diario de Barcelona, 1862, 68 pp, il.

Aguirre Matiol, José

De Sagunto a Cartago o Impresiones de un viaje a la corte de Túnez, València, Impr. José Doménech, 1866, 136 pp.

Nascut a València.

Saavedra i Moragas, Eduard

1.- "Viajes. Las fiestas de inundación en Egipto", *La Academia*, Madrid, agost 1877, pp. 83-86.

2.- **El Nilo. Estudios técnicos e históricos**, Madrid, s.e., 1912, VIII+375 pp.

Nascut a Tarragona.

Jordana i Morera, Josep

1.- "De Argel al Atlas", a **La revista de España**, juny 1881.

2.- "La parte oriental del bajalato de Tetuán", a **Boletín de la Sociedad Geográfica de Madrid**, febrer 1882.

Masiá y Lucas, Hugolino

1.- "Egipto", a *La Iberia*, Madrid, 5 agost 1882.

2.- **Cartas sobre los sucesos acaecidos en Egipto durante el periodo de la última guerra**, Barcelona, Jaume Jepsu, 1883, 230 pp.

3.- “La guerra de Egipto”, *El siglo futuro*, Madrid, 2 gener, 1884

Buen, Odón de

De Kristiania á Tuggurt. Impresiones de viaje, Madrid, Imprenta de Fortanet, 1884, 406, il. Ed. facsímil, Zaragoza/Zuera, Diputació/ajuntament, 1998, amb introducció de Fernando Fatás. És aragonés, però la seva relació amb Catalunya fou molt estreta (catedràtic a la universitat).

Cervera Baviera, Julio

1.- **Expedición geográfico-militar al interior y costas de Marruecos**, Barcelona, Publicaciones de la Revista científico-militar/Fidel Giró, 1885, 181 pp. Hi ha una altra edició del 1909 amb el títol de **Expedición al interior de Marruecos, libro escrito en 1884**, 140 pp., amb fotos, mapes i gravats, València, E. Miravet

2.- Un conjunt d'articles sobre la seva exploració del Sàhara occidental a la **Revista de Geografía Comercial** (juliol-setembre 1886 i 1887) i al **Boletín de la Sociedad Geográfica de Madrid** (1887).

3.- També és autor de dues obres del 1884 descriptives sobre el Marroc, en las que hi ha rastres directes del seu viatge: **Geografía militar de Marruecos**, Barcelona, Revista científico militar, 192 pp. i

4.- **Observaciones militares, políticas y geográficas sobre Marruecos**, s.ll, s.e., 383 pp, il.

Amer Alegre, Carles

“Recuerdos de Argelia”, a *La Iberia*, de Madrid, 11 núms. jul-set 1887.

Pons i Bohigues, Francesc

“Apuntes de un viaje por Argelia y Túnez”, sèrie publicada als toms 69-71, any 14, de la *Revista Contemporánea*, març-setembre 1888, 92 pp.

Gascon Moroder, Geroni

Ocho días en Argelia, València, Ripollés, 1891, 84 pp.

Rizzo i Almela, Felip

1., “En Marruecos. A Fez”, a *Ilustración Ibérica*, Barcelona, 6 maig 1893.

2.- “Marruecos”, a *Ilustración Ibérica* 28 abril-26 maig 1894.

3.- “Notas magrebina. Vida y usos”, a *Ilustración Ibérica*, 17 juliol 1894.

Boada i Romeu, José

1.- **Allende el Estrecho. Viaje por Marruecos. La campaña de Melilla. La embajada del general Martínez Campos a Marrakeix. Impresiones y recuerdos (1889-90-93-94)**, Barcelona, Seix editor, 1895, 563 pp, il. Edició facsímil: Ceuta/Melilla, Ciutat autònoma de Ceuta/Ciutat autònoma de Melilla, 1999, 615 pp, il., amb introducció de Vicente Moga Romero (41 pp.).

2.- “En Tetuán”, a **Alrededor del mundo**, núm. 181 (21 novembre 1902), pp. 339-340.

Martínez Yagües, Francisco

La acera de enfrente. Notas de un viaje a la Argelia, Alacant, Galdo Chápili, 1901, 92 pp, il. (fotogravats de Pablo Santamaria).

Morote, Luis

La conquista del Mogreb, València, Sempere y Cia, ¿1901?, 237 pp.

Mitjana, Rafael

En el Magreb-El-Aksa. Viaje de la embajada española en la corte del sultán de Marruecos, en el año 1900, València, F. Sempere i Cia, s.d. (1905), 305 pp.

Riera, Augusto

1.- **España en Marruecos. Crónica de la campaña de 1909**, Barcelona, Maucci, 1909, 416 pp, il. Nova edició, 1913, 428 pp, il.

2.- **Crónica de la guerra de Marruecos, 1921-1922**, Barcelona, Sanxo, en episodis setmanals, després en vol, 590 pp., il.

Junyent, Oleguer

Viaje de un escenógrafo a Egipto, Barcelona/Buenos Aires, Unión editorial hispano-americana, 1910, 149 pp, il.

Fajarnès Cardona, Enric

De Ibiza a Argel. Impresiones de viaje, Ciutat de Palma, Hijos de J. Colomer, 1912, 79 pp.

Cantó i Blasco, Francesc

Por tierras argelinas, València, Impremta Domènech, 1913, 133 pp.

Sanchis Sivera, Josep (amb el pseudònim de Lázaro Floro)

El país de los faraones. Impresiones y recuerdos de un viaje a Egipto, València, Domènech, 1914, 307 pp.

Serra Orts, Antoni

Recuerdos de la guerra del Kert de 1911 a 1912, Barcelona, 1914, Elzeviriana, 224 pp, il. Pròleg de Salvador Corbella.

Valero de Bernabé i Casañes, Vicent

En la ciudad de las mezquitas. Crónica de una estancia en Tetuán, Madrid, Sociedad Editorial Española, 1915, 220 pp. Nascut a Lleida.

Zulueta y Gomis, José

Impresiones del Rif, Barcelona, José Sabadell y C^a, 1916, 139 pp. Fou diputat reformista per Vilafranca en múltiples ocasions.

Rojas y Moreno, Joaquín

Por tierras de Marruecos. Aroma de recuerdos, Burgos, Hijos de Santiago Rodríguez, 1918, 46 pp. Es tracta del diplomàtic alacantí comte de Casas-Rojas.

García Sanchiz, Federico

1.- **Color. Sensaciones de Tánger y Tetuán**, Madrid, Atenea, 1919, 164 pp.

2.- **Cosmopolita. Novelería de Francia, Marruecos, Cuba, Estados Unidos y Japón**, Madrid, Biblioteca Nueva, 1920, 236 pp.

Almela Mengot, Vicent

Una boda en Yebala. Crónica marroquí, Madrid, Alrededor del mundo, 1921.

Arbolí Nadal, Francesc

Ligeras memorias e impresiones de mi permanencia en África (Territorio de Larache). Años 1919-1920 y 1921, manuscrit inèdit.

Bastos Ansart, Francisco

El desastre de Annual. Melilla en julio de 1921, Barcelona, Minerva, 1921, 259 pp., il. L'autor és un nacionalista aragonès, però tingué molta relació amb Catalunya, com el seu germà Manuel.

Guixé, Juan

El Rif en sombras. (Lo que yo he visto en Melilla), Madrid, Renacimiento (1922), 230 pp.

Vila San-Juan

Lo que no tiene nombre. Crónicas de Marruecos, Barcelona, Antonio López, s.d (1922?), 476 pp. Sobre la guerra.

Goy de Silva, Ramón

Borrón y cuenta nueva. Crónica de Marruecos, Alcoi, Imprenta de E. Insa, 1923.

Cola Alberich, Julio

Escenas y costumbre marroquíes, Madrid, Instituto de estudios africanos, 1945, 223 pp. Reeditat el 1950. És un valencià autor d'un conjunt d'obres políticoetnogràfiques sobre les possessions espanyoles a l'Àfrica.

Cusacoy, Luis Diego

De Ifni a Cabo Blanco, Barcelona, Seix y Barral, 1949, L'autor, mestre i arqueòleg, nasqué a la Vall d'en Bas, però de molt petit es traslladà a les Canàries, on visqué tota la vida.

Manyé, Josep (seud.: "Jorge Marín")

"Grandezas y miserias del Nilo", a *Destino*, núms. 1509-1513 i 1514-1516 (jul.-ag- 1966), 30 pp., il.

Bastos Ansart, Manuel

De las guerras coloniales a la guerra civil. Memorias de un cirujano, Barcelona, Ariel, 1969, 445 pp. L'autor és aragonès, però tingué molta relació amb Catalunya, com el seu germà Francisco.

Rodríguez Méndez, José María

Pudriéndome con los árabes, Barcelona, Península, 1974, 190 pp. Encara que nascut a Madrid, va tenir una gran relació amb Barcelona, on va viure molts anys.

182

García Cervera, Vicente

Tetuán, València, Víctor Orenge, 1985

Moix, Terenci

Tres viajes románticos (Grecia, Túnez, México), Barcelona, Debolsillo, 1987, 239 pp.

Muñoz Congost, José

Por tierras de moros. El exilio español en el Magreb, Móstoles, Ediciones Madre Tierra, 1989, 352 pp, il. És alacantí.

Bernades, Josep Maria

"Fez", *Altair*, núm. 32, 1997, pp. 22-33, il. (fotografies de Bruno Barbey).

Guijarro, Fernando

La distancia de cuatro dedos. En la guerra del Sáhara con el Polisario, Barcelona, Flor del viento, 1997, 491 pp. Pròleg de Manuel Vázquez Montalbán.

Font Duch, Magda

"Egipto, un país maravilloso", carta al director de **La Vanguardia**, 13 novembre 1999, p. 24.

Luque, Carmen

Sèrie "Camino del sur", **La Vanguardia**, agost 2000.

Lalo

El diario de Lalo. Viaje a Marruecos (Marroc 2001), 19 pp. (a J.Almirall, **Marroc 2001**).

Losada, Elena

"Marrakech. Verano 2001", premi *Tiramilles* 2001, diba.es/plajove/tiramilles-digital/marrakech/htm

Ruiz Spanic, Àngel

Tormenta sobre el Sahara, Rubí/L'Hospitalet de Llobregat, autor/Romargraf, 2001, 167 pp.

Clos, Jordi

Mi querido Nilo. Ayer encontré la pirámide perdida, Barcelona, Península, 2002.

Mas, Llorenç

Viaje a Marruecos, a *Relatos 4X4, La página de Ramon*, ramon.4x4.nu

Martínez Díez, Sheila

Recuerdos compartidos, Barcelona, 2002, manuscrit, arxiu del Departament d'Història Moderna i Contemporània de la UAB. A les pp 21-30 aquesta història de vida recull les experiències al Protectorat espanyol del Marroc (1942-1946) de l'asturià Vicente Rodríguez García (Cudillero, 1921), instal·lat a Catalunya el 1947.

Contijoch, Josep Maria

Sidi Ifni. Impresiones de un mobilizado, Valls, Cossetània, 2002, il., 261 pp.

Moret, Xavier

"Merzouga, la puerta del Sáhara", a **El País. El Viajero**, 27 set. 2003, p. 8, il.

Brossa Forrasté, Adrià

Sahara 2004, mecanoscrit, 2004, 15 pp.

Gallardo Guil, Mamen

Viatges de catalans al món arabomusulmà o catalans en terra de moros. Un inventari provisional fins el 2006

“Marruecos, la esencia”, a **El País. El Viajero**, 15 oct. 2005, p. 7, il.

Enrique, Juan Carlos

Norte de Marruecos (2005), juancarlosenrique.com, 27 pp, il.

Casas, Roger

“Marrakech. Un mito a los pies del Atlas”, a *Altair*, núm. 40, març-abril 2006, pp. 104-113, il.

Derp Mawick, Francisco

“El desierto mojado camino de Siwa”, a *El País. El Viajero*, 17 juny 2006, p. 10. L'autor, malgrat el nom, s'identifica com a barceloní.

Davó, Manuel

Diario de un viaje a Egipto, manudavo.com, 58 pp, il.

Font, Jordi

1.- **África I y II**. A *Relatos 4X4, La página de Ramon*, ramon.4x4.nu

2.- **África III. Assis de Tagaounite**. A *Relatos 4X4, La página de Ramon*, ramon.4x4.nu

Robinson y Blue

Egipto. Diario de viaje de un crucero por el Nilo, viatgeaddictes.com/dst/egipte, 11 pp, il.

Àfrica

Anònim

Viaje por las costumbres, usos y trages de África, Barcelona, El globo, 1847. Reeditat a Barcelona per Olañeta el 1983 amb un pròleg de Josefina Roma, 225 pp, il.

Berrín, José de

Carta al Ministro de Estado (22 febrero 1859), manuscrit, Madrid, Ministerio de Asuntos Exteriores. Sobre Gàmbia.

Bertrán y Rózpide, Ricardo

1.- **África en 1881**, Madrid, Librería Universal/Imprenta de la Biblioteca del pueblo, 1881, 64 pp, il.

2.- **El territorio español de Ifni**, Madrid, Patronato de Huérfanos de los Cuerpos de Intendencia e Intervención militares, 1926, 22 pp, il.

Abargués de Sostén, Juan Víctor

1.- **Notas del viaje del señor D...por Etiopía, Xoa, Zebul, Volo, Galas, etc**, Madrid, Asociación española para la exploración de África, 1883, 93 pp, il.

2.- "Noticias acerca de la expedición científica, geográfica y mercantil realizada en el África Oriental", **Boletín de la Sociedad Geográfica de Madrid**, núms 10 i 11, octubre-novembre 1883, pp. 233-325.

Nascut a València.

Sentís, Carlos

África en blanco y negro. Del Congo a Argel con el general De Gaulle, Barcelona, Tipografía Salvador Rosás, 1945, 230 pp, il. Acabat d'imprimir el 30 de desembre del 1944.

Pallejá, Jorge de

Al sur del lago Tchad. Cacería, Barcelona, Juventud, 1957, 191 pp, il.

Soler, Bartolomé

"Cien días en el Sahara español", a **Occidente... Madrid... Sahara... Venezuela.. . Así habló Bartolome Soler**, Barcelona, Juventud, 1961, pp. 85-116.

Maristany Sabater, Manuel

Operación Impala. 20 000 km en motocicleta, Barcelona, Juventud, 1963, 240 pp, il. Reed. 1987 i a Madrid, Dossat, el 2000, 246 pp, il

Monreal Agustí, Luis

1.-**Tesoros de Nubia. Expedición arqueológica a Egipto y Sudán**, Barcelona, Juventud, 1963, 191 pp, il.

2.-**La montaña de los guerrilleros**, Barcelona, Planeta, 1967, 219 pp, il. Marroc.

Sarró Martín, Artur

1.- "Viaje a Mauritania", a *Destino*, núms. 1607-1609, jul.-ag. 1968.

2.- "Por las orillas del Senegal", a *Destino*, núm. 1

610, 10 ag. 1968.

Buxó Montesinos, Joaquín

África verdi-negra, Barcelona, Marte, 1970, 230 pp, il.

Florensa i Ferran, Ignasi

Desde el arcén, Lleida, autor (Servei), 1995, 301 pp. Novel.lat.

Llansana, Jaume

África en globo. Encuentros con Julio Verne, Barcelona, Juventut, 1998, 336 pp. Hi ha edició anglesa, *Africa in a balloon. Encounters with Jules Verne* (314 pp.), feta el 2004 per l'empresa catalana de globus Ultramagic (en anglès, Ultra Magic Balloons), de la que l'autor és copropietari.

Mimó, Roger

1.- "Trekking por el Djebel Saghro", a *Altair*, núm. 9, desembre 2000, il.

2.- **El largo camino africano. Crònica de un viaje en jeep**, Barcelona, Ediciones B, 2001, 414 pp, il.

3.- "Anti-Atlas. Contraste de paisajes", a *Altair*, n. 40, març-abril 2006, pp. 100-103, il.

Entre d'altres obres, també és autor, amb el fotògraf Jordi Esteva de **Fortalezas de barro en el sur de Marruecos**, Madrid, Compañía Literaria, 1996, 270 pp, il.

Santacatalina, Carme; i Freixenet, Ramon

Hermano negro. El periplo africano de dos jubilados y un viejo jeep, Barcelona, Flor del Viento, 2000, 303 pp, il. Traduït del català.

Martí Huguet, Tomás

186

Una mirada etíope, Barcelona, Flor del viento, 2001, 143 pp.

Anònim

Viaje transahariano. Enero 2002, africaclub.com/transa10.htm, 8 pp, il.

Esteban, Arantxa

"Huéspedes de otros mundos", article a **32 maneras de escribir un viaje. Las claves para tratar el viaje literariamente**, Barcelona, Grafein Ediciones, 2002, pp. 156-160. De Mopti a Tombuctú.

García Soler, Jordi

"Un `tubabu´ en Tombuctú", a **El país. Catalunya**, 7 set. 2002, pp. 2-3.

Ramis, Sergi

1.- "*Caminos de Tombuctú*", **Altair**, abril 2001 (direcció de la revista i del número).

2.- **Mercados africanos**, Barcelona, Altar, 2002, 127 pp., il

Obón, Sergi

Mali i Burkina Faso, 2005, viatgeaddictes.com, 7 pp, il.

Servià, Salvador

Libro de ruta, sèrie a *La Vanguardia*, gener 2005, il. Carrera Barcelona-Dakar.

Rossell, Anna

Mi viaje a Togo, ilustrado por Pilar Millán, Badalona, Montfort, 2006, 190 pp., il.

Rovira, Bru

Áfricas. Cosas que pasan no tan lejos, Barcelona, RBA, 2006, 266 pp, il.

Condom, Teresa C.

Mali, <http://usuario.tiscalnet.es/txusweb/mali.htm>. 2 p, il.

Argelia, <http://usuario.tiscalnet.es/txusweb/argelia.htm>. 2 p, il.

Palestina

Sessé, Josep de

Libro de cosmographia universal del mundo y particular descripción de Syria y Tierra Santa, Saragossa, Ian de Larumbe, 1619, 152 pp, il. Tortosí. Interressen les parts 2^a, on descriu Siria i Terra Santa, i la 5^a: “El camino y peregrinación que hizo el canónigo Juan Perera, mi tío, desde Roma a Jerusalem, y toda la Siria hasta Egipto”. Les parts 3^a i 4ª són dedicades respectivament a Àfrica i Àsia.

Barceló, Joan; i Salvà, Baltasar

Viaje que hicieron los PP... y el hermano Fr, Miguel Garau lego... á los Santos Lugares de Palestina y santa ciudad de Jerusalén, manuscrit de cap el 1657.

Sunyer, Joan Baptista

Peregrinación y viage a Tierra Santa que hizo..., abans del 1659. Manuscrit a la Biblioteca Balear.

Arguimbau, Joan

Relación de la misiones de la Custodia de Tierra Santa, 1692. Manuscrit

Garí i Siumell, Josep Antoni

Nuevo viaje á Jerusalén o sea Cartas familiares sobre Tierra Santa, Barcelona, Herederos de la Viuda de Pla, 1846, 475 pp.

Vallescà, Francesc

Un cristiano en Palestina. O sea un viaje de Barcelona a Jerusalem en 1853, Besançon, J.Jacquin, VII+426 pp., il

Ballester Pallàs, Diego Joaquín

1.- **Viatge a Terra Santa, Egipte i Turquia (1857)**, escrit en castellà i editat en aquest idioma per Josep M. Rexach i amb introducció de J.M. Nadal Gaya, Lleida, Pagès, 1999, 225 pp, il. Alguns dels textos de l'obra havien estat publicats prèviament a **El Alba Leridana** el 1859.

2.- "La Semana Santa en Jerusalén", a **Gaceta de Instrucción Primaria**, Lleida, Imprenta Sol, 1867, 30 pp.

Muñoz Maldonado, José

"Viage religioso. El Monte Carmelo", a *El Museo de las Familias*, Madrid, tom 17, 1859, p. 237.

Nogués i Taulet, Jaume

Peregrinación á Tierra Santa. Reseña de la peregrinación nacional española verificada en setiembre de 1881, Barcelona, Tipografía de Leodegario Obradors, 1882, 279 pp.

Llor, Antoni

188

La Tierra Santa ó Palestina. Estudio histórico de la misma y sus monumentos, Barcelona, Salvador Ribas, 1895, 735 pp. Amb làmines d'Artur Serrià.

Llobera i Garau, Pere

Impresión de Tierra Santa. Excursiones a Grecia, Constantinopla, Egipto e Italia, Palma de Mallorca, Amengual y Muntaner, 1915, 421 pp.

Saladrigues, S.

"Viaje por Palestina y Egipto", a **Diario de Barcelona**, 22 gener 1922.

Parera, Joan

Peregrinación a Tierra Santa y Roma. Dietario 13 de abril a 5 de junio de 1925, Sa Pobla, Tipografía Católica, 1927, 168 pp.

Tormo, Elías

Al Oriente. Postales del peregrino, Madrid, Huelves y Cia, 1932, 90 pp, il.

Millás Vallicrosa, José María

Estampas de Tierra Santa, Barcelona, Escuelas Salesianas, 1942, 149 pp, il.

Vidal i Cruañas, Albert

Viaje a Tierra Santa. Egipto, Sinaí, Líbano, Siria, Jordania, Israel, Barcelona, Vilamala, 1957, 318 pp, il.

Carbonell Barberà, Josep Maria

Tierra Santa, Barcelona, Bruguera, 1965, 248+6 pp, il.

Arco, Manuel del

Israel. Los judíos en la tierra prometida, Barcelona, Planeta, 1969, 161 pp, il. Reed. 1975. L'autor nasqué a Saragossa, però es passà la vida a Barcelona

Dezcallar, Rafael

Entre el desierto y el mar. Viajes por Israel y Palestina, Barcelona, Destino, 1998, 363 pp, il.

Bañon, Lola

Palestinos, Barcelona, Planeta, 2002, 486 pp. Pròleg de Sami Naïr.

Vidal i Domènech, Pere

Sèrie sobre Palestina a cornudellaweb.com, il. 8 abril-6 juny 2002.

Manuy Comas, Pere

Israel-Palestina. Crónicas de una mirada, 24.3.04—14.4.04, Bellaterra, mecanoscrit, 2005-2006, 16 pp.

Pròxim i Mitjà Orient, Àsia Central.

Prim i Prats, Joan

Memoria sobre el viaje militar a Oriente, Madrid, Imprenta de Tejada, 1855, 326 pp., il. Hi ha una edició recent a Madrid per la Secretaría General Técnica del Ministerio del Ejército, 1995, 222 pp., il. Presentació de Manuel Espadas Burgos (XXXIX pp).

Amengual, Esteban

Recuerdo de mis viajes a la Crimea, durante el memorable sitio de Sebastopol, Barcelona, El Porvenir de Buenaventura, 1859, 192 pp.

És menorquí.

Marsillach i Leonart, Joaquim

1.- “Los derviches aulladores”, a *El Imparcial*, Madrid, 12 març 1883.

2.- “Recuerdos de Constantinopla”, a *La Ilustración Artística*, Barcelona, núm. 250, oct. 1886, p. 354.

Martínez Esteve, Rafael

Una aventura en el desierto (Del vuelo Madrid-Manila), Madrid, Espasa-Calpe, 1926, 205 pp., il. A.Llorente. És el desert entre Síria i Iraq.

Millàs i Vallicrosa, Josep Maria

Aproximaciones al Oriente Medio. Israel, Líbano, Egipto, Jordania, Irán, India, Madrid, Punta Europa, 1962, 251 pp, il.

Arola Alentorn, Mercè

1.- “Shalom Israel”, a *Destino*, 28 des. 1963, pp. 25-33, il.

2.- “El Líbano, país de refugio. Las iglesias cristianas de Oriente”, a *Destino*, 2 maig 1966, pp. 36-45, il.

Balash, Enric; Ruiz, Yolanda

Jordania, Barcelona, Laertes, 1994, 178 pp, il.

Torres, Maruja

1.- **Como una gota. La vida alrededor, la vida desde dentro**, Madrid, El país/Aguilar, 1995, 280 pp.

2.- **Mujer en guerra. Más másters da la vida**, Madrid, El país/Aguilar, 1998, 299 pp.

3.- "El médico y el potro volador", a **El País Semanal (EP[S])**, 9-IX, 2003, pp 56-63, il. (Forma part d'una sèrie, "Viaje a los orígenes", de la que l'article és el núm 06, que no sé si és d'ella en exclusiva o d'un conjunt estiuenc de diversos autors. A la portada d'EP[S], aquest article té per títol "Viaje a Chatila en busca de Jatib").

4.- "El olvido", **El País**, 2-X-2003, p. 72.

5.- "Al borde de la vida", **El País Semanal**, 12-X-2003, p. il.

6.- "Medio billete de lotería", **El País Semanal**, 18-I-2004, p. 6, il.

7.- **Hombres de lluvia**, Barcelona, Planeta, 2004, 285 pp. Tr. catalana de Mercè Ubach, **Homes de pluja**, Barcelona, Columna, 2004, 215 pp.

És una novel.la sobre Beirut... entre d'altres coses... inspirada en la seva experiència personal.

8.- “Noticias damascenas” , **El País Semanal**, 22-V- 2005, p. 6, il.

- 9.- “El Levante del decano”, **El País Semanal**, 12-III- 2006, p. 8, il.
- 10.- “Mi album de fotos de Beirut”, **El País Semanal**, 27 ag. 2006, pp. 18-23, il. Peus de fotografia.
- 11.- “Desde Beirut. Líbano, la vital incertidumbre”, **El País**, 17 set. 2006, pp. 12 i 14, il.
- 12.- “Malditas fronteras”, **El País Semanal**, 15 octubre 2006, p. 12, il.
- 13.- “Una ficción de normalidad”, **El País Semanal**, 22 octubre 2006, p. 65, il.
- 14.- “Frivolidades”, **El País Semanal**, 29 octubre 2006, p. 8, il.
- 15.- “Incierto noviembre”, **El País Semanal**, 12 novembre 2006, p. 10 il.
- 16.- “Beirut de arte y ensayo”, **El País Semanal**, 26 novembre 2006, p. 6, il.
- 17.- “Una casa, un libro”, **El País Semanal**, 3 diciembre 2006, p. 6, il.

Els articles citats són alguns dels molts que ella ha escrit des del i sobre el Líban, bàsicament a **El País** o a **EP[S]**.

Regás, Rosa

- 1.- **Viaje a la luz del Cham. Damasco, el Cham, un pedazo de tierra en el paraíso**, Barcelona, Destino, 1995, 316 pp, il.

- 2.- “Otra mirada”, **Revista del Instituto Cervantes de Damasco**, núm. 2, des. 2002, pp26-27.

Briongos, Ana María

- 1.- **Negro sobre negro. Irán, cuadernos de viaje**, Barcelona, Laertes, 1996, 182 pp, il.
- 2.- “Afganistan, lugar prohibido”, **Boletín de la Sociedad Geográfica Española**, núm. 5, març 2000.
- 3.- **Un invierno en Kandahar. Afganistán, cuadernos de viaje**, Barcelona, Laertes, 2000, 267 pp, il.
- 4.- **La cueva de Alí Babá. Irán día a día**, Barcelona, Lumen, 2002, 220 pp, il.
- 5.- **Esto es Calcuta**, Barcelona, Ediciones B, 2006, 366 pp, il.
- 6.- “La otra cara de Iran”, entrevista a masdeviajes.

Té una web pròpia amb molt de material, especialment una notable correspondència: *ana-briongos.net*

Molist, Miquel

Tell Halula (Siria). Un yacimiento neolítico en el valle medio del Éufrates. Campañas 1991-1992, Madrid, Ministerio de Cultura, 223 pp, il.

Ramis, Sergi

"La extraña seducción de Peshawar", **El Viajero. El País**, 11 ag. 2001, p 8, il.

Antonio y Trini

1.- **Irán (Navidad 2002)**, viatgeaddictes.com/dst/iran , 4 pp., il.

També a xtec.es/~apique12/home%20page/iran/MAIN.php, amb més il.lustracions.

2.- **Yemen. Navidad 2005**, viatgeaddictes.com, 10 pp il.

Mustapich Marticorena, Mónica

"El año que conocí Afganistán", a AADD, **32 maneras de escribir un viaje**, Barcelona, Grafein, 2002, pp. 149-150.

Polo, Higinio

Irán: memorias del paraíso, Barcelona, Montesinos, 2002, 215 pp.

Raich, Jordi

Afganistán también existe, Barcelona, RBA, 2002, 286 pp. Afganistan i zones frontereres de Pakistan, Turkmenistan, Iran.

192

Sallent, Eduard

Mientras haya luz. Tragedia en el Nanga Parbat, Madrid, Desnivel, 2002, 236 pp, il.

Bordás, Víctor; i Poch, Paquita

1.- **Jordania (septiembre 2003)**, viatgeaddictes.com/dst/jordania, 4 pp.

2.- **Síria/Líbano (setiembre 2004)**, viatgeaddictes.com/dst/siria, 4 p.

Yúfera Sales, Pedro L.

Aquel viaje. Sabadell, autor (Tesis industria gráfica S.A.), 2003, 303 pp. Pròxim Orient.

Vives, Toni

Rumbo a Irán, Barcelona, Laertes, 204, 488 pp, il.

Martorell, Manuel

Kurdistan. Viaje al país prohibido, Madrid, Foca, 2005, 283 pp, il. Es tracta d'un periodista navarrès, molt vinculat a Catalunya, gran coneixedor i defensor dels kurds, autor de diverses obres sobre el tema.

Moret, Xavier

“Seducción turca en Estambul y Capadocia”, **El país. El viajero**, 9 juliol 2005, pp. 1-4, il.

Mourenza, Andrés

noticiasdesdeturquia.blospot.com, iniciat el 20 de setembre del 2005.

Portell, Raimon

“Bajo la autoridad del Rey de Reyes”, a **Altair**, especial núm. 10, *La exploración del pasado*, 2005, pp. 68-73, il.

AADD

A la vuelta de Jordania, a **Informadores**, IIIa època, núm 39, primavera 2006, pp.10-23, il.

Alcoverro, Tomás

Decano. De Beirut a Bagdad. 30 años de crónicas, Barcelona, Planeta, 2006, il.

